

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Історичний факультет**

“Затверджено”

На засіданні Приймальної комісії
УДУ імені Михайла Драгоманова
протокол № 5 від «28» березня 2024р.
Голова Приймальної комісії

Віктор АНДРУЩЕНКО

“Рекомендовано”

Вченою радою факультету/інституту
протокол №8 від «20» березня 2024р.
Голова Вченої ради

Тетяна МЕЛЕЩЕНКО

**ПРОГРАМА
фахового іспиту
з історії та археології**
для громадян України/іноземних громадян та осіб без громадянства,
при вступі на навчання для здобуття ступеня бакалавра/магістра
на базі раніше здобутого освітнього ступеня

галузь знань 03 «Гуманітарні науки»

спеціальність 032 Історія та археологія

освітня програма «Історія та археологія»

1. 1 ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА ФАХОВОГО ВСТУПНОГО ВИПРОБУВАННЯ

Вступне випробування з історії та археології має на меті виявити теоретичні знання, уміння та практичні навички абітурієнтів, які вступають на навчання за ОКР — магістр Українського державного університету імені Михайла Драгоманова на спеціальність 032 — історія та археологія.

Програма вступного випробування з історії вміщує повний змістовий компонент базових навчальних курсів: історія України та всесвітня історія, що складає основу фахових знань передбачених для вивчення та засвоєння відповідно до вимог освітньо-професійної програми ОКР — бакалавр із спеціальності 032 — історія та археологія.

Вимоги до знань і умінь абітурієнта. Основними цілями вивчення курсу історії є формування у студентів основ історичного мислення, універсальних і глибоких знань з вітчизняної та всесвітньої історії, умінь професійно використовувати їх у навчально-педагогічній і суспільно-політичній діяльності, а також виховання патріотизму й активної позиції у справі формування громадянського суспільства в Україні, утвердження у їх свідомості загальнолюдських цінностей гуманізму та демократизму.

Учасники вступного випробування з **історії та археології** для здобуття освітньо-кваліфікаційних рівнів — магістр на базі освітньо-кваліфікаційного рівня — бакалавр мають **знати**:

- основні процеси, явища та факти вітчизняної і всесвітньої історії;
- проблеми етногенезу українського народу та інших провідних етнічних груп та народів світу;
- витоки становлення й розвитку державності як історичної форми організації суспільства, зокрема, вітчизняної державності;
- особливості соціально-економічних і політичних процесів в Україні та світі в різні періоди історичного розвитку;
- характерні риси становлення політичної системи суспільства;
- культурологічні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії, взаємовплив культур;
- місце історичних особистостей в суспільстві та їх вплив на історичний процес;
- передумови, причини та характер впливу зовнішньополітичного фактору на внутрішні процеси в Україні та країнах світу, їх міжнародний статус;
- основні тенденції розвитку країн на сучасному етапі;
- концептуальні підходи вітчизняної та зарубіжної історіографії до вивчення проблем історії України та всесвітньої історії.

мають **вміти**:

- застосовувати отримані теоретичні знання про методологію та методи історичних досліджень, володіти та вільно використовувати методи історичних досліджень;
- вільно оперувати категоріально-понятійним апаратом історії;
- розкривати суть та закономірності історичних суспільно-політичних та економічних явищ, виокремлювати їх складові частини та ознаки, аналізувати причини та наслідки;
- встановлювати зв'язки між історичними подіями;
- давати обґрунтовану об'єктивну оцінку історичним діячам та явищам;
- визначати та характеризувати основні тенденції розвитку історичного процесу;
- працювати з історичними документами.
- організовувати та здійснювати археологічні дослідження.

Структура вступного фахового випробування. Вступне випробування з **історії та археології** проводиться у формі усного екзамену. Екзаменаційні білети вміщують три питання, що охоплюють теоретичний зміст і повний навчальний компонент курсів історії України, всесвітньої історії та археології.

Тривалість підготовки до усної відповіді на фаховому випробуванні може становити 30-40 хвилин. Максимальна кількість набраних балів на фаховому випробуванні за умови правильних відповідей на всі запитання — 200.

В умовах аудиторного складання вступних іспитів:

Обов'язкове дотримання академічної доброчесності. Оцінювання рівня знань абітурієнтів проводиться кожним із членів предметної комісії окремо, відповідно до критеріїв оцінювання. Загальний бал оцінювання рівня знань абітурієнта виводиться за результатами обговорення членами комісії особистих оцінок відповідей абітурієнтів. Бали (оцінки) вступного фахового випробування виголошуються головою предметної комісії усім абітурієнтам, хто приймав участь у випробуванні після закінчення іспиту.

В умовах дистанційного складання вступних іспитів (online): Обов'язкове дотримання академічної доброчесності. Вступний іспит проводиться з використанням платформи Google-meet, посилання на зустріч надсилається усім абітурієнтам та членам екзаменаційної комісії за 24 години до екзамену. Обов'язковою умовою є увімкнена камера під час підготовки до відповіді та під час відповіді. Співбесіда з кожним абітурієнтом проводиться, згідно питань його білету, одночасно усіма викладачами, які задіяні у роботі приймальної комісії. Номер білету абітурієнта визначається шляхом вибору з розкладених у хаотичному порядку білетів (абітурієнт називає наприклад 3-ій справа у першому ряду). Оцінювання рівня знань абітурієнтів проводиться кожним із членів предметної комісії окремо, відповідно до критеріїв оцінювання. Загальний бал оцінювання рівня знань абітурієнта виводиться за результатами обговорення членами комісії особистих оцінок відповідей абітурієнтів. Бали (оцінки) вступного фахового випробування виголошуються головою предметної комісії усім абітурієнтам, які брали участь у випробуванні, після закінчення іспиту.

2. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ АБІТУРІЄНТА НА ДОДАТКОВОМУ ВСТУПНОМУ ВИПРОБУВАННІ

Оцінювання відповідей абітурієнтів на усному вступному випробуванні з історії та археології проводиться за шкалою оцінювання від 0 до 200 балів. Кількісна та якісна характеристика виявлених теоретичних знань та практичних умінь і навичок вступників передбачає чотири рівні: низький (0-99 балів); задовільний (100-139 балів); достатній (140-169 балів) та високий рівень (170-200 балів). Оцінка знань проводиться за наступною шкалою:

<i>За шкалою університету</i>	<i>Визначення</i>	<i>Характеристика відповідей абітурієнта</i>
0-99 Балів	Низький	Відповідь на питання білету не повністю відповідає змісту програмного матеріалу і свідчить про нерозуміння абітурієнтом основних його положень. Наявна повна відсутність умінь міркувати.
100-139 Балів	Задовільний	Відповідь на питання білету вірна, але неповна. Абітурієнт в цілому володіє фактичним матеріалом, але не у повному програмному обсязі, не вміє аналізувати події і явища, робити обґрунтовані висновки. Відповідь не має узагальнюючого характеру, допускаються окремі помилки і неточні формулювання.

<p>140-169 Балів</p>	<p>Достатній</p>	<p>Відповідь на питання білету вірна і ґрунтовна (але не максимально повна) відповідь на запитання, у якій абітурієнт використав відомі йому фактичні знання, базові історичні поняття, виявив здібність до аналізу історичних подій, вміння робити необхідні висновки. При цьому, відповідь не носить узагальнюючого характеру, містить окремі неточності і несуттєві помилки.</p>
<p>170-200 Балів</p>	<p>Високий</p>	<p>Відповідь на питання білету є повна, вірна, ґрунтовна і аргументована. Теоретично правильний і логічно обґрунтований виклад матеріалу, при якому абітурієнт повно і глибоко використав відомі йому фактичні знання, виявив здібність аналізувати історичні події і факти, давати оцінку історичним постатям, робити висновки і узагальнення з чітким їх формулюванням. Обов'язковим елементом відповіді є знання базового категоріального апарату і вміння оперувати основними історичними поняттями.</p>

Якщо абітурієнт під час вступного випробування з конкурсного предмету набрав 0-99 балів, то дана кількість балів вважається недостатньою для допуску в участі у конкурсному відборі до УДУ імені Михайла Драгоманова.

3. ЗМІСТ ПРОГРАМИ ФАХОВОГО ВСТУПНОГО ВИПРОБУВАННЯ

3.1. Історичне джерелознавство.

Предмет і завдання історичного джерелознавства. Поняття і основні компоненти історичного джерелознавства. Теорія джерелознавства. Джерелознавча практика.

Структура джерелознавства. Джерелознавство в системі історичної науки. Основні компоненти історичного джерелознавства. Спеціальні історичні дисципліни в структурі джерелознавства.

Поняття історичного джерела. Основні етапи існування історичного джерела. Об'єктивно-суб'єктивна природа джерела. Джерельна інформація. Джерельна база історичних досліджень.

Класифікація історичних джерел. “Природна” та “штучна” класифікації історичних джерел. Основні принципи класифікації джерел. Класифікаційні ознаки і критерії класифікації джерел. Класифікаційні ознаки і критерії класифікації джерел. Основні схеми і моделі класифікації джерел.

Методика пошуку, опрацювання і використання історичних джерел. Поняття методики історичного джерелознавства. Методи джерелознавчого дослідження: загальнонаукові (аналітичний, синтетичний, логічний, історичний (ретроспективний), математичний, ілюстративний); історичні (історично-порівняльний, хронологічний, синхроністичний, діахронічний, типологічний); джерелознавчі (критичний, евристичний, метрологічний, археографічний, іконографічний, палеографічний та ін.).

Основні етапи роботи з історичними джерелами. Методика пошуку та виявлення джерел. Правила науково-джерелознавчої критики. Методи джерелознавчої критики (загальнонаукові, міждисциплінарні, загальноісторичні, спеціальні джерелознавчі). Обов'язкові елементи аналітичної критики джерела. Методика роботи з масовими джерелами.

3.2. Історія України

Первісна історія України. Першопочатки українства

Предмет і завдання курсу історії України. Основні типи джерел з історії України. Наукова схема історії України М.С.Грушевського та її сучасні інтерпретації.

Поява людини на території України. Найдавніші стоянки і житла первісних людей. Залюднення території України. Умови життя у пізньому палеоліті. Поява сучасного типу людини – кроманьйонця. Зміни у господарстві. Рід, родова община, плем'я. Основні ознаки мезоліту. Неолітична виробнича революція.

Походження і розселення трипільських племен. Теорії походження трипільців. Поетапне освоєння трипільцями території України. Поселення трипільців “міського” типу у регіонах Поділля та Середнього Придніпров'я. Господарство трипільських племен. Культура: мальована кераміка, житлобудування і духовний світ трипільських племен. Сусідні племена трипільців: їх розселення, заняття, господарство.

Суспільний поділ племен на скотарські й скотарсько-землеробські. Український Степ та Лісостеп. Особливості господарства і життя племен ямної, катакомбної, шнурової кераміки та інших археологічних культур.

Поява кочовиків на території України. Ставлення до кочовиків у світовій та українській історіографії. Кімерійці. Розселення кімерійців у X – VII ст. до н.е. і їх війни з Ассірією, Урарту, Фрігією та іншими країнами. Господарство кімерійців: кочове скотарство і землеробство. Поширення виробів із заліза. Племена чорноліської археологічної культури. Господарство. Майнове і соціальне розшарування. Духовний світ племен.

Скіфи на території України. Велика Скіфія. Скіфо-перська війна 512 р. до н.е. Відносини Скіфії з античними містами-полісами Північного Причорномор'я, Фракією та іншими. Занепад Великої Скіфії. Мала Скіфія у Криму і Північному Причорномор'ї III ст. до н.е. – III ст. н.е. Господарство племен Скіфії: скотарство, землеробство і ремесло. Кочові і землеробські племена Скіфії та їх етнічна приналежність. Побут і культура скіфських племен. Вірування.

Сармати та їх походження. Сарматська експансія на територію Північного Причорномор'я. Роксолани. Алани. Автохтонні племена. Взаємовідносини Сарматії з сусідніми державами. Господарство, культура і побут племен Сарматії.

Виникнення античних міст-полісів на території Північного Причорномор'я і в Криму. Періодизація історії міст-держав. Державний і соціальний лад Ольвії, Херсонеса, Тіри та інших. Господарство міст-полісів. Побут, культура, вірування. Боспорське царство: утворення і державний устрій. Боротьба з Римом і перетворення в його автономію. Господарство і торгівля. Культура і духовне життя.

Концепції походження слов'ян. Венеди. Початок етногенетичного процесу зародження праукраїнства в племенах зарубинецької культури. Територія, розселення, заняття, побут, культура. Падіння Західної Римської імперії та доба великого переселення народів. Антропологічні риси праукраїнців та їх близькість з південними слов'янами. Праукраїнське антське державне об'єднання. Державний устрій. Економічна, побутова і духовна близькість племен черняхівської і київської культур (II – V ст. н.е.) з племенами попередньої зарубинецької культури. Елементи праукраїнства в племенах пеньківської, празької, колочинської культур (V – VII ст. н.е.) та їх співвідношення із антами та склавінами. Аварський каганат.

Теорії походження українців в працях дослідників XIX – початку XXI ст. Праці М.Грушевського, В.Барана, Л.Залізняка, В.Борисенка. Паралельність процесів етнічного розвитку народів Європи. Культурогенетичні процеси і їх відображення в землеробстві, домобудуванні, віруванні і побуті українців. Дані мовознавства та лінгвістики у процесах етногенезу. Сучасні інтерпретації археологічних досліджень етногенетичного процесу.

Племена дулібів (волинян), полян, древлян, сіверян, уличів, тиверців, білих хорватів. Літописні племінні княжіння. Господарська і культурна консолідація племен лука-райковецької, волинцівської, роменської археологічних культур. Протодержавні процеси на Волині й Середньому Подніпров'ї: племінно-територіальні об'єднання полян, древлян і сіверян. Походження етноніму “русь” і держави “Русь”. Праукраїнська династія князів Києвичів. Київ – центр федеративного об'єднання племінних князів. Посилення Середньодніпровської Русі за князювання Аскольда і Діра. Християнізація праукраїнських князів. Язичницькі вірування. Русь і кочовий світ. Відносини із Хозарією, Візантією, болгарськими та іншими племенами.

Київська Русь.

Історіографія та джерельна база історії Русі.

Державно-політична історія Русі-України за варязької династії Рюриковичів. Захоплення Києва Олегом і поступове перетворення Русі в імперію. Князювання Ігоря, Ольги, Святослава, Володимира, Ярослава Мудрого, тріумвірату Ярославовичів, Володимира Мономаха. Державний устрій: влада князя, боярська рада, віче, князівські снєми (з'їзди). Зовнішня політика київських князів. Походи на Візантію і Болгарію. Дипломатія Русі. Звичаєве право і кодекси законів (Руська правда, Правда Ярославичів).

Утвердження державної релігії – християнства. Роль церкви у розвитку ранньофеодальних суспільних відносин. Вплив Візантії на Русь.

Місце Києва і Київської землі в системі удільних князівств. Боротьба з кочівниками. Мономаховичі та Ольговичі. Спроба відновити провідну роль Києва як політичного центру Русі. Великокнязівський стіл і боротьба двох принципів престолонаслідування. Дуумвірати.

Чернігівське князівство. Посилення політичної ролі й розширення території князівства. Орієнтація династії Давидовичів на Київ. Боротьба з новгород-сіверськими князями і половцями. Подрібнення князівства.

Удільні Галицьке і Волинське князівства. Місце Переяславського князівства в консолідації українських земель в боротьбі з кочівниками. Переяславське князівство як остання сходинка на великокнязівський престол.

Соціальна структура суспільства. Становище та класифікація номенклатури різних суспільних верств, груп та прошарків населення. Виникнення князівського, боярського і церковного землеволодіння та їх еволюція. Сільське господарство. Розвиток міст, ремесел, промислів. Внутрішня і зовнішня торгівля та торгівельні шляхи.

Стосунки Русі із кочовим світом. Печеніги, половці, чорні клобуки. Особливості стосунків – від ворожих до союзницьких.

Писемність. Поширення освіти серед широких верств населення. Школи та бібліотеки при монастирях. Нижчі рівні писемності – графіті та берестяні грамоти. Література: перекладна (Ізборники, візантійські твори), оригінальна («Слово про Закон і благодать» Іларіона та «Повчання дітям» Володимира Мономаха). Києво-Печерський монастир – центр наукових знань Русі. Архітектура й живопис.

Історичне значення Київської Русі.

Галицько-Волинська держава – спадкоємниця Київської Русі.

Історіографія та основні джерела по вивченню історії князівства.

Становлення Галицько-Волинської держави як спадкоємниці першої Давньоукраїнської держави. Об'єднання Галицької та Волинської земель в єдиному державному організмі. Державотворча діяльність князя Романа Мстиславовича. Спроба створення централізованої станової монархії. Початок переорієнтації зовнішньополітичного курсу Галицько-Волинського князівства: європейська політика Романа.

Діяльність Данила Романовича щодо збирання земель Галицько-Волинського князівства та боротьба за остаточне об'єднання держави. Перемоги під Дорогочином і Ярославом.

Завойовницький похід монголо-татар на руські землі. Наслідки Батиевого погрому: дискусія в історіографії. Характер залежності руських земель від монголо-татар в економічній, політичній, військовій сферах. Форми політичної залежності. Система баскаків. Переписи населення, поділ на “тьми”. Участь руських військ у походах монголо-татар. Специфіка залежності Галицько-Волинського князівства.

Внутрішня політика Данила Романовича: розбудова і заснування міст, реформа армії, церковна політика.

Європейське визнання Українського королівства: дипломатична діяльність з Римом, відносини з Угорським королівством, польськими князями, участь у боротьбі за австрійську спадщину. Боротьба короля Данила за незалежнення від Улусу Джучі: Куремсина війна, погром Бурундая.

Політична цілісність і внутрішня децентралізація князівства після смерті короля

Данила. Дискусійність проблеми в сучасній історіографії. Шварно Данилович. Лев Данилович: здобутки і невдачі державної політики князя. Лев Данилович та темник Ногай: зміни у відносинах між Галицько-Волинським князівством і Улусом Джучі. Особливості відносин з Литвою та Польщею. Волинське князівство Володимира Васильковича. Мстислав Данилович.

Зміцнення та розквіт королівства за Юрія Львовича. Князювання останніх князів династії Романовичів – Андрія й Лева та їх загибель: сучасні погляди і трактування. Королівство за Юрія II Болеслава. Розпад Галицько-Волинської держави. Її місце в утвердженні української державницької ідеї.

Боротьба Польщі, Литви і Угорщини за галицько-волинську спадщину (1340 – 1350-ті рр.).

Соціально-економічне та духовно-культурне життя в Галицько-Волинському князівстві.

Українські землі в складі Великого князівства Литовського.

Історіографія та джерельна база питання.

Похід литовсько-руських військ під проводом великого князя Литовського Ольгерда проти Золотої Орди та битва на Синій Воді. Дискусії в сучасній історіографії: Коршів, Синя Вода чи Снівора. Підпорядкування Литві Київщини, Чернігово-Сіверщини, Переяславщини, Поділля. Утворення Литовсько-Руської держави Великого князівства Литовського, Руського та Жемантійського. Характер входження руських земель до нової держави. Відновлення удільного устрою в Україні. Українські удільні князівства другої половини XIV ст.

Кревська унія 1385 р. Передумови крутого повороту політики Ольгердовичів від православ'я до католицизму, від Русі до Польщі. Ягайло – король Польщі і великий князь Литовський. Боротьба Вітовта за збереження самостійності Великого князівства Литовського. Становище українських земель в часи князювання Вітовта Кейстутовича (1392 – 1430 рр.). Курс на зміцнення великокнязівської влади та централізацію держави: дискусійність питання. Ліквідація удільного устрою в Україні 1399 р. Поразка Вітовта на р. Ворсклі від Золотої Орди. Віленська угода 1401 р. Боротьба Литви і Польщі з Тевтонським орденом. Грюнвальдська битва 1410 р. Городельська унія 1413 р. і початок обмеження прав православної шляхти. Церковна політика князя Вітовта. Колонізація півдня України.

Свидригайло Ольгердович – великий князь Литовський (1430 – 1432). Орієнтація на руську православну знать. Війна Литви з Польщею за Західне Поділля. Спроби незалежнення руських земель від Литви та Польщі – «Велике княжіння Руське» на чолі з Свидригайлом. Поразка Свидригайла і руських сил під Вількомиром. Відновлення удільного устрою в Україні. Піднесення Києва та Київського князівства за правління князів Олельковичів. (1440 – 1470). Остаточна ліквідація удільного устрою в 1471 р. Спроба Михайла Олельковича повернути Київське князівство. Боротьба Михайла Глинського за утворення «київської держави».

Становище українських земель в першій половині XVI ст. Загостренням московсько-литовського протистояння та руська знать. Перехід Чернігово-Сіверщини до складу Російської держави. Інтеграція руської знаті в державні структури Литовської держави. Князь Костянтин Іванович Острозький.

Становище окремих регіонів України в XIV – XVI ст.

Захоплення Галичини Польщею: політичний курс короля Казимира III. Угорський період в історії галицьких земель та остаточний перехід під владу Польського королівства. Утворення Руського воєводства. Судова система. Сеймики. Конфесійна обстановка.

Північна Буковина в складі Молдавського князівства.

Закарпаття в складі Угорського королівства. Федір Коріатович. Боротьба з турками, битва під Могачем 1526 р. Перехід однієї частини Закарпаття під владу Австрії, а другої – Трансільванії.

Італійські колонії в Криму та Північному Причорномор'ї та їх становище в умовах агресії татар і турків. Заснування татарської державності в Криму 1428 – 1440-х рр. Хаджі

Гірей. Зовнішня політика Криму в часи заснування держави. Скотарство, військова справа, торгівля. Агресія Османської Порти в Крим та визнання ханством залежності від Туреччини. Політика ханства після втрати самостійності. Союз з Московською державою. Напади татар на українські землі наприкінці XV – XVI ст. Кафа і Стамбул – невільничі ринки.

Соціально-економічне становище українських земель в XIV – XVI ст.

Політико-адміністративний устрій в Україні. Удільні князівства, намісництва, воєводства. Влада великого князя литовського, повноваження пан-ради, особливості запровадження та функціонування сеймового інституту влади. Місцева організація влади. Земські реформи в Великому князівстві Литовському. Повітові сеймики.

Українські князівські роди та їх роль в суспільстві. Пани. Процес формування шляхетського стану в Україні. "Боярин", "землянин", "пан", "шляхтич". Боротьба шляхти за правову рівність з магнатами і реформи 60-х рр. XVI ст. Земельна власність і землеволодіння.

Розвиток сільського господарства: землеробство, промисли, освоєння пусток, грошовий обіг. Нова економічна ситуація на початку XVI ст. і зміни в господарстві українських земель. Запровадження фільварків. Земельна реформа "Устава на волоки" 1557 р. Категорії селян, їх становище. Становище в Наддніпрянській Україні. Слободи.

Розвиток міст. Магдебурзьке право, ремесло, цехи, особливості їх функціонування в українських землях. Зовнішня і внутрішня торгівля.

Литовські статuti і соціально-правове становище різних станів.

Поширення в Україні гуманістичних ідей. Українські студенти і професори у Західній Європі XV – XVI ст. Зародження книгодрукування. Архітектура, мистецтво, живопис.

Українські землі в складі Речі Посполитої.

Історіографія та джерела проблеми.

Причини укладення Люблінської унії: зовнішні загрози, криза у внутрішньополітичних відносинах Литовської держави, економічні фактори, унійний процес між Великим князівством Литовським та Королівством Польським. Позиція українських князів та шляхти. Лівонська війна 1558 р. як каталізатор процесу остаточного об'єднання.

Люблінський сейм 1569 р. Приєднання до складу Польського королівства Підляшшя, Волині, Брацлавщини та Київщини. Умови утворення Речі Посполитої. Унійні привілеї Київщині, Волині та Брацлавщині.

Система політичної влади Речі Посполитої. Влада короля, повноваження сенату та сейму. Посилення впливу магнатів та шляхти на політичні процеси. Політико-адміністративний устрій в Україні. Система воєводств. Роль повітових сеймиків. Місцева організація влади. Реформування системи судочинства.

Становище привілейованого стану після укладення Люблінської унії: «некороновані королі східних кресів», шляхта – політичний народ Речі Посполитої. Розвиток сільського господарства: землеробство, промисли, освоєння пусток. Розвиток фільваркового господарства в другій половині XVI – першій половині XVII ст. Становище в Наддніпрянській Україні.

Становище української православної церкви в другій половині XVI ст. Поширення та діяльність братств в Україні. Католицька церква в Україні XIV–XVI ст. Проникнення реформаційних ідей в Україну. Підготовка та укладення унії української православної церкви з католицькою церквою. Артикули унії. Утворення уніатської церкви. Історичні наслідки поділу православ'я.

Загострення релігійних протиріч на початку XVII ст. Становлення уніатської конфесії в Україні. Боротьба за збереження церкви православним духовенством, аристократією, міщанами, козацтвом. Відновлення православної ієрархії в 1620 р. Митрополит Йов Борецький. «Статті для заспокоєння руського народу» 1632 р. Митрополит Петро Могила. Невдалі спроби об'єднання українських церков.

Суспільно-політична свідомість руської знаті, духовенства, міщанства, козацтва. Розвиток освіти в Україні. Острозька школа-колегіум. Поширення гуманістичної школи в

Україні: єзуїтські колегії, протестантські протогімназії. Діяльність братських шкіл: Львівська та Київська братські школи. Створення Київського колегіуму.

Розвиток книгодрукування в Україні. Друкарське мистецтво І.Федоровича (І.Федорова). Видавнича діяльність Острозької друкарні. Друкарні Львівського Успенського братства, Києво-Печерської Лаври. Розвиток полемічної літератури, поява барокових текстів в першій половині XVII ст.

Оборонне будівництво. Ренесансні будівлі Галичини. Початок поширення барокової традиції в архітектурі. Іконопис, портретний живопис, поява та розвиток гравюри. Музичне мистецтво. Поява шкільного та вертепного театру.

Виникнення та формування козацтва як окремого суспільного стану

Причини появи та джерела формування козацтва. Козацтво як побутове явище. Роль перших козаків у захисті українських земель від татарських вторгнень під проводом прикордонних старост О.Дашкевича, П.Лянцкоронського, Б.Претвича та інших. Заснування Запорозької Січі. Дмитро Вишневецький та його роль в організації козацтва. Томаківська Січ. Створення реєстрового війська у 1568 – 1572 рр. та його реформування в 1578 р. королем Стефаном Баторієм.

Боротьба козацтва проти татарсько-турецької агресії в 70 – 90-х рр. XVI ст. Повстання козаків проти польської влади у 1591 – 1593 рр. під проводом Криштофа Косинського. Заснування нової Базавлуцької Січі. Залучення українських козаків до антитурецької коаліції європейських держав. Козацька війна Семерія Наливайка.

Участь козаків у воєнних діях на території Лівонії в 1601 – 1602 рр., Московської держави: у поході Лжедмитрія I на Москву в 1604 – 1606 рр., Лжедмитрія II в 1607 – 1609 рр., у польсько-московських війнах 1609 – 1613 рр., 1616 – 1618 рр., 1632 – 1634 рр. Участь козаків у Тридцятилітній війні (1618 – 1648). Самійло Кішка. Петро Сагайдачний. Значення участі козаків у війнах за межами України для становлення національних збройних сил.

Воєнні походи запорожців на Кримське ханство і Туреччину в першій чверті XVII ст. Роль українських козаків в Хотинській війні 1620 – 1621 рр. Міждержавне зближення Запорозької Січі з Кримським ханством у 20 – 30-х рр.

Козацька війна 1625 р. під проводом Марка Жмайла: початок, хід, умови Куруківської угоди. Козацько-селянське повстання 1630 р. під проводом Тараса Федоровича (Трясила), Переяславська угода 1630 р. Козацьке повстання 1635 р. під проводом Івана Сулими. Козацько-селянська війна 1637 – 1638 рр. Умови «Ординації Війська Запорозького» 1638 р.

Національно-визвольна революція та захист її завоювань у 1648 – 1653 рр.

Історіографія та джерела проблеми.

Причини, підготовка та початок збройного виступу. Революційний вибух навесні 1648 р.: Битви під Жовтими Водами і Корсунем та розгортання повстання на Лівобережній та Правобережній Україні влітку 1648 р. Розгром польської армії під Пилявцями, визвольний похід у Західну Україну й визволення етнічної української території.

Створення нової Української держави. Революційні зміни в суспільстві. Нові органи влади і адміністративно-територіальний устрій. Республіканська форма управління. Судова система. Селянське і міщанське самоврядування. Створення національної армії.

Дипломатичні переговори з Польщею взимку 1649 р. Війна на два фронти влітку 1649 р. Поразки під Загаллям і Лоевом. Зборівська битва. Зборівський договір та завершальний етап революції.

Захист революційних завоювань 1650-1651 рр. Нейтралізація союзника Польщі Молдавського князівства в 1650 р. Козацька дипломатія в пошуках надійного союзника. Воєнні дії в 1651 р.: Вторгнення польських військ в Україну. Битва під Берестечком. Успішний наступ литовських військ на Україну і захоплення Києва. Білоцерківський договір 1651 р.

Політичний курс України на державну самостійність в 1652 – 1653 рр. Поборювання негативних наслідків Білоцерківського договору: відмови населення коритися польським

панам. Відходи на Слобожанщину. Активізація пошуків козацькою дипломатією союзників. Батозька битва 22 – 23 травня 1652 р. і ліквідація умов Білоцерківського договору. Визволення України. Встановлення династичного союзу з Молдавією.

Воєнні дії в 1653 р.: Відсіч ворожих вторгнень на початку 1653 р. Молдавські походи революційної армії в 1653 р. Успішні дії козацької армії в грудні 1653 р. на Поділлі. Жванецьке протистояння і Жванецько-Кам'янецький договір.

Дипломатія незалежної держави.

Зміни в економічному, соціальному та політичному становищі шляхти. Перетворення козацтва в привілейований стан суспільства. Місце козацької старшини в соціальній структурі населення країни. Посилення ролі православного духовенства в житті країни. Соціально-економічні завоювання селянства: ліквідація кріпацтва, завоювання особистої свободи і права земельної власності. Розширення прав і привілеїв міщанства і купецтва. Передумови для капіталістичного розвитку господарства.

Продовження війни за незалежність Української козацької держави в 1654 – першій половині 1657 рр.

Історіографія та джерела питання.

Переяславська рада 8 січня 1654 р. Рішення про об'єднання України з Московією. Умови союзу. “Березневі статті”. Характер дипломатичної угоди України з Московією. Приведення українського населення до присяги на вірність царю.

Вступ московських військ у війну України з Польщею. Успіхи українсько-московських військ в Україні, Білорусії та Литві в 1654 – 1655 рр. Поширення влади українського гетьмана на білоруські землі. Перші непорозуміння між Україною і Московією.

Відхід Московії і України від Переяславських домовленостей. Прагнення Московії до союзу з Польщею і припинення воєнних дій. Віленське перемир'я 1656 р.

Продовження Україною війни з Польщею власними силами. Пошуки нових союзників і загострення відносин з Москвою. Спроба ліквідації Речі Посполитої та поділу її території у першій половині 1657 р. Дії українсько-трансільванських військ у Польщі.

Смерть гетьмана Б.Хмельницького та історичне значення його діяльності.

Спроба гетьмана І.Виговського добитися незалежності України від Росії

Історіографія та джерельна база питання.

Обрання І. Виговського гетьманом України (1657 – 1659) та його політика до грудня 1657 р. Загострення політичної обстановки з грудня 1657 р. і до початку літа 1658 р. Політика гетьмана І.Виговського, полковника М.Пушкаря, Запорозької Січі та московського уряду.

Українсько-московська війна 1658 – 1659 рр. Варіанти Гадяцької угоди 1658 і 1659 рр. та її наслідки. Місце Конотопської битви 1659 р. у східноєвропейській історії. Політична ситуація в Україні влітку 1659 р. Падіння уряду І.Виговського та значення його діяльності для майбутнього України.

Геополітичні вектори діяльності козацької старшини. Руїна (1659 – 1676 рр.).

Історіографія та джерела.

Обрання гетьманом Ю.Хмельницького. Жердівські статті. Переяславські статті 1659 р. Обмеження прав України та реакція на нього козацької старшини. Слободищенський трактат 1660 р. Розкол України на два військові табори. Відхід Правобережної України до Польщі. Спроби гетьмана Ю.Хмельницького поширити свою владу на Лівобережну Україну в 1660 – 1663 рр.

Міжстаршинська боротьба за владу і обрання гетьманом Лівобережної України І.Брюховецького (1663 – 1668 рр.). Московські статті 1665 р. і подальше обмеження прав України. Гетьманування П.Тетері на Правобережжі (1663 – 1665 рр.). Повстання на Правобережжі у 1664 – 1665 рр.

Боротьба гетьмана Петра Дорошенка за відновлення незалежної Української держави (1665 – 1676 рр.): Остаточний відхід Росії від зобов'язань 1654 р. і укладення Андрусівського

перемир'я з Польщею 1667 р. Народні повстання 1667 р. на Лівобережжі та повалення проросійського уряду І.Брюховецького. Об'єднання двох частин України під булавою П.Дорошенка. Угода П.Дорошенка з Туреччиною 1669 р. Війна Османської імперії та Речі Посполитої за українські землі та укладення Бучацького мирного договору 1672 р.

Гетьманування Д.Многогрішного (1667 – 1672 рр.). Глухівські статті 1669 р. і поступки царського уряду Україні. Намагання відновити колишні права України. Загострення відносин з Росією. Арешт і заслання.

Обрання гетьманом І.Самойловича (1672 – 1687 рр.). Походи російсько-українських військ на Правобережну Україну в 1674 – 1676 рр. Падіння уряду П.Дорошенка.

Відсіч турецько-татарської агресії і боротьба за визволення південних українських земель в останній чверті XVII ст.

Наступ Туреччини і Криму на правобережні землі в першій половині 70-х років XVII ст. Позиція П.Дорошенка.

Чигиринські походи турецької армії в 1677 – 1678 рр.: Ю. Хмельницький – ставленник Туреччини. Героїчна оборона Чигирини. Участь Запорозької Січі у воєнних діях. Відступ російсько-української армії. «Великий згін населення».

Гетьманування Ю. Хмельницького на Правобережжі.

Розподіл українських земель між Османською імперією і Московією за умовами Бахчисарайського мирного договору 1681 р. та між Річчю Посполитою й Московією згідно Трактату про «Вічний мир» 1686 р.

Спроби України та Московії відвоювати південноукраїнські землі у 80-х рр. Кримські походи. Усунення з гетьманства І. Самойловича. Обрання І. Мазепи гетьманом (1687 – 1708). Коломацькі статті 1687 р.

Акція Петрика. Перехід України і Московії у масований наступ на Кримське ханство у 90-х рр. Дніпровсько-азовські походи. Зміцнення позицій Москви на українських землях. Будівництво фортець.

Підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату.

Державний устрій і соціально-економічний розвиток України в другій половині XVII ст.

Державний устрій українських земель. Наступ царизму на державний устрій козацької України. Міграція населення. Його кількість у різних регіонах.

Московський уряд – опора відродження феодального землеволодіння у Гетьманщині: Монополізація царем функцій верховного власника українських земель. Привласнення старшиною, шляхтою і духовенством земельних угідь. Еволюція феодальних форм землеволодіння. Поступове позбавлення селян права власності на землю.

Елементи буржуазних відносин у сільському господарстві, промисловості та торгівлі: Дрібнотоварне виробництво, капіталістичні мануфактури, договірні відносини.

Еволюція соціальної структури населення: Формування козацької старшини. Українська шляхта: права і привілеї, місце в суспільстві. Наступ на права і привілеї козацтва. Еволюція соціальних груп селянства. Початок “повторного закріпачення”. Боротьба міщанства за свої права. Українське духовенство.

Культура другої половини XVII ст.: Освіта. Наукові знання. Книгодрукування. Фольклор. Література. Театр. Музика. Суспільно-політична думка.

Спроби гетьмана І. Мазепи відновити державну незалежність Гетьманщини

Історіографія та джерела питання.

І. Мазепа та його державна політика в соціально-економічній, становій, освітньо-культурній, церковній сферах.

Зовнішня політика гетьмана І.Мазепи. Участь козацьких полків у воєнних діях в перші роки Північної війни (1700 – 1703 рр.).

Національно-визвольний рух в Правобережній Україні наприкінці XVII ст. – в 1702 – 1704 рр. Позиція лівобережного гетьмана і московського царя щодо боротьби

правобережного козацтва проти польської влади. Встановлення влади лівобережного гетьмана на Правобережжі.

Воєнні дії козацьких полків у 1704 – першій половині 1708 рр. Плани Петра I щодо реорганізації українських збройних сил та губернська реформа. Реакція старшини на політику російського уряду. Позиція гетьмана І.Мазепи.

Вступ шведських військ на територію Лівобережної України. Перехід І.Мазепи з одностороннім на бік Карла XII. Реакція українського суспільства на цей крок гетьмана. Репресивні дії командування російських військ. Зруйнування Батурина. Обрання гетьманом І.Скоропадського.

Воєнні дії в Гетьманщині у листопаді 1708 – червні 1709 рр. Просування шведських військ по Україні. Характер українсько-шведського договору. Ставлення Запорозької Січі до акції І.Мазепи. Зруйнування російськими військами Запорозької Січі. Облога Полтави. Позиція українського населення. Полтавська баталія 27 червня 1709 р. Крах останніх надій мазепинців. Роль І.Мазепи в історії України. Політико-правова оцінка зміни гетьманом І.Мазепою зовнішньо-політичного курсу України.

Діяльність уряду П.Орлика в екзилі (1709 – 1714 рр.)

Історіографія та джерела питання.

Обрання гетьманом України П.Орлика. Спроби українського уряду в екзилі визволити Україну від влади Московії. Намагання української еміграції створити антиросійську коаліцію держав. Законодавча діяльність українського уряду в екзилі. Конституція П.Орлика: зміст та ідеологічні засади. Місце українського питання у відносинах європейських країн, Туреччини і Криму з Росією та Польщею в 1712 – 1714 рр.

Інкорпораційна політика Російської імперії в Україні 1709 – 1764 рр.

Історіографія та джерела.

Посилення влади російського уряду в Україні в першій чверті XVIII ст. Гетьманування І.Скоропадського. Економічні, освітні, церковні реформи Петра I в Лівобережній Україні та їх наслідки.

Ліквідація гетьманства в 1722 р. П.Полуботок. Перша Малоросійська колегія (1722 – 1727 рр.): склад, функції, місце в системі місцевого адміністративного управління. Інкорпораційна реформа 1723 – 1725 рр. Експлуатація людських ресурсів України та участь козаків у воєнних діях російської армії.

Причини відновлення гетьманства. Реформаторські зусилля новообраного гетьмана Д.Апостола (1727 – 1734 рр.).

Друга ліквідація гетьманства. "Правління гетьманського уряду" (1734 – 1750). Політика асиміляції суспільно-політичного життя Гетьманщини. Проект кодексу законів "Права, за якими судиться малоросійський народ" (1744).

Заснування Олешківської Січі, ізоляція її від України. Життя козаків. Внутрішня боротьба. Зв'язки з П.Орликом. Повернення козаків на Середнє Подніпров'я.

Особливості соціально-політичного устрою Слобожанщини. Реформи 20-40-х рр. Використання військового і господарського потенціалу України у російсько-турецькій війні 1735 – 1739 рр.

Пожвавлення автономістичних настроїв козацької старшини у 40-х рр. XVIII ст. Обрання гетьманом України К.Розумовського. Державно-політична і економічна діяльність гетьманського уряду. Реформи в системі державного управління та судочинстві «Прошение малоросійського народу»: зміст та ідеологічні засади. Ліквідація гетьманської форми правління 1764 р.

Зведення Гетьманщини і Слобожанщини до стану окраїн Російської держави (1764 – 1799 рр.)

Історіографія та джерела питання.

Створення другої Малоросійської колегії (1764 р.). Перетворення центральних установ Гетьманщини у департаменти другої Малоросійської колегії.

Ліквідація полково-сотенного устрою Слобожанщини і запровадження губернсько-провінційного адміністративно-територіального поділу. Перетворення слобідських полків у регулярні частини російської армії. Створення в 1780 р. Харківського намісництва.

Знищення залишків національної державності в Лівобережній Україні. Поділ Гетьманщини на намісництва (1781). Нова структура адміністративного управління і судочинства. Запровадження кріпосницьких виробничих відносин.

Ліквідація національних збройних сил України і створення регулярних кавалерійських полків. Запровадження рекрутських наборів. Соціальна структура українського суспільства.

Спроби патріотичних сил відновити автономію Гетьманщини і Слобожанщини під час роботи Комісії по складанню нового Уложення законів (1767 – 1774 рр.).

Нова Запорозька Січ 1734 – 1775 рр. Козацькі військово-політичні утворення наприкінці XVIII ст.

Створення Нової Січі. Територія і паланковий устрій. Особливості управлінської системи і господарського життя запорозького козацтва. Обмеження царизмом самоврядування, прав і привілеїв запорозького козацтва.

Роль запорозьких козаків у російсько-турецькій війні 1768 – 1774 рр. Передумови, причини і ліквідація в 1775 р. Запорозької Січі. Доля запорожців. Значення феномену козацтва у вітчизняній історії. Створення козацьких військово-політичних об'єднань в Південній Україні.

Чорноморське козацьке військо. Задунайська Січ. Переселення запорожців на Кубань і створення Кубанського козацького війська.

Історична доля Криму, Північного Причорномор'я, Приазов'я, Правобережної України і Західної Волині.

Анексія Російською імперією Криму. Інкorporація Північного Причорномор'я і Приазов'я. Російсько-турецька війна 1787 – 1791 рр. та місце в ній України. Інкorporаційна політика Росії на здобутих землях.

Становище Правобережної України в складі Речі Посполитої в XVIII ст. Виникнення та розвиток гайдамацького руху в першій половині XVIII ст. Гайдамацьке повстання 1734 – 1737 рр. в Правобережній Україні. Хід, мета і значення повстання 1750 р. Коліївщина: причина, особливості, характер. М.Залізняк, І.Гонта. Ставлення російського уряду до подій Коліївщини. Придушення виступу і розправа над його учасниками. Значення повстання. Рух опришків: причини, особливості. Олекса Довбуш.

Поділи Речі Посполитої та включення Правобережної України до складу Російської імперії. Перші політико-адміністративні й соціально-економічні нововведення російського уряду на правобережних українських землях.

Соціально-економічний та культурний розвиток України в XVIII ст.

Територія і населення України. Зрушення у сільському господарстві: зміни у ранговій, приватній, церковній, селянській і козацькій земельній власності та землеволодінні. Поширення земельної власності російських вельмож на Лівобережжі, Слобожанщині та Півдні. Зміцнення земельної власності польської шляхти в Правобережній Україні. Розвиток елементів капіталізму в сільському господарстві й аграрних відносинах.

Поширення мануфактурного виробництва. Переростання ремесла у дрібнотоварне виробництво. Розвиток міст. Формування ринку робочої сили: збільшення кількості наймитів у сільському господарстві, промисловості, на річковому і візницькому транспортах. Економічні зв'язки: збільшення кількості ринків, базарів, ярмарків. Формування купецького стану. Товари і торгові шляхи.

Соціальна структура населення. Зрівняння козацької старшини у правах з російським дворянством. Жалувана грамота 1785 р. Наступ царизму на соціальні права козаків. Поширення панщини. Обмеження особистих прав селян і остаточне їх закріпачення у 1783 р. Етнічний склад населення. Співвідношення українців з представниками інших народностей. Етнічні зміни в Північному Причорномор'ї та в Криму.

Соціально-політичний світогляд українського суспільства: характерні риси та головні тенденції. Еволюція державницької ідеї у другій половині XVIII ст. «Історія Русів». Суспільно-політичні погляди різних станових груп населення під час роботи Комісії по складанню нового Уложення 1767 – 1774 рр. Ідеї Просвітництва. Їх особливості та еволюція.

Становище освіти і науки. Наступ російського царизму на культурно-освітні здобутки українського народу. Початкова, середня і вища освіта. Філософська та історична думка. Г.Сковорода. Природничі науки. Математика та книгодрукування. Література. Театр. Музика. Архітектура й образотворче мистецтво.

Адміністративно-територіальний устрій, політична система та соціально-економічні відносини на українських землях в складі Російської та Австрійської імперій першої половини XIX ст.

Історіографія та джерела питання.

Українські землі в складі Російської імперії. Адміністративно-територіальний устрій. Генерал-губернаторства. Наслідки нових політико-адміністративних введень: уніфікація управлінської системи.

Західноукраїнські землі в складі Австрійської імперії. Адміністративно-територіальний устрій. Королівство Галиції і Лодомерії (Володимирії) з центром у Львові. Буковина (центр м. Чернівці) – окремий округ королівства. Закарпаття під владою автономного Угорського королівства.

Соціальна структура українського суспільства. Суперечливий характер сільського господарства. Криза виробничих відносин між поміщиками і селянами. Переростання середньовічної промисловості в індустріальну: занепад старого виробництва. Проникнення купецького капіталу у виробництво. Початок технічної революції. Торгівля: торги, базари, ярмарки. Тенденція до перетворення України у сировинний придаток Росії. Формування національного ринку.

Суспільно-політичний та національно-визвольні рухи на українських землях першої половини XIX ст.

Опозиційність масонських лож. Створення й діяльність масонських лож в Одесі, Києві, Полтаві та інших містах.

Україна у війні 1812 р.: українське питання в планах Наполеона, ставлення населення України до вторгнення французької армії в межі Російської імперії. Воєнні дії на території України. Українці в партизанських загонах. Внесок України у перемогу у війні 1812 р.

Причини виникнення дворянського опозиційного руху. Діяльність перших декабристських організацій “Залізні персні”, “Союз порятунку”, “Союз благоденства”. “Північне товариство”. Утворення, склад, діяльність, програмні документи “Південного товариства”. Повстання в Петербурзі. Виступ Чернігівського полку.

Політичний гурток у Харкові й політизоване вільнодумство в Ніжинській гімназії: декабристські ідеї в діяльності політичного гуртка харківської інтелігенції 1826 – 1827 рр. Поширення волелюбних ідей в Ніжинській гімназії.

Польське визвольне повстання 1830 р., його мета і плани стосовно України. Повстанський рух на Поділлі, Волині, Житомирщині. Придушення повстання та його наслідки.

Особливості українського національного відродження в першій половині XIX ст.

Періодизація історії України XIX ст. Основні чинники формування модерної української нації. Вплив німецького Романтизму на розвиток українського національного руху. Тяглисть козацького (малоросійського) патріотизму. Феномен множинних лояльностей і формування ідентичності.

Становлення українознавства як науки. Причини відродження. Історична заслуга української інтелігенції у відновленні національної свідомості народу. Роль історичних, етнографічних, фольклорних та інших праць у пробудженні свідомості українців. Формування наукових центрів в українознавстві: складання місцевих, регіональних і

національного центрів українознавства.

Створення Кирило-Мефодіївського товариства і його склад. М.Гулак, М.Костомаров, В.Білозерський, П.Куліш, Г.Андрузький. Зміст програмних документів “Статут” і “Книга буття українського народу”. Діяльність членів товариства. Т.Шевченко в українському національному русі. Розгром товариства і розправа над учасниками його зібрань. Історико-політичне значення братства.

Національно-духовне піднесення в західноукраїнських землях. Пробудження серед західноукраїнської інтелігенції інтересу до національної історії та мови. Діяльність І.Могильницького, Д.Зубрицького. Роль греко-католицького духовенства в політичному і культурному житті краю. М.Шашкевич і діяльність «Руської трійці». Збірники «Син Руси» (1833), «Зоря» (1834), «Русалка Дністрова» (1837) та їхня роль у пробудженні національної свідомості західноукраїнського населення.

Політизація західноукраїнського національно-визвольного руху під час революції 1848 р. Створення Головної Руської ради, місцевих рад та їх завдання. Діяльність польської Ради Народової, Руського собору. Слов'янський з'їзд у Празі. Представництво українського населення у першому австрійському парламенті. Культурно-освітні здобутки українців. «Зоря Галицька». Створення “Галицько-Руської матиці”. Перехід реакції у наступ проти революційних здобутків 1848 р. Листопадове повстання у Львові. Селянський рух. Угорське повстання 1848–1849 рр. і вороже ставлення до нього більшості слов'янських народів імперії. А.Добрянський.

Реформи 60-70-х рр. XIX ст. і соціально-економічний розвиток українських земель другої половини XIX ст.

Історіографія проблеми.

Україна у Кримській війні 1853 – 1856 рр. і реакція на неї населення України. Погіршення становища українського населення. «Київська козаччина». Паризький мирний договір 1856 р.

Відміна кріпацтва в Російській імперії: причини, підготовка проведення реформи та боротьба різних політичних сил у її ході. Основні положення царського маніфесту від 19 лютого 1861 р. і “Загального положення”. Проведення реформи 1861 р. у життя: звільнення кріпаків і вплив реформи на становище удільних, державних та інших категорій селян. Вплив реформи на економіку селянського господарства, забезпеченість селян землею у різних регіонах. Втягування селянських господарств у товарно-грошові відносини. Підвищення врожайності зернових культур і збільшення надлишків хліба. Наростання виробництва технічних культур. Розвиток тваринництва.

Зміни в політико-правовому становищі селянства, залежність селянина від громади. Створення в 1861 р. волосного устрою,

Реформи 60 – 70-х рр.: Земська реформа 1864 р. Судова реформа 1864 р. Реформування освіти за “Положенням про народні школи” 1864 р. Реформа вищої школи 1868 р. Міська реформа 1870 р. Військова реформа 1874 р.

Вплив реформ 60-х рр. на господарське піднесення Східної України. Розвиток залізничного, річкового, морського транспорту, створення і розширення залізничної мережі. Бум у гірничодобувній промисловості: завершення в 60 – 70-х рр. промислового перевороту. Перетворення Донбасу в основний район вуглевидобутку Російської імперії. Промислова розробка залізних, марганцевих та інших руд. Становлення металургійної та металообробної індустрії. Розвиток машинобудування, будівництво машинобудівних заводів. Транспортне машинобудування.

Капіталізація харчової та легкої промисловостей. Розвиток цукрової, борошномельної і винокурної галузей. Збільшення кількості і розвиток міст та зростання чисельності міського населення. Характер забудови. Комунальне господарство.

Особливості торгівлі. Розвиток кредитної і банківської систем. Структура внутрішньої торгівлі. Масове вивезення товарів у Росію й пограбування природних багатств України. Зовнішня торгівля.

Економічне становище Галичини, Буковини і Закарпаття: відміна панщини, зміни у

землеволодінні, землеробстві й характері робочої сили. Промисловий розвиток Західної України. Проникнення іноземного капіталу в нафтовидобувну і лісову промисловість краю. Формування, структура та становище робітників. Система землеволодіння і землекористування. Проблема «лісів і пасовиськ». Кооперативний рух. Соціальна і національна структура східно-галицького села.

Чисельність і соціальний склад населення: формування та вплив національної буржуазії на економіку України. Формування інтелігенції. Національні меншини: чисельний склад, розташування, соціальне місце в суспільстві росіян, поляків, євреїв, білорусів, німців та інших меншин. Переселення кримських татар після Кримської війни 1853 – 1856 рр. Реєміграція кримських татар.

Міграція українського населення в межах Російської імперії. Освоєння українцями Сибіру і Далекого Сходу. “Зелений Клин”.

Трудова еміграція українців на американський континент: переселення українців у Бразилію, Аргентину, Уругвай, Венесуелу та інші країни Латинської Америки. Українські емігранти у США і Канаді. Чисельність і заняття переселенців у Америці.

Суспільно-політичний та національний рухи в Україні другої половини XIX ст.

Місце української громади Петербурга в загальногромадівському русі. Журнал “Основа”. Склад української громади Петербурга та її діяльність. Заснування і напрям роботи журналу “Основа” (1861 – 1862 рр.).

Перший етап громадського руху (рубіж 50 – 60-х – друга половина 60-х рр.). “Хлопомани”. Київська громада. Валуєвський циркуляр 1863 р. Спад громадського руху.

Другий етап громадського руху (кінець 60-х – початок 90-х рр.): відновлення і характер громадського руху. Участь громадівців у відкритті колегії Г.Галагана, створенні історичного товариства “Нестора-літописця”, відкритті Південно-Західного відділу Російського географічного товариства та в інших громадсько-політичних акціях. Діяльність М.Драгоманова. Заборона українського слова Емським указом 1876 р. Переслідування громадівців.

Активізація громадського студентського руху в 90-х рр.: створення і діяльність “Братства тарасівців”. Діяльність українських студентських громад у другій половині 90-х рр. Загальноукраїнський нелегальний з’їзд студентських громад 1898 р.

Опозиційна діяльність земств.

Народницький рух на українських землях. “Ходіння у народ”. Діяльність “Землі і волі”. Діяльність “південних бунтарів” та “чигиринська змова” 1877 р. Перехід землевольців до політичного терору та масовий наступ на них уряду. “Народна воля” і “Чорний переділ”.

Поширення марксизму і зародження соціал-демократизму: поширення в Україні праць К.Маркса і Ф.Енгельса. С.Подолінський. М.Зібер. Соціал-демократичні гуртки у Києві, Одесі, Харкові та інших містах. Їх програмні цілі й діяльність.

Західноукраїнські землі в другій половині XIX ст.

Еволюція державного устрою Австрійської імперії: становище Галичини згідно “Федеративної конституції” 1860 р. Державний устрій імперії за Конституцією 1867 р. та місце у ній Галичини.

Суспільно-політичний рух: зміст і форми діяльності москвофілів. Народовці – провідні діячі національного руху. Ю.Романчук. Зміст і форми діяльності народовців. Культурно-просвітне товариство «Просвіта». Заснування Літературного товариства ім. Т.Шевченка у Львові (1873) і перетворення його у НТШ (1892). Зв’язки з українськими діячами з Наддніпрянської України. Галичина – «Український П’ємонт»: перенесення центру національного руху на західноукраїнські землі в другій половині XIX ст. «Нова ера» – її ініціатори і провідники. «Новий курс» А.Вахнянина і О.Барвінського.

Громадсько-політична діяльність І.Франка, М.Павлика, О.Терлецького. Створення Русько-української радикальної партії (1890). Сеймові вибори 1895 р. Вибори 1897 р. і загострення українсько-польського протиріччя. «Україна irredenta» Ю.Бачинського та її значення. Створення «Католицького русько-народного союзу», УСДП та УНДП (1899).

«Руська Рада» - важливий осередок українства на Буковині. Діяльність С.Смаль-Стоцького і М.Василька. Здобутки буковинських українців у боротьбі за місця в сеймі і парламенті.

Масова мадяризація українського населення Закарпаття. О.Духнович. Засилля москвофільства в краї.

Економічне піднесення і загострення соціально-національних суперечностей в Україні 1900 – 1914 рр.

Історіографія та джерела питання.

Україна в державно-політичній структурі Російської та Австро-Угорської імперій. Особливості національного та релігійного складу населення українських земель в складі імперій. Соціально-економічний розвиток України на початку ХХ ст.: монополізація промисловості. Головні галузі господарства. Роль іноземного капіталу. Розвиток аграрного капіталізму. Економічна криза 1900 – 1903 рр. Умови життя і праці людей. Робітничі організації.

Українські політичні партії в підросійській Україні. Заснування РУП (1900 р.) і її розкол. «Самостійна Україна» М. Міхновського. Діяльність УНП, «Спілки», УСДРП, УРДП, інших українських політичних об'єднань. Їх програмні вимоги та боротьба за національне визволення українського народу. Діяльність в Україні загальноросійських політичних партій.

Політичне життя Західної України. Діяльність українських і польських політичних партій. Українські фракції в австрійському парламенті та Галицькому сеймі. Зростання українських організацій в Галичині («Січ», «Сокіл», «Пласт»).

Опозиційний рух інтелігенції, студентської та учнівської молоді. Виступи робітників і селянства. Опозиція ліберальної інтелігенції. Вчительський, студентський і учнівський рухи.

Революційні події 1905 – 1907 рр. в Російській імперії: виступи солдатів, моряків, робітників, селян, інтелігенції, студентів, учнівської молоді. Вплив революції на активізацію національно-визвольного руху: зародження масової української преси. «Хлібороб», «Громадська думка», «Рада» та ін. Є.Чикаленко. Видавнича діяльність. Створення "Просвіти", українських клубів тощо.

Українська думська громада у I та II Державних думах. Суспільно-політична думка: обґрунтування ідеї української національної державності.

Третьочервневий переворот і посилення політичної реакції в країні. Репресії проти українства. Створення ТУП (1908 р.). М.Грушевський, С.Єфремов.

Столипінські реформи. Аграрна політика Столипіна. Її економічні і політичні наслідки. Масове переселення українських селян на Далекий Схід, у Сибір, Середню Азію, Казахстан.

Посилення національного гноблення: обмеження демократичних тенденцій у розвитку культури.

Україна в роки Першої світової війни (1914 – початок 1917 рр.).

Причини, початок і характер Першої світової війни. Україна в планах різних військово-державних блоків. Головні воєнні дії на Південно-Західному фронті у 1914 р. Хід воєнних дій у 1915 – 1916 рр. на території України. Участь у воєнних діях легіону Українських січових стрільців. Перші збройні сутички загонів УСС з російськими військовими частинами на Ужоцькому перевалі. Бої на Маківці, під Галичем, на Лисоні.

Розстановка суспільно-політичних сил в українському національному русі: діяльність революційної соціал-демократії в роки війни. Створення Головної Української Ради, СВУ, Української Боевої Управи. Їхні програми, члени, діяльність.

Репресії російського та австро-угорського урядів проти українського населення західноукраїнських земель.

Вплив війни на соціально-економічні та національно-політичні процеси розвитку українського суспільства.

Культура України ХІХ – початку ХХ ст.

Особливості розвитку національної культури. Романтизм. Реалізм. Класицизм.

Модернізм.

Політика російської та австрійської влади щодо української освіти, науки і культури. Наслідки Валуєвського циркуляру і Емського указу для розвитку культури і освіти в Україні.

Розвиток освіти. Університети в Україні. Духовна освіта. Бібліотеки. Музеї. Діяльність наукових товариств і археографічних комісій. Досягнення науки. Історична школа В.Антоновича. Наукова діяльність М.Грушевського. Стан природничих і точних наук. І.Пулюй.

Становлення нової української літератури. І.Котляревський, Т.Шевченко, М.Вовчок, П.Куліш, М.Вовчок, І.Нечуй-Левицький, І.Франко та інші літератори.

Піднесення драматургії, театру, музики, архітектури. Образотворче мистецтво. С.Васильківський, М.Пимоненко, І.Труш. М.Лисенко – засновник вітчизняної класичної музики.

Релігія та церковне життя на українських землях: православна, греко-католицька, римокатолицька та євангельська церкви, юдеї та мусульмани.

Революційний рух і державне будівництво часів Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.).

Історіографія Української революції 1917 – 1921 рр.

Лютнева революція в Росії та її вплив на Україну. Піднесення українського національно-визвольного руху після повалення самодержавства. Розбіжності між українською і російською революційною демократією. Національна ідея і федералізм. Утворення Української Центральної Ради, її національний, соціальний та партійний склад. Постать М.Грушевського. Виникнення вільнокозацького руху.

Утворення та діяльність Рад: більшовизація Рад як спосіб їх протиставлення парламентській республіці. Наростання революційного руху навесні – влітку 1917 р. Боротьба за автономію України і політика загальноросійських партій. Формування української державності. Всеукраїнський національний конгрес.

Початок українізації армії. I Український військовий з'їзд. Створення Генерального військового комітету. I Універсал Центральної Ради (10 червня 1917 р.). Створення Генерального секретаріату. Його склад, функції. В.Винниченко. Поглиблення процесу українського державотворення. II Універсал Центральної Ради (3 липня 1917 р.). «Тимчасова інструкція Генеральному секретаріату Тимчасового уряду на Україні». Послаблення позиції Центральної Ради.

Формування збройних сил Української Центральної Ради. Спроба проголосити повну державну самостійність України українськими націоналістами-самостійниками. Поразка самостійників-націоналістів.

Більшовики і український національно-визвольний рух. Жовтневий переворот у Петрограді. Боротьба за владу в Києві. Більшовики і Українська Центральна Рада. III Універсал. Проголошення Української Народної Республіки (УНР).

Зародження конфлікту Української Центральної Ради з Раднаркомом Росії. Ультиматум Раднаркомові Росії Українській Центральній Раді. Війна Радянської Росії проти УНР. Наступ більшовицьких військ на Лівобережжі. Робота I Всеукраїнського з'їзду Рад у Києві. I Всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові. Проголошення радянської влади в Україні. Народний секретаріат.

Перехід Української революції на самостійницький курс. Проголошення Українською Центральною Радою незалежності УНР. IV Універсал. Законотворча діяльність Центральної Ради. Пошуки шляхів відмежування від процесів соціалістичної революції в Росії. Активізація більшовиками збройної боротьби проти УНР. Хід бойових дій. Героїка і трагедія бою під Крутами. Більшовицьке повстання в Києві на заводі „Арсенал” та його придушення українськими військами. Взяття міста радянськими військами. Дії більшовиків у місті.

Вихід УНР на міжнародну арену. Українське питання на переговорах Четвертого союзу і Радянської Росії. Участь делегацій Української Центральної Ради і радянського уряду України у переговорах у Брест-Литовську. Підписання Берестейської угоди УНР з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією.

Початок наступу німецьких та австро-угорських військ на Україну. Створення ЦВК Рад України Надзвичайного комітету оборони. Донецько-Криворізька республіка (ДКР). Таврійська, Одеська і Донська республіки, їхній статус. Ставлення населення до політичних сил в Україні. Кримський похід П.Болбочана.

Повернення Української Центральної Ради до Києва: її взаємовідносини з окупантами. Соціально-економічна політика українського уряду. Статут про державний устрій, права і вольності УНР. Конституція УНР (29. 04. 1918 р.). Місце і роль Української Центральної Ради в модерній історії України.

Українська держава за гетьманування Павла Скоропадського (квітень – грудень 1918 р.).

Утворення “Української народної громади”. З’їзд земельних власників України. Проголошення П.Скоропадського гетьманом України. Відмінність Української держави від УНР. Внутрішня політика П.Скоропадського. Формування і склад уряду. Політичні партії і гетьманський режим. Збройні сили Української держави. Плани створення регулярної армії. Проблема Чорноморського флоту. Соціально-економічна політика уряду. Відновлення права приватної власності на землю. Поміщицьке та селянське землеволодіння. Господарська розруха у промисловості. Умови праці робітників. Становище профспілок. Безробіття. Здобутки в галузі освіти, науки, культури. Спроба створення Української автокефальної православної церкви (УАПЦ).

Зовнішньополітичний курс Української держави. Відносини з РРФСР, Кубанню, Доном. Проблема українських кордонів. Бессарабське питання. Стосунки України і Румунії. Кримське питання та його врегулювання. Дипломатична боротьба з Польщею за Холмщину і Підляшшя. Міжнародні зв’язки України. Визнання Української держави. Взаємовідносини з Четвертим союзом. Позиція Антанти щодо Української держави. Білогвардійці й українська державність: розстановка політичних сил влітку 1918 р. Утворення міжпартійного опозиційного блоку “Український національний союз” (УНС). Відречення гетьмана від гасла самостійності України. Крах гетьманського режиму.

Україна в період Директорії УНР.

Утворення Директорії, її склад. Початок антигетьманського повстання. Бій під Мотовилівкою. Перехід основних сил гетьманської армії на бік Директорії. Вступ в Київ Корпусу Січових стрільців і Дніпровської дивізії. Офіційне відновлення УНР. С.Петлюра, В.Винниченко. Відносини Директорії з Антантою. Інтервенція країн Антанти на півдні України. Боротьба проти антантівських військ. Внутрішня політика Директорії. Директорія і українські політичні партії. Проголошення Акту соборності українських земель 22 січня 1919 р. Трудовий конгрес України. Трудові ради селянських і робітничих депутатів. “Збільшовичення” військ Директорії. Українське питання на Паризькій мирній конференції. Версальський мирний договір та його наслідки для України.

Друга війна Радянської Росії проти УНР. Проголошення Тимчасового робітничо-селянського уряду України 28 листопада 1918 р. Оголошення Директорією війни Радянській Росії 16 січня 1919 р. Наступ радянських військ. Захоплення ними Києва 5 лютого 1919 р. Союз Директорії з Антантою. Реорганізація Директорії. Війна українських армій на два фронти – проти денікінців і більшовиків на Правобережжі. Селянські повстання проти більшовицького режиму. Н.Махно, М.Григор’єв (Н.Серветник), Зелений (Д.Терпило). Об’єднання Армії УНР і УГА. Взяття Києва.

Отаманський рух в Україні. «Заколоти» отаманів Оскілка і Болбочана. Білогвардійський окупаційний режим. Війна армії УНР з Денікіним. Махновці в денікінському тилу. “Чотирикутник смерті”. Наростання внутрішньої нестабільності УНР. Причини поразки більшовиків в Україні в 1919 р. Ліквідація українсько-білогвардійського фронту. Листопадова катастрофа 1919 р.

Союз С.Петлюри і Ю.Піلسудського. Варшавська угода 1920 р. Боротьба за Україну у 1920 р. Перший Зимовий похід армії УНР під проводом М.Омеляновича-Павленка (6 грудня 1919 – 5 травня 1920 рр.) по тилах більшовицьких військ і денікінців. Дії петлюрівських

військ під час радянсько-польської війни (1920 р.). Ліквідація опору патріотичних сил на Правобережжі. Перехід армії УНР через Збруч на територію Польської держави. Повстанський рух 1920 – 1921 рр. Ризький мирний договір Польщі з РРФСР і УСРР 18.03.1921 р. Другий зимовий похід армії УНР (Листопадовий рейд) під проводом Ю.Тютюнника (4 – 29 листопада 1921 р.). Базар. Місце Директорії УНР в національній історії.

Відновлення радянської влади в Україні в 1919 р. Головні напрями державотворення. Утворення Раднаркому. Х. Раковський. Ревкоми. Комбідри. Ради. III Всеукраїнський з'їзд Рад та його рішення. Прийняття Конституції УСРР. Конституційне оформлення радянської влади в Україні.

Політика воєнного комунізму. Червоний терор в Україні. Аграрна програма більшовиків. Продовольча розкладка. Підходи до вирішення національного питання. Соціально-економічні перетворення в промисловості.

Західноукраїнська Народна Республіка

Національно-визвольний рух на західноукраїнських землях. Розпад Австро-Угорщини. Створення у Східній Галичині Української Національної Ради 18 жовтня 1918 р. Її склад, програми, діяльність. Д.Вітовський і підготовка збройного повстання в Галичині. Листопадова національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР 13 листопада 1918 р. Є.Петрушевич. Створення Української Галицької Армії (УГА). Війна з Польщею. Окупація нею українських земель. Загарбання Буковини і Хотинщини Румунією. Хотинське повстання 28 січня 1919 р. у Північній Буковині. Включення Закарпаття до Чехословаччини. Західноукраїнське питання на міжнародній арені. Проголошення акту злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 р. у Києві. Відносини між УНР і Західною областю УНР (ЗО УНР). Державний лад ЗУНР: вищі органи влади і управління, місцеві органи влади. Законодавча діяльність ЗУНР. Розвиток української науки, освіти, культури. Причини падіння ЗУНР.

УСРР в роки нової економічної політики (1921 – 1928 рр.)

Міжнародне становище УСРР на початку 20-х рр. Зовнішня політика УСРР. Міжнародні угоди Української СРР.

Незалежність Радянської України: форма і суть. Радянське будівництво. Утворення Раднаркому УСРР і ВУЦВК. Ліквідація багатопартійності та встановлення однопартійності в Україні. Внутрішнє становище УСРР. Соціально-економічний розвиток республіки. Україна в плані ГОЕЛРО. Голод 1921 – 1923 рр. Міжнародна допомога голодуючим. Господарча і політична криза в Україні на початку 20-х рр. Селянські повстання та боротьба з ними.

Запровадження нової економічної політики. Суть і значення НЕПу. Відбудова господарства республіки на засадах НЕПу. Відродження ринку. Економічні методи управління. Пожвавлення економічного життя у промисловості. Відбудова сільського господарства. Створення єдиної системи кооперації. Соціальні наслідки аграрних перетворень. Хлібозаготівельна криза 1928 р. Згорання НЕПу в 1927 – 1928 рр.

Взаємовідносини Української СРР з РРФСР та іншими радянськими республіками. Договірна федерація. Договір між РСФРР та УСРР від 28 грудня 1920 р. Позиція КП(б)У з питання створення СРСР. Утворення СРСР і подальше обмеження суверенітету УСРР. Перший з'їзд Рад СРСР (30 грудня 1922 р.). Союзний договір від 30 грудня 1922 р. Затвердження першої Конституції СРСР (січень 1924 р.). Затвердження нового тексту Конституції УСРР. Національний принцип в системі адміністративно-територіального поділу. Схема врядування з 1925 р.: центр-округа-район-сільрада.

Політичне життя в республіці в 20-х рр. Встановлення політичної монополії КП(б)У. Сприяння керівництва України у досягненні Й.Сталіним лідерства в партії і державі. Бюрократизація партійно-державних та господарсько-управлінських структур.

Українізація. Її суть, причини, наслідки. Створення умов для національно-культурного розвитку національних меншин. Націонал-комунізм. Поява міфу про націонал-ухильництво. Розправа з О.Шумським. Кампанія проти М.Хвильового та М.Волобуєва.

Розвиток освіти і націєтворчий процес. Будівництво радянської школи. Ліквідація

масової неписьменності і перехід до загальної обов'язкової початкової освіти. Створення передумов для здійснення семирічного навчання. А.Макаренко. Вища, середня спеціальна, професійно-технічна освіта. Формування нової інтелігенції. Репресії проти інтелігентів дореволюційної формації.

Всеукраїнська академія наук (ВУАН). С.Єфремов, А.Кримський. Повернення М.Грушевського. Приїзд з еміграції інших діячів культури. Партійний і державний контроль в сфері науки. О.Богомолець, М.Василенко, Д.Заболотний, Ю.Кондратюк, М.Стражеско, Д.Яворницький та інші.

Особливості відродження української літератури і мистецтва. Уніфікація творчих організацій, спілок, угруповань і мистецьких течій. Ідеологізація художньої творчості. М.Вороний, П.Тичина, М.Хвильовий, Г.Верьовка, І.Іжакевич, М.Бойчук, Л.Курбас, Д.Ревуцький, Б.Лятошинський та інші.

Становище церкви. Створення УАПЦ (жовтень 1921 р.). Митрополит В Липківський.

Україна на етапі утвердження тоталітарного режиму (1929 – 1939 рр.). Голодомор 1932 – 1933 рр.

Господарська і суспільно-політична криза кінця 20-х рр. Відмова від НЕПу і перехід до адміністративно-командних методів управління. Адміністративно-територіальні зміни впродовж 1932 – 1939 рр.

Політична боротьба щодо шляхів і методів здійснення індустріалізації. Основні завдання першої п'ятирічки в галузі індустріального розвитку України. Місце УРСР у створенні індустріального потенціалу СРСР. Формування централізованої моделі управління економікою. Створення монополю-державної економіки СРСР. Напівколоніальний характер економіки України.

Репресії проти господарників і спеціалістів. “Шахтинська справа”. Виробничі змагання. Ізотовський рух. Стаханівський рух. Будови перших п'ятирічок в Україні. Кінець національної економіки республіки. Підсумки індустріального зростання. Галузева структура промисловості. Співвідношення між промисловістю групи “А” і групи “Б”.

Соціальна ціна технічної реконструкції 20 – 30-х рр. Українське село наприкінці 20-х рр. Поворот до суцільної колективізації. Хлібозаготівельна криза 1929 р. Розселення України в процесі колективізації. Проблема “куркуля”. Перша хвиля експропріації селянських господарств. “Ліквідація куркульства як класу”. Масові репресії на селі. Доля розкуркулених селян. Деградація сільськогосподарського виробництва. Командні методи управління. Трагічні наслідки колективізації.

Український Геноцид в сучасній історичній науці.

Голодомор 1933 – 1933 рр. Зимові хлібозаготівлі 1931 – 1932 рр. Поставки хліба за кордон. Голодомор в Наддніпрянщині і Західна Україна. Позиція країн Заходу стосовно голодомору в УРСР. Національно-політичні аспекти голодомору. Соціально-демографічні наслідки голодомору. Колгоспи в системі командної економіки. Припинення політики комуністичного штурму. Скасування продрозкладки. Політвідділи МТС, колгоспів і радгоспів.

Соціальна структура населення УРСР. Ув'язнені в таборах як соціальна група. Національний склад населення України. Завершальний етап формування тоталітарно-бюрократичної системи. Наростання централізаторських тенденцій в СРСР і обмеження політичних прав УРСР. Обмеження влади Рад. Нова Конституція СРСР і УРСР. Адміністративно-територіальні зміни. Конституційно-правове оформлення тоталітарного державного ладу України. Проголошені і реальні права і свободи громадян. Бюрократизація всіх сторін життя суспільства. Деформація правоохоронних структур і перетворення їх на каральні органи. Квазі-правові форми і засоби карального механізму держави. Ідеологічні конструкції сталінського режиму.

Централізаторська лінія в національному житті. Злочини Сталіна проти українського народу. Кампанія проти М.Скрипника. Згорання політики коренізації. Репресії проти інтелігенції, партійних, комсомольських, радянських і воєнних кадрів.

Проблема життєвого рівня народу. Ідеологізація й одержавлення сфери культури, науки

і освіти. Кінець українізації. Запровадження в школах України обов'язкової російської мови. Уніфікація навчальних програм. Новий український правопис.

Масові репресії проти діячів науки і культури, судові процеси над міфічними організаціями “Спілка визволення України” (СВУ), “Український національний центр” (УНЦ), “Українська військова організація” (УВО), “Блок Українських націоналістичних партій” та іншими. Репресії проти вчених. Розгром школи М.Грушевського.

Особливості розвитку літератури, мистецтва, музики та театру. “Розстріляне відродження”: М.Хвильовий, М.Яловий, Г.Косинка, М.Куліш, Л.Курбас, Є.Плужник, І.Багряний, В.Підмогильний, Б.Антоненко-Давидович, У.Самчук, І.Ірчак, О.Досвітній та інші. Суперечності у мистецтві. Новий етап у музичному житті. Театр. Образотворче мистецтво і кіномистецтво. Деформуючий вплив культу особи на розвиток ідеології і культури. Держава і релігійні об'єднання. “Антирелігійний фронт класової боротьби”. Становище церкви в Україні. Заборона УАПЦ.

Західноукраїнські землі під владою іноземних держав (20 – 30-ті рр.)

Політико-правовий статус Східної Галичини, Західної Волині, Північної Буковини і Закарпаття під владою Польщі, Румунії та Чехословаччини. Адміністративно-територіальний устрій.

Соціально-економічне становище Західної України. Масове безробіття. Становище української інтелігенції. Демонстрації протесту. Пацифікація 1930 р. Режим санації. Друга хвиля еміграції українців в Америку, Африку та Австралію.

Суспільно-політичне життя. Діяльність політичних партій та їх програми. Представництво політичних партій у парламенті. Створення Української військової організації (УВО) (1920 р.). Є.Коновалець. I Конгрес українських націоналістів (1929 р.). Створення Організації українських націоналістів (ОУН). Її програма та організаційна структура. Інтегральний націоналізм. Д.Донцов. ОУН і революційно-визвольний рух на західноукраїнських землях. Політичні процеси проти членів ОУН.

Еміграція провідних представників західноукраїнської інтелігенції до УРСР в період українізації та їх загибель (М.Лозинський, А.Крушельницький, С.Рудницький).

Культурно-просвітницький рух. Економічні, профспілкові, спортивні і дитячі товариства (“Сокіл”, “Луг”). Освіта. Таємний Львівський університет (1921-1925). Відкриття Греко-католицької богословської академії у Львові (1928) і її діяльність. НТШ. Діяльність товариства «Просвіта». Діяльність «Червоної калини» (1921-1939) та інших українських видавництв. Преса. Греко-католицька церква на західноукраїнських землях. Митрополит А.Шептицький.

Українські землі під Румунією. Розселення. Румунізація українського національно-культурного життя. Націоналістичний рух (І.Григорович, О.Зибачинський, Д.Квітковський).

Українські землі під владою Чехословаччини. Підкарпатська Русь. Мюнхенська змова чотирьох держав (1938 р.) і доля Закарпаття. Спроба розбудови карпатсько-української держави (А.Бродій, А.Волошин). “Карпатська Січ”. Воєнна окупація Закарпаття Угорщиною. Проголошення самостійності Карпатської України.

Українська еміграція на Захід і створення там осередків українського політичного, наукового і культурного життя. Життя в таборах для інтернованих вояків Галицької та Дієвої армій. Українські емігрантські табори та об'єднання, політичні партії. Уряд УНР в екзилі. Створення Головної Української еміграційної ради на чолі з О.Лотоцьким (1929 р.). Заснування комітету дружби народів Кавказу, Туркестану і України на чолі з О.Шульгіним (1934 р.). Терор органів ДПУ – НКВС проти керівників української політичної еміграції. Вбивство С.Петлюри і Є.Коновальця. Другий Великий збір українських націоналістів у Римі і обрання провідником ОУН А.Мельника. Поглиблення розбіжностей в ОУН.

Активізація політичного життя української еміграції в 20-30 рр. Створення Союзу українських робітничих організацій США (1924 р.). Заснування Союзу українок США (1925 р.) та Канади (1926 р.).

Національно-культурне життя українських емігрантів.

Україна в роки Другої світової війни (1939-1945 рр.)

Загострення міжнародних відносин. Українське питання в міжнародній політиці напередодні війни.

Початок Другої світової війни. Україна в геополітичних планах Сталіна і Гітлера. Карпатська Україна. Втрата Червоної армії на територію Західної України. Воз'єднання українських земель в УРСР. Сталінський режим на західноукраїнських землях. Ставлення населення західноукраїнських земель до радянської влади.

Напад гітлерівської Німеччини на СРСР. Оборонні бої Південно-Західного і Південного фронтів. Київська оборонна операція 1941 року. Мобілізація сил і засобів республіки на відсіч гітлерівської агресії. Військово-політичні уроки поразки Червоної Армії в перший період війни.

Діяльність організації українських націоналістів (1939 – 1941 рр.). Розкол в ОУН та продовження боротьби. Проголошення ОУН Акту відновлення Української Держави (30 червня 1941 р.) та її ліквідація гітлерівцями. Початок підпілля та боротьба ОУН проти німців.

Воєнні дії 1942 р. Катастрофи радянських військ під Харковом та в Криму. Невиправдані втрати Червоної Армії. Героїчна оборона Севастополя.

Нацистський окупаційний режим в Україні: адміністративний устрій окупованих територій. «Новий порядок». Розграбування гітлерівцями національних багатств. Політика геноциду. Примусове вивезення українців на роботу до Німеччини. Доля військовополонених в 1941 -1944рр. Голокост.

Радянський партизанський рух. Партизанські краї і зони. Створення радянського українського штабу партизанського руху. Рейди партизанських загонів і з'єднань. С.А.Ковпак, М.І.Наумов, О.М.Сабуров, О.Ф.Федоров.

Характер діяльність ОУН. А.Мельник, С.Бандера. Поліська Січ. Створення та діяльність Української повстанської армії (УПА). Особливості національно-визвольного руху в 1943 – 1944 рр. Антипольський фронт боротьби. «Волинська трагедія».

Корінний перелом у ході війни. Початок визволення українських земель. Звільнення Донбасу і Лівобережної України. Битва за Київ. Корсунь-Шевченківська операція, вигнання нацистів з Правобережної та Південної України. Депортація кримських татар та інших народів Криму. Завершення визволення України в 1944 р.

Початок відбудови господарства республіки. Реевакуація виробничих і людських ресурсів в Україні. Відбудова промисловості, транспорту, сільського господарства, закладів культури та освіти.

Наука і культура у воєнні роки.

Українська РСР на міжнародній арені: участь України у заснуванні і роботі ООН. Політичний і економічний статус республіки в світовому співтоваристві.

Вирішення питання кордонів УРСР: входження Закарпатської області до складу Української республіки.

Боротьба УПА проти Червоної Армії. Ідейно-політичне та воєнне протистояння на західноукраїнських землях.

Завершення Другої світової війни. Всесвітньо-історичне значення перемоги держав антигітлерівської коаліції в Другій світовій війні.

Українська РСР у повоєнні роки (1946 – 1950 рр.).

Україна на міжнародній арені: врегулювання територіальних проблем. Операції «Вісла», «Захід».

Відбудова промисловості і транспорту. Нове будівництво.

Інтеграція західних областей в систему економіки республіки: встановлення тоталітарного режиму у західних областях УРСР.

Стан сільського господарства на час закінчення війни: екстенсивні методи аграрного виробництва. Адміністративні реформи в галузі управління сільським господарством республіки та їх наслідки. Відновлення матеріально-технічної бази сільського господарства.

Матеріальний рівень життя населення. Голод 1946 – 1947 рр. в Україні: причини,

масштаби та наслідки. Грошова реформа 1947 року. Скасування карткової системи постачання. Збільшення суспільних фондів споживання. Умови життя робітників і колгоспників. Відбудова житлового фонду та комунального господарства.

Боротьба ОУН – УПА проти радянської влади: репресивні дії державних каральних органів. Депортації населення західних областей. Львівський церковний собор 1946 р. і ліквідація греко-католицької церкви. Остаточний розгром УПА на початку 50-х років. Р. Шухевич (генерал Чупринка). Втрати українського народу в ході визвольних змагань з тоталітарною системою.

Ждановщина в Україні. Відновлення репресій проти діячів культури і науки. Кампанії проти "націоналізму" та "космополітизму".

Політичні, економічні та національно-культурні зміни в Україні в 50 – першій половині 60-х рр. ХХ ст.

Політична боротьба після смерті Й.Сталіна. Початок десталінізації. Участь українських політ'язнів у повстаннях в радянських концентраційних таборах (1953, 1954 рр.)

Спроби демократизації суспільного життя республіки. Реабілітаційні процеси. О.Кириченко. ХХ з'їзд КПРС. Заходи по подоланню культу особи Сталіна. Політична "відлига".

Святкування 300-річчя Переяславської ради 1654 р. та інтерпретація "возз'єднання України з Росією". Передача Криму до складу Української РСР.

Аграрні реформи та їх незавершеність: участь української молоді в освоєнні цілинних земель. Перебудова системи управління господарським комплексом. Раднаргоспи. Індустріальний розвиток західноукраїнських земель. Зростання на початку 60-х років невідповідності між потребами виробництва і методами планування та управління господарством. Вплив екстенсивних факторів у господарському механізмі. Причини спаду сільськогосподарського виробництва в УРСР. Протиріччя між госпрозрахунковими виробничими відносинами і командно-адміністративною системою. Історичні уроки. Реформи в соціально-культурній сфері.

Суперечливий характер суспільного життя: антицерковна політика. П. Шелест. Мовні проблеми в Україні у 50-ті рр. Русифікація.

Роль і місце "шестидесятників" в суспільно-політичному житті УРСР: клуби творчої молоді. Л. Танюк, М. Косів, А. Горська, Л. Костенко, І. Драч, В. Симоненко, І. Світличний та ін.

Наростання застійних явищ та криза тоталітарної системи в УРСР (друга половина 60 – початок 80-х рр.).

Об'єктивна необхідність переходу економіки республіки на інтенсивний шлях розвитку економіки і соціальної сфери: недовершеність економічних (1965 – 1967 рр.) і адміністративно-господарських (1979 р.) реформ. Спроби комп'ютеризації управління економікою як крок до НТР. В. М. Глушков.

Наростання застійних явищ в соціальному і політичному розвитку республіки: формування механізму гальмування, посилення кризових тенденцій у суспільстві. Відставання і нерішучість у розробці заходів по подоланню негативних явищ в економіці, соціально-політичному житті суспільства, розвитку науки і культури, вирішення міжнаціональних проблем. В. Щербицький, В. Маланчук.

Деформований розвиток сільського господарства: створення міжколгоспного і агропромислового комплексів. Хімізація. Продовольча програма. Зниження темпів приросту сільськогосподарської продукції.

Зміни в соціальній структурі суспільства: зміни чисельності і соціальної структури населення. Збільшення дефіциту державного бюджету і зростання інфляції. Життєвий рівень народу.

Внесок економіки УРСР в загальносоюзний господарський комплекс: участь громадян України в створенні сибірського енергетичного комплексу та будівництві Байкало-Амурської магістралі. Міграційні процеси в Україні.

Суспільно-політичне життя: Конституція СРСР (1977 р.) та Конституція УРСР (1978 р.). Невідповідність реального життя принципам комуністичної ідеології та моралі. Підпорядкування Рад, партійних, профспілкових та комсомольських організацій диктату партійно-бюрократичного апарату. Неосталінізм.

Визрівання опозиції авторитарно-комуністичній державності. Особливості дисидентського руху: течії, особливості й форми боротьби. Вдосконалення карально-репресивної системи. «Великий погром» 1972 р.

"Українська Гельсінська Група" (УГГ): М. Руденко, О. Тихий, Л. Лук'яненко, М. Матусевич. Закордонне представництво УГГ. П. Григоренко, Л. Плющ, Н. Строката. Репресії проти інтелігенції. Г. Снігер'юв, В. Івасюк, Ю. Бадзьо, Ю. Литвин, З. Красівський, В. Стус, В. Чорновіл, О. Шевченко, М. Горинь. Боротьба з "українським націоналізмом". Кризові явища в галузі законності та правопорядку.

Кримськотатарський національний рух.

Суперечливість духовного життя суспільства: реформа системи освіти та проблеми її реалізації. Наука, література і мистецтво. Здобутки української діаспори. Вчені, художники, музиканти та презентація ними української культури в світовому процесі.

Українська РСР в роки "перебудови" (квітень 1985 – 1991 рр.).

Об'єктивна необхідність перебудови суспільства. Курс на оновлення соціалізму в СРСР. Особливості процесу "перебудови" в Україні.

Українська РСР на міжнародній арені: нове політичне мислення в міжнародних відносинах. Визнання пріоритету загальнолюдських цінностей. УРСР в ООН. Взаємозв'язки і співробітництво між УРСР і українською діаспорою. Створення Міжнародної асоціації українців (МАУ) і Республіканської асоціації українців (РАУ) та їх діяльність.

Соціально-економічне становище республіки: економічна реформа та її реалізація. Перехід до ринкової економіки. Нові напрямки аграрної політики. Розвиток нових форм господарювання на селі. Загострення продовольчої проблеми. Ріст цін та інфляція. Зниження життєвого рівня населення.

Чорнобильська катастрофа (квітень 1986 р.), її причини, наслідки та уроки.

Розвиток демократії і гласності. Зростання політичної активності громадян. Створення і діяльність нових громадських організацій, товариств. Народний Рух України: виникнення, діяльність, трансформація. Вячеслав Чорновіл – очільник Народного Руху в Україні. Діяльність Гельсінської спілки. Початок формування багатопартійності. Лідери партій, програми та друковані органи. Криза та занепад КПРС – КПУ у 1986 – 1990 рр.

Вибори до Верховної Ради УРСР та місцевих Рад народних депутатів (березень 1990 р.). Діяльність Верховної Ради нового скликання. Парламентська боротьба: "Група 239" та "Народна Рада". Параліч виконавчої влади. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. Урядова криза. Студентська революція на граніті (жовтень 1990 р.).

Зростання національної самосвідомості людей. Створення автономної республіки Крим та проблеми півострова. Спроба державного перевороту 19 – 21 серпня 1991 р. у СРСР та його наслідки. Акт проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.). Зміст та історичне значення документу.

Україна в умовах незалежності (серпень 1991-2021 рр.).

Державотворчі процеси в незалежній Україні. Референдум на підтримку Акту проголошення незалежності України та обрання Президента республіки 1 грудня 1991 р. Л. М. Кравчук.

Динаміка політичного життя. Політичний плюралізм як основа розвитку України. Процеси формування багатопартійності.

Жовтнева 1992 р. криза уряду. Кабінет міністрів Л. Кучми, його концепція реформування України. Підсумки діяльності Верховної Ради. І. Плющ.

Суспільно-політичне та культурне життя республіки: всесвітній форум українців у Києві. Робота уряду УНР в екзилі та передача повноважень своєї президентської влади М. Плав'юком Президенту України Л. Кравчуку. Історичне значення консолідації української

діаспори з народом республіки. Вибори до Верховної Ради України та органів місцевої влади в 1994 р. Нові органи законодавчої та виконавчої влади республіки, їх структура і діяльність.

Обрання президентом України Леоніда Кучми. Спроби проведення реформ. Конституційний процес в Україні. Прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. Запровадження національної грошової одиниці - гривні. Демографічні та міграційні процеси. Формування олігархічної системи. Місце та роль України в світовому геопросторі. Зовнішня політика України. Набуття без'ядерного статусу. Вхідження України до Ради Європи.

Особливості виборчих кампаній в Україні. Розвиток державної та політичної системи в Україні (1998-2008 рр.). Особливі тенденції трансформування багатопартійності в Україні. Реформування системи управління. Соціально-економічний розвиток: досягнення та прорахунки.

Причини «Помаранчевої революції» та її вплив на державотворчі процеси в Україні (2004 – 2010 рр.). Соціально-економічне та політичне становще України за правління В.Януковича. Політична еліта та опозиція в Україні.

Особливості політичного життя в Україні 2010-2013 рр. «Революція гідності»: сучасна оцінка. Небесна сотня. Президентська кампанія 2014 р. Зовнішня та внутрішня політика П.Порошенка: успіхи та прорахунки.

Анексія Росією Криму. Крим в умовах російсько-української війни. Агресія Росії на Сході України (2014-2021 рр.): причини та наслідки для держави.

Вибори в Україні 2019 р. В.Зеленський – президент України.

Повномасштабна війна Росії проти України (2022-2024 рр.). Суспільно-політичні трансформації в сучасній Україні. Проблеми становлення громадянського суспільства. Суспільна динаміка та опозиційність. Сучасні проблеми входження України до ЄС та НАТО. Становище та розвиток культури в незалежній Україні.

3.3. Всесвітня історія

Історія стародавнього світу

Виникнення людини і людського суспільства. Знахідки викопних предків людини і сучасних людиноподібних мавп. Рушійні сили антропогенезу.

Первісне людське стадо. Виникнення родового суспільства. Характеристика материнського роду. Розвиток виробничих відносин в період верхнього палеоліту, мезоліту і неоліту. Перехід до відтворюючих форм господарства в епоху неоліту. Форми сім'ї і системи спорідненості. Перехід до патріархату. Відкриття і застосування металів у виробництві. Розвиток приватної власності. Моногамна сім'я. Формування сусідської общини. Військова демократія. Виникнення держави. Первісна культура і релігія. Виникнення жрецтва.

Стародавній Схід. Форми держав Стародавнього Сходу. Давньосхідна деспотія. Військові монархії. Міста-держави.

Виникнення держави в Давньому Єгипті. Природні умови Нільської долини. Населення. Особливості виникнення держави в Єгипті. Форми виробничої діяльності. Тип держави і форма правління в період Середнього царства. Завойовницька політика фараонів XVIII династії. Релігійна реформа Ехнатона і її причини.

Культура і релігія Давнього Єгипту. Пам'ятки літератури. Науково-практичні знання. Єгипетська архітектура, скульптура і образотворче мистецтво.

Держави Шумера та Аккаду. Природні умови Межиріччя. Населення. Розвиток сільського господарства. Іригаційні роботи. Поява перших держав їх політичний устрій. Об'єднання Межиріччя під владою Аккада. Зовнішня і внутрішня політика Саргона і його спадкоємців.

Економіка і соціально-політичний лад Старовилонського царства за законами Хаммурапі. Об'єднання дворіччя під владою Хаммурапі. Закони царя Хаммурапі.

Ново-Вавилонське царство. Походи Навуходоносора II. Особливості економіки. Культура Вавилону.

Палестина, Сирія, Фінікія. Природні умови. Етнічний Склад населення. Утворення Ізраїльсько-іудейської держави. Розпад на два царства (Ізраїльське й Іудейське). Розгром Ізраїльського царства ассирійцями й Іудейського царства вавілонянами. Староєврейська культура і релігія. Походження арамеїв. Дамаське царство, його економічна і політична роль. Арамейська культура і її вплив у різноманітних країнах Древнього Сходу. Міста-держави (Угарит, Бібл, Сидон, Тір). Розвиток ремесел і торгівлі. Мореплавання і колонізація. Фінікійська культура і релігія. Виникнення алфавітних систем.

Давня Ассирія. Давньоассирійський період (місто-держава Ашшур). Соціальна структура і політичний лад Ассирії в період першого піднесення. Середньоассирійський період. Перетворення Ассирії у військову державу. Ассирія в 8-7 ст. до н.е. Реформи Тиглатпаласара III. Причини розпаду ассирійського військово-адміністративного об'єднання. Культура Ассирії.

Стародавній Іран в середині I тис. до н.е. Джерела по історії Ірану. Населення. Персія за правління династії Ахеменідів. Походи Кіра II. Внутрішня і зовнішня політика Дарія I. Економіка і система управління в Персії 6-4 ст. до н.е.

Хетське суспільство і держава. Походження і переселення хетів. Утворення хетської держави. Період Давньохетського царства. Своєрідні риси хетської монархії (роль народних зборів і ради старійшин). Занепад Давньохетського царства. Відродження Хетського царства в новохетський період. Економіка. Особливості соціальної структури Хетські закони. Хетська культура і релігія.

Стародавня Індія. Джерела та їх особливості. Природні умови. Населення і мови. Харрапська цивілізація. Арійське завоювання. Сільське господарство, ремесло, торгівля, міста. Індія в I тис. до н.е. Суспільний і політичний лад. Варни і касты. Держава Маур'їв. Діяльність Ашоки. Поширення буддизму. Створення, розквіт та занепад імперії Гуптів.

Стародавній Китай. Джерела та їх особливості. Виникнення китайської цивілізації. Природні умови. Населення і мови. Сільське господарство, ремесло, торгівля, міста. Особливості іригаційного землеробства. Період Шан-ін'я. Період Чжоу. Поширення заліза. Поява монети. Ріст централізації. Епоха Чжаньго. Розвиток землеробства і ремесла. Князівство Цинь. Реформи Шан Яна. Падіння династії Цинь. Китай за Династії Хань.

Крит у III-II тис. до н.е. Критська морська держава XVIII-XV ст. до н.е. Захоплення Криту ахейцями.

Ахейські держави в III-II тис. до н.е. Ахейські держави і Троя. Питання про історичність Троянської війни. Дорійське завоювання.

Господарський і суспільно-політичний лад Стародавньої Греції за даними "Ілліади" та "Одіссеї". Поеми Гомера як історичне джерело. Археологічні пам'ятки Греції 11-9 ст. до н.е. Гомерівське питання. Економіка грецького суспільства гомерівського часу. «Гомерівський поліс». Розпад родового ладу і формування держави. Розселення грецьких племен.

Виникнення "полісу". Політична і військова організація полісу.

Архаїчна Греція у VIII-VII ст. до н.е. Економічний розвиток. Широке поширення заліза, його наслідки. Соціальна структура суспільства. Розвиток нерівності. Боротьба аристократії і демосу. Рання грецька тиранія, її роль у боротьбі аристократії і демосу.

Грецька колонізація у VIII-VII ст. до н.е. Причини, основні напрямки, характер. Грецькі поліси в Причорномор'ї в Італії і Сицилії.

Політичний лад Стародавніх Афіні і Спарти. Джерела. Реформи Солон. Правління Пісистрата. Реформи Клісфена, Ефіальта і Перікла. Зовнішня політика Перікла, Організація Афініської держави.

Греко-Перські війни і виникнення Афініського морського флоту. Причини греко-перських війн, їх початок. Марафонська битва і її значення. Похід Ксеркса. Утворення Деллоського морського союзу на чолі з Афіні.

Пелопоннеська війна. Загальний характер війни, її особливості, значення для історії грецьких полісів. Архідамова війна. Нікіїв мир. Загострення соціальної боротьби в Афіні. Сицилійська експедиція. Декелейська війна. Поразка Афіні і її причини.

Соціально-економічний лад Стародавньої Греції у V-IV ст. до н.е. Джерела: свідчення авторів, дані археологічних розкопок, написів, нумізматики. Економічний розвиток грецьких полісів. Основні варіанти розвитку економіки Древньої Греції (спартанський і афінський). Характер сільського господарства Греції. Організація виробничого процесу у ремісничих майстернях: поділ праці в ремеслі, знаряддя праці та темп їх розвитку. Форми торгівлі і лихварства та зрушення у внутрішній торгівлі. Форми кредиту. Розвиток рабства в Греції в 5-4 ст. до н.е., його риси. Становище вільних верств. Криза полісної системи в Греції.

Культура Давньої Греції. Філософія античної Греції. Становлення та розвиток античної грецької літератури. Грецькі трагедії Образотворче мистецтво, архітектура і її стилі. Діяльність грецьких скульпторів (Фідія, Мирона, Поліклета, Праксителя, Лісіпа, Скопаса). Полотна Полігнота. Стародавня релігія і міфологія Греції. Стан давньогрецької історичної науки (Геродот, Фулідід, Аристотель, Ксенофонт. Грецька поезія.

Похід Олександра Македонського на Схід. Соціально-економічні і політичні причини походу греко-македонців на Схід. Основні етапи битв (при Граніку, при Іссі, при Гавгамелах, в середній Азії і на р. Гідасп). Боротьба середньоазійських народів з греко-македонськими загарбниками і змова проти Олександра в його армії. Причини успіху походу Олександра на Схід та його наслідки.

Культура Еллінізму. Загальні риси культури еллінізму. Взаємодія культури Греції і Сходу. Криза полісного світогляду. Міста Космополітизм індивідуалізм, фаталізм, індивідуалізм. Філософсько-політичні погляди. Література. Комедії Менандра та Аристофана. Поезія. Видатні пам'ятки архітектури: Фароський маяк, Галікарнаський мавзолей, Мілетський булеверт, їх архітектори і стилі. Загальні особливості архітектури епохи еллінізму. Особливості скульптури еллінізму. Успіхи природничих наук.

Елліністичні держави Територія і населення. Елліністичний Єгипет. Територія. Особливості економічного соціального ладу. Царство Селевкідів. Основні господарсько-економічні зони. Боротьба Селевкідів і Птолемеїв. Сутичка з Римом. Занепад держави Селевкідів. Царство Пергам - значний торговельно-ремісничий і культурний центр елліністичного світу. Соціально-економічний і політичний лад Македонії. Балканська Греція в елліністичну епоху. Переміщення торгових шляхів на схід. Війни Рима з Македонією. Встановлення римського панування в Греції і Македонії. Родос. Велика Греція і Сіракузи. Завоювання елліністичних держав Парфією, Римом.

Ранні суспільства на території Італії у II тис. до н.е. Природні умови Апеннінського півострова. Розселення італійських племен на початку I тис. до н.е. Етруски. Соціально-економічний і політичний лад етрусського суспільства. Зовнішня політика етрусських міст. Етруски і Рим. Культура етрусків. Грецькі поліси на півдні Італії й у Сицилії.

Рим "царського періоду". Виникнення міста Рим. Патриції і плебеї. Патрони і клієнти. Початок політичної організації римського суспільства. Царська влада в Римі. Сучасні дані про римських царів. Етрусська династія. Реформи Сервія Туллія. Становлення римської рабовласницької республіки.

Боротьба плебеїв з патриціями в Давньому Римі. Закони XII таблиць. Виникнення магістрату - посади народних трибунів.

Утворення Римської конфедерації. Війна з етрусками. Навала кельтів (галлів). Самнітські війни. Завоювання римлянами Південної Італії. Війна з Тарентом. Пірр в Італії. Створення римсько-італійської конфедерації.

Пунічні війни. Карфаген і Рим після першої Пунічної війни. Завоювання Карфагеном Піренейського півострова. Баркіді. Міжнародні відносини рабовласницьких держав Середземномор'я наприкінці III в. до н.е. Похід Ганнібала. Битва при Каннах. Втручання Македонії в римсько-карфагенський конфлікт. Поразка Карфагену. Третя Пунічна війна. Військові дії в Італії, на Піренейському півострові, в Африці. Битва при Замі, мир і його умови. Причини перемоги Рима. Наслідки Пунічних воєн.

Завоювання Східного Середземномор'я. Рим і елліністичні держави наприкінці III ст. до н.е. Політика «поділяй і пануй». Друга Македонська війна. Війна Рима проти Антіоха III.

Третя Македонська війна і розгром Македонії. Антиримські повстання в Греції і Македонії і перетворення їх у римські провінції. Розпад держави Селевкідів.

Соціально-економічний лад Римської республіки у II-I ст. до н.е. Праця Катона «Про землеробство»: його поради про умови купівлі землі. Типи сільського господарства (дрібне сільське господарство, вілла, латифундія). Відмінність в практиці сільського господарства у Варрона. Форма земельної власності. Варрон про скотарство і приміські господарства. Зовнішня і внутрішня торгівля, ринки збуту, лихварство. Особливість римського ремесла і торгівлі. Організація виробничого процесу у ремісничих майстернях і гірничій справі. Форма рабства в римському суспільстві, джерела рабства. Характеристика люмпен-пролетаріату, плебсу, вершників.

Реформи Гракхів. Причини реформи Гракхів. Спроби Тіберія провести свої законопроекти через Сенат і народні збори. Дострокове позбавлення трибунату Марка Октавія. Порушення законів Тіберієм у боротьбі з Сенатом. Умови обрання народним трибуном Гая Гракха. Перший рік його трибунату і законопроекти які він провів і які прагнув провести через народні збори. Відмінність у діяльності Гая Гракха від реформ Тіберія. Соціальна опора реформаторів, інтереси італіків. Реформи Гая під час другого трибунату.

Повстання рабів у Римській республіці в II-I ст. до н.е. Причини і привід повстання рабів у Сицилії. Створення рабської держави та адміністративного апарату. Хід повстання та його наслідки. Повстання рабів під керівництвом Спартака: причини і привід повстання, програма і плани повсталих. Похід в повсталих в Південну Італію та в Цизальпійську Галію. Битви з римськими військами. Тактика Краса. Причини поразки, значення та наслідки повстання. Оцінка повстань істориками.

Падіння Римської республіки. Перший тріумвірат: причини його утворення та соціально-політична суть. Завоювання Цезарем Галії. Римська політика на Сході. Похід Красса на Схід і його поразка. Розпад першого тріумвірату. Союз Помпея з Сенатом. Громадянська війна Цезаря з Помпеем. Диктатура Цезаря. Громадянські війни кінця 40-30 рр. I ст. до н.е. Другий тріумвірат, його особливості. Причина і привід до громадянської війни Антонія з Октавіаном. Битва при Акції. Падіння республіканського ладу в Римі і встановлення імперії.

Культура Стародавнього Риму. Театр і римська література в III-II ст. до н.е. Комедії Плавта і Теренція, поезія Катутла, Горація, Вергілія, Овідія Назона, проза Цезаря, Лукана і Петронія, Саллюстія. Освіта. Поширення елліністичних філософських ідей. Архітектурні споруди римлян. Скульптури стародавнього Риму, їх характеристика. Наукові знання. Антична римська історіографія. Римське право.

Виникнення християнства. Передумови і причини виникнення християнства. Джерела по історії раннього християнства. Гуманістичні принципи християнських догматів. Відомості про життя Ісуса Христа. Євангелії, їх оцінка. Ранні християнські секти. Виникнення церковного кліру: пророки, апостоли, пресвітери і диякони, єпископи, архієпископи, митрополити, патріархи і папи. Гоніння на християн. Перетворення християнства у державну релігію. Імператори Костянтин, Юліан і Феодосій. Історична роль християнства.

Принципат Августа. Оформлення монархічної системи у формі принципату. Юридичне обґрунтування влади Августа. Влада принцепса, положення сенату, падіння ролі народних зборів. Тенденції до централізації керування, формування бюрократичного апарата. Зберігання зовнішньої видимості республіканського ладу.

Римська імперія у I-II ст. н.е. Зміцнення системи принципату. Внутрішнє становище імперії в I-II ст. н. е. Повстання в Іудеї, Британії, Галії. Парфія і її боротьба з Римом. Політична криза і громадянська війна 68-69 рр. Економічний розквіт Середземномор'я. Романізація провінцій. Створення елементів економічної єдності Середземномор'я.

Римська імперія в III ст. н.е. Політична криза і громадянська війна 193-197 рр. Династія Северів. «Солдатські» і «сенаторські» імператори. Сепаратизм і тимчасове відділення провінцій. Політика реставрації єдності імперії. Правління Авреліана. Загальний спад господарського життя. Вторгнення варварів і поселення їхній па римських землях.

Пізня Римська імперія. Домінат. Вихід із кризи в III ст. н.е. Діоклетіан і початок створення системи доміната (римського абсолютизму). Нові риси державного керування. Реорганізація адміністративного апарату керування провінціями. Армія і її організація. Едикт про ціни. Грошові, податкова реформи. Релігійна політика. Правління Костянтина. Розвиток і остаточне оформлення доміната. Завершення політичних і воєнно-адміністративних реформ. Релігійна політика.

Падіння Західної Римської імперії. Економічні і соціально-політичні причини падіння античного рабовласницького ладу. Історичне значення рабовласницької суспільно-економічної формації як важливого етапу всесвітньої історії. Досягнення народів древнього світу.

Історія Середніх віків

Раннє Середньовіччя (V-середина XI ст.). Передісторія Середньовіччя. Римська церква та поширення християнства. Концепція церкви Аврелія Августина (354-430).

Цивілізація середньовічного Заходу та її витоки. Велике переселення народів в IV-VII ст. Злиття двох світів (романського та германського). Народження західноєвропейської середньовічної цивілізації. Утворення варварських королівств. Франкська держава доби Меровінгів. Імперія Карла Великого. Каролінзьке Відродження. Верденський поділ. Римська церква та процес християнізації Європи. Англосаксонські королівства в Британії. Боротьба з норманнами. Датське панування в Англії. Італія та Німеччина у IX-XI ст. Італійські походи Оттона I. Римська імперія Оттонів. Оттонівське Відродження. Франція в IX-XI ст. Раннє завершення процесу феодалізації та його особливості. Початок формування середньовічної культури.

Східнохристиянська (візантійська) цивілізація. Внутрішня та зовнішня політика Юстиніана. Кодекс Юстиніана. Християнська церква. Характер візантійської культури. Зміни в становищі Візантії в VII-VIII ст. Іконоборницький рух. Імператори Македонської династії (867-1057).

Арабська (Ісламська) цивілізація. Зародження ісламу. Мухамед. Арабомусульманський халіфат за правління праведних халіфів. Халіфат Омейядів. Халіфат Аббасидів. Вплив Ісламу на Західну Європу. Культура країн халіфату.

Специфіка цивілізаційного розвитку Китаю. Імперія Суей. Всекитайська імперія Тан (618-907). Золотий вік танської культури і науки. бібліотеки. Імперія Сун (960-1279). Розквіт науки та культури. Неоконфуціанство.

Індійська цивілізація. Північна Індія в епоху Гуптів та Харші. Криза індійського буддизму. Південна Індія в до ісламську епоху. Реформування брахманізму і узаконення індуїзму як синкретичної релігійної системи. Архітектура. Живопис.

Розквіт Середньовіччя (XI-XV ст.) Місто в середньовічній цивілізації Західної Європи. Витоки і процес формування середньовічних міст. Політична організація середньовічного міста. Комунальні рухи і „феномен вільного міста». Світ ремесла і ремісників. Організація торгівлі і купецтво. Університетські корпорації XII-XIII ст. Болонський (1158 р.) та Паризький (1200 р.) університети

Феодальна експансія середньовічного християнського світу. Хрестові походи (1096-1270). Причини хрестових походів на Схід. Латино-Єрусалимське королівство та етапи його становлення. Духовно-лицарські ордени госпітальєрів, тамплієрів, їх структура та діяльність на Сході. Четвертий хрестовий похід та роль в ньому Венеції. Розгром Константинополя хрестоносцями і створення Латинської імперії. Останні хрестові походи. Наслідки хрестових походів для Заходу і Сходу.

Ментальність населення середньовічної Європи. Загальні вірування. Уявлення про простір, час, природу. Соціальні „втілення людей доби Середньовіччя: „ті, що моляться, „ті, що воюють, „ті, що працюють, „інтелектуали.

“Збирання Франції”. Посилення королівської влади в XII – XIII ст. Боротьба Капетингів з Плантагенетами. Філіп II Август (1180-1223). Альбігойські війни та приєднання Лангедоку. Реформи Людовіка IX Святого (1226-1270). Нормандське завоювання Англії.

Реформи Генріха II Плантагенета (1154-1189). Річард I Левове Серце. Загострення політичної боротьби в Англії при Іоанні Безземельному. Велика хартія вольностей (1215). Виникнення англійського парламенту (1265).

Особливості економічного та політичного розвитку Німеччини в XI-XIII ст. Італійська політика германських імператорів. Боротьба Фрідріха I Барбароси з ломбардськими містами. Фрідріх II Сіцилійський (1220-1250).

Становлення міських комун на Півночі Італії. Флоренція, Генуя, Падуя, Кремона та ін. Перетворення міст-комун в самостійні міські республіки (кін. XII ст.). Боротьба гвельфів та гіббелінів.

Успіхи Реконквісти на Піренейському півострові в XI-XIII ст. Економічний розвиток півострова. Вплив Реконквісти на політичну організацію піренейських країн. Кортеси.

Зміни в житті західноєвропейської цивілізації в XIV-XV ст. Ускладнення екологічної, демографічної ситуації. Епідемія чуми в Європі в XIV ст. Поява нових форм організації праці: пайові товариства (гірнична справа, книгодрукування), зародження мануфактури (сукноробство, ткацтво).

Франція в XI-XV ст. Успіхи процесу централізації на поч. XIV ст. Боротьба з папством та виникнення Генеральних штатів, їх склад та компетенція. Причини і початок Столітньої війни. Карл V та його реформи. Відновлення Столітньої війни. Жанна д'Арк. Політичне об'єднання Франції у другій половині XV ст. Людовік XI (1461-1483).

Англія в XIV-XV ст. Антицерковна опозиція та рух за реформу католицької церкви. Джон Віклеф (1320-1384). Повстання Уота Тайлера. Особливості соціально-політичного розвитку Англії в XV ст. Війна Червоної та Білої троянди. Початок династії Тюдорів.

Німеччина в XIV-XV ст. Міста і союзи міст в XIV – XV ст. Ганза. Золота булла (1356) Карла IV. Станово-представницькі органи. Рейхстаг. Ландтаги.

Італія в XIV-XV ст. Кризові явища в аграрному розвитку Італії в XIV ст. Повстання „чомпі» у Флоренції (1378). Флорентійська республіка. Синьйорія. Лоренцо Медичі (1469-1492). Переродження демократії в олігархічно-синьйоріальний режим.

Іспанія та Португалія в XIV-XV ст. Особливості соціально-економічного розвитку Іспанії та Португалії. Об'єднання Кастилії та Арагону (1479). Католицькі королі Фердинанд та Ізабелла. Завершення Реконквісти і об'єднання Іспанії в єдину державу.

Східнохристиянська (візантійська) цивілізація після хрестових походів. Флорентійська унія 1439 року. Взяття Константинополя турками (1453). Причини та наслідки падіння Візантійської імперії.

Середньовічна культура Західної Європи (XI-XV ст.). Християнський стрижень культури і всього духовного життя середньовіччя. „Інтелектуальне відродження XII ст. П'єр Абеляр та Бернар Клервосський. Міська культура. Лицарська культура. Трубадури. Міннезінгери. Ваганти. Героїчний епос. Вчення Фоми Аквінського. Данте Аліг'єрі - предтеча Відродження. — «Божественна комедія». Романсько-готична архітектура. Скульптура, живопис. Зародження елементів гуманістичної культури з кінця XIII ст.

Раннє Відродження і гуманізм в Італії в XIV-XV ст. Історичні передумови виникнення культури Відродження. Поняття „Відродження. Ранній гуманізм. Франческо Петрарка (1304-1374). Джованні Піко делла Мірандола. Мистецтво Раннього Відродження.

Європейський світ XVI-першої половини XVII ст. Винаходи та нові технології. Книгодрукування та поширення наукових знань. Основні тенденції економічного розвитку в ранній новий час. Концепція глобальної історії Ф.Броделя.

Великі географічні відкриття та виникнення колоніальної системи. Причини великих географічних відкриттів. Відкриття Америки. Васко да Гама. Відкриття західного шляху до Індії. Перша навколосвітня подорож Фернандо Магеллана (1519-1522). Доколумбові цивілізації ацтеків, майя, інків. Наслідки великих географічних відкриттів.

Німеччина в XVI-першій половині XVII ст. Політичний устрій Німеччини на початку XVI ст. економічний підйом кінця XV-40-х років XVI ст. Критика церкви німецькими гуманістами. Еразм Роттердамський. „Похвальне слово Глупоті». Ульріх фон Гуттен. С.Брант . Реформація. Вчення М.Лютера (1483-1546). «95 тез». Вчення Томаса Мюнцера. Аузбурзьке сповідання віри та лютеранська церква в Німеччині.

Швейцарія в XVI – першій половині XVII ст. Швейцарський союз в XVI ст. Передумови Реформації в Швейцарії. Ульріх Цвінглі та його вчення. Реформація Ж. Кальвіна (1509 - 1564). „Настанови в християнській вірі». Політичне вчення Кальвіна. „Женевський папа». Справа М.Сервета. поширення кальвінізму в Європі. Контрреформація в Швейцарії.

Католицька церква в ранній новий час. Контрреформація. Нові чернечі ордени. Орден єзуїтів. Ігнатій Лойова (1491-1536). Політика папства. Тридентський собор (1545-1563). Реставрація католицизму. Вплив Контрреформації на європейські країни.

Іспанія в XVI - першій половині XVII ст. Економічний занепад Іспанії в другій половині XVI-XVII ст. Особливості іспанського абсолютизму. Політика Карла V та Філіпа II. Невдачі зовнішньої політики Філіпа II. Зовнішня політика Іспанії в першій половині XVII ст.

Нідерланди в ранній новий час. Нідерланди в складі імперії Габсбургів. Політика Карла V. Особливості економічного розвитку в XVI ст. Іконоборницький рух. Нідерландська національно-визвольна війна в контексті міжнародної політики Англії та Франції. Утрехтська унія. Створення республіки об'єднаних провінцій. Південні Нідерланди.

Італія в XVI - першій половині XVII ст. Італійські війни 1494-1559 рр. Міста-держави Північної Італії. „Індекс заборонених книг». Високе Відродження першої чверті XVI ст. та Пізнє Відродження. Політична думка Н.Мак'явеллі „Государ». Томаззо Кампанела „Місто Сонця». Леонардо да Вінчі. Рафаель Санти. Мікеланджело Буонаротті. Тіціан Вечелліо

Англія в XVI - першій половині XVII ст. Початок аграрного перевороту. Законодавство проти обгороджувань. Становлення англійського абсолютизму. Основні риси політики Тюдорів. Королівська Реформація зверху. Т.Кранмер. Контрреформація Марії Тюдор (1553-1558). Врегулювання релігійних суперечок за Єлизавети I (1558-1609). Економічна політика Єлизавети. Англо-іспанські відносини. Культура Англії. Томас Мор. Вільям Шекспір (1564-1616). Френсіс Бекон (1561 - 1626).

Франція в XVI-в першій половині XVII ст. Процес первісного нагромадження у Франції. Релігійні війни (1562 - 1598). Нантський едикт 1598. Внутрішня та зовнішня політика Генріха IV. Зміцнення та розквіт абсолютизму за Ришельє (1624-1642). Культура Франції XVI ст. Мішель Монтень (1533-1592). Рене Декарт (1596-1650).

Країни і народи Східної, Центрально-Східної та Південно-Східної Європи. Стародавні слов'яни: розселення, господарська діяльність, суспільний лад, культури. Утворення ранніх слов'янських держав (Держава Само, Хорватська і Сербська держава, Перше болгарське царство, Великоморавська держава, Польська держава династій П'ястів, Київська Русь). Прийняття та розповсюдження християнства і його роль в житті слов'янських народів. Просвітницька діяльність Кирила і Мефодія. Утворення Московії. Соціально-економічний і політичний розвиток Польщі у XIV – XV ст.: реформи Казимира III, формування станової монархії. Чеське королівство: політика Карла IV. Гуситський рух у Чехії XV ст. Угорщина в XI-XV ст.: утворення й піднесення ранньофеодальної держави, селянські війни, боротьба з турками. Слов'янські держави на Балканах: піднесення і занепад. Підкорення Османською імперією Балкан. Завершення політичного об'єднання руських земель. Формування централізованого апарату влади в Московії XV-XVII ст. Польща й Литва в XV-XVI ст. Чехія у XVI-XVII ст. Угорщина, Трансильванія, Молдовія і Валахія наприкінці. Багатонаціональна імперія Габсбургів. Боротьба проти османського іга, народні рухи. Балканські народи під владою Османської імперії в XVI-XVIII ст. Утворення фільварків і «друге видання кріпосництва» в країнах Центральної і Східної Європи.

Нова історія

Англійська революція середини XVII ст. та її суспільно-політичні наслідки. Загальні умови економічного і політичного розвитку Англії у 20-40-х рр. XVII ст. Розвиток промисловості і торгівлі. Сільське господарство і аграрні відносини. Формування опозиції англійському абсолютизму, його соціально-політичні прагнення та релігійна ідеологія. Пресвітеріани та індепенденти. Петиція —Про право. Безпарламентське правління Карла I. Причини та початок революції. Перша громадянська війна. Олівер Кромвель і реформа армії. Законодавство Довгого парламенту. Левелери і Джон Лілберн. Доктрина

„Народної угоди. Конференція в Петні. Друга громадянська війна. „Прайдова чистка парламенту і страта Карла I. Внутрішня і зовнішня політика індепендентської республіки. Диггери. Криза індепендентської республіки і встановлення протекторату Кромвеля. Реставрація Стюартів. Формування політичних угруповань вігів і торі. Прийняття —Nabeas Corpus Act. „Славетна революція і „Білль про права 1689 р. Початок становлення в Англії парламентської монархії. Соціально-економічні та політичні наслідки Англійської революції та її міжнародне значення.

Велика Британія у XVIII ст. Промисловий переворот в Англії. Соціально-економічний розвиток Англії наприкінці XVII-у першій половині XVIII ст. Початок промислової революції. Технічний переворот в британській індустрії, перехід від мануфактурної до фабрично-заводської стадії промислового виробництва. Розвиток сільського господарства. Економічні і соціальні наслідки промислової революції. Політична система країни, розвиток державного ладу і боротьба політичних партій Англії у XVIII ст. Внутрішня і зовнішня політика вігів і торі. Англія у Семилітній війні. Колоніальні загарбання Великої Британії у XVIII ст.

Французький абсолютизм у другій половині XVII - на початку XVIII ст. „Доба Людовіка XIV”. Франція після Рішельє, регентство Анни Австрійської. Мазаріні і фронда. Французький абсолютизм у другій половині XVII - на початку XVIII ст. Система адміністрування, максимальне зосередження влади в руках однієї людини. Король і двір. Король і дворянство. Економічна, соціальна і культурна політика абсолютизму. „Кольбертизм: політика активного торговельного балансу. Зростання промисловості і торгівлі. Переслідування гугенотів і скасування Нантського едикту. Соціальні рухи у Франції. Повстання селян і міської бідноти. Французьке загарбання у 50-80-х рр. XVII ст. Поразка Франції у війні за іспанську спадщину.

Занепад і криза французького абсолютизму у XVIII столітті. “Доба просвітництва”. Регентство Філіпа Орлеанського. Початок занепаду і самодискредитації монархії. Переслідування янсеністів. Фінансова афера Джона Лоу. Франція у 20-70-х рр. XVIII ст. Економічний, соціальний і політичний розвиток. Розпад і криза станової системи королівства. Духовенство, дворянство і буржуазія. Погіршення становища селян і міського плебсу. Занепад і криза французького абсолютизму за часів правління Людовіка XV. Реформи і опала Тюрго. Наростання кризових явищ в економічному, суспільному і політичному житті країни наприкінці XVIII ст. Розвиток буржуазної ідеології. Французьке просвітництво. Вчення фізіократів. „Енциклопедія. Суспільно-політичні погляди Вольтера, Монтеск'є, Руссо, Маблі, утопічний комунізм Мельє і Мореллі. Франція напередодні революції.

Війна за незалежність північноамериканських колоній Англії і утворення США. Англійська колонізація Північної Америки. Соціально-економічний і політичний розвиток колоній у XVII-першій половині XVIII ст. Посилення колоніального гніту у середині XVIII ст. і формування опозиції метрополії. Американське просвітництво. Б. Франклін і Т. Джефферсон. Наростання опору проти колоніального ярма. Лоялісти і патріоти. Перший і Другий континентальний конгреси. Початок війни за незалежність. Декларація незалежності 4 липня 1776 р. Хід воєнних дій у 1776-1777 рр. Поразка англійців під Саратоґою. Вступ у війну Франції та Іспанії. Декларація про збройний нейтралітет Росії. Капітуляція англійської армії під Йорктауном. Версальський мир 1783 р. Революційні зрушення в економічному, соціальному і політичному житті. Процес державотворення. Статті конфедерації 1781 р. Сполучені Штати після закінчення війни за незалежність. Конституція 1787 р. і Білль про права 1791 р. Наслідки та історичне значення визвольної війни північноамериканських колоній Англії і утворення США.

Німецькі держави, Швеція та Польща у другій половині XVII-XVIII ст. Відсталість та політична роздробленість Німеччини після Вестфальського миру 1648 р. Економічне, соціальне і політичне життя німецьких держав. Ідеологія Просвітництва та політика „освіченого абсолютизму. Володіння і загарбання австрійських Габсбургів у другій половині XVII-на початку XVIII ст. Початок послаблення Габсбургської монархії. Посилення Пруссії. Війна за австрійську спадщину (1740-1748 рр.) та Семилітня війна (1756-1763 рр.).

Пруський абсолютизм за Фрідріха II. „Освічений абсолютизм у Австрії у другій половині XVIII ст. Політика Марії Терезії та Йосифа II. Соціально-економічний і політичний розвиток Шведського королівства. Швеція у Північній війні 1700-1721 рр. Занепад і політичне послаблення Речі Посполитої у другій половині XVII-XVIII ст. Поділи Польщі.

Міжнародні відносини: від Вестфальського миру до Великої французької революції. Криза Вестфальської системи. Міжнародні відносини в Європі після Вестфальського миру 1648 р. Європейські війни другої половини XVII-початку XVIII ст. Кінець політичної гегемонії Франції на континенті. Посилення Англо-французького колоніального суперництва. Семилітня війна 1756-1763 рр. та її міжнародні наслідки. Криза Вестфальської системи. Становлення і розвиток колоніальних імперій.

Європейська культура у другій половині XVII-першій половині XVIII ст. Розвиток науки і техніки у Новий час. Загальні риси розвитку науки. Суспільні науки. Література і мистецтво. Музика. Образотворче мистецтво.

Велика французька революція кінця XVIII ст. Причини і початок революції. Здобуття Бастилії. Декларація прав людини і громадянина. Період Установчих зборів. Конституція 1791 р. Піднесення республіканського руху. Період Законодавчих зборів. Фельяни і жирондисти. Рух плебейських агітаторів. Початок революційних війн. Повстання 10 серпня 1792 р. та повалення монархії. Скликання Установчого конвенту і проголошення Республіки у Франції. Боротьба жирондистів і монтаньярів. Страта Людовіка XVI. Посилення соціально-економічної кризи в країні. Переворот 2 червня 1793 р. Якобінська диктатура. Конституція 1793 р. Політична система і соціально-економічне законодавство диктатури. М. Робесп'єр. Декрет про підозрілих і розгортання масового терору. Реорганізація армії. Політика якобінців в питаннях науки, освіти, культури і побуту. Вантозькі декрети. Загострення незгод в середині якобінського блоку. Розправа на ебертистами і дантоністами. Термідоріанська реакція. Конституція 1795 р. Внутрішня і зовнішня політика Директорії. Війни республіки проти першої – другої антифранцузьких коаліцій. Криза режиму Директорії і військовий переворот XVIII брюмера VIII року Республіки. Соціально-економічні, політичні і міжнародні наслідки Великої французької революції.

Франція у період Консульства та імперії. Режим Консульства у Франції. Суть Бонапартизму. Перша імперія: особливості політичного режиму і політичної системи. Економічне і соціальне життя. Кодекси Наполеона. Війни Наполеонівської Франції проти другої-п'ятої коаліції. Маренго. Трафелгар. Аустерліц. Іена і Ауерштедт. Прейсіш-Ейлау і Фрідланд. Політика континентальної блокади. Тільзітський мир. Вторгнення французьких військ в Іспанію і розгром п'ятої коаліції. Найвище піднесення імперії та назрівання її кризи. Російський похід Наполеона. Воєнна кампанія 1813 р. Лейпциг. Крах Першої імперії. Сто днів Наполеона. Ватерлоо. Значення та наслідки наполеонівських війн.

Країни Західної і Центральної Європи у період наполеонівських війн. Повернення до влади торі в Англії. Західна Німеччина під владою буржуазної Франції. Реформи Штейна і Гаденберга в Пруссії. Військові реформи в Австрії і Пруссії. Національно-патріотичний рух в Німеччині проти наполеонівського ярма. Польські землі під владою Пруссії і Австрії наприкінці XVIII-на початку XIX ст. Герцогство Варшавське у 1807-1812 р. Італія у роки наполеонівських війн. Визвольна війна і революція 1808-1814 рр. в Іспанії.

Віденський конгрес та його рішення. Утворення Священного і Четверного союзу. Віденський конгрес 1814-1815 рр. та його рішення. „Священний і Четверний союзи 1815 р. Клерикально-монархічна реакція у Європі у 1815-1819 рр.

Європа у “добу реакції”. Революційний і національно-визвольний рух 20-х років XIX ст. Політична реакція в Європі. „Режим Меттерніха. Посилення впливу церкви. Політичні репресії і переслідування інакомислячих. Революція 1820 р. в Іспанії і Португалії. Революція 1820 р. в Італії. Австрійська інтервенція в Неаполі і придушення революції у П'ємонті. Французька інтервенція 1823 р. в Іспанії. Національно-визвольний рух в країнах Латинської Америки і утворення на континенті незалежних держав. Національно-визвольний рух на Балканах і проголошення незалежності Греції.

Становлення громадянського суспільства в Англії. Перша парламентська реформа. Чартистський рух. Завершення промислового перевороту та економічне

піднесення Англії у першій половині XIX ст. Індустріально-торговельне переважання Англії у Європі. Соціальні наслідки промислового перевороту, зростання класу найманих робітників. Легалізація тред-юніонів і закон про робітничу коаліцію. Становище робітничого класу в Англії. Закон про бідних 1834 р. Політична реакція в Англії після закінчення наполеонівських війн. Прийняття „хлібних законів і народні рухи 1815-1819 рр. загострення політичної боротьби наприкінці 20-х рр. XIX ст. і проведення першої парламентської реформи. Внутрішня політика вігських кабінетів. Чартистський рух та його наслідки. Посилення економічного та політичного впливу промислової буржуазії. Скасування „хлібних законів і перехід Англії до фритрейдерської політики. Становлення економічних і політичних засад класичного англійського лібералізму. Вчення Р. Оуена. Англійська класична політична економія. Феодальний соціалізм „молодої Англії. Колоніальна експлуатація Ірландії і національно-визвольний рух ірландського народу. Зростання колоніальної Британської імперії у першій половині XIX ст.

Франція у період Реставрації. Липнева революція 1830 р. Друга Реставрація Бурбонів. Хартія 1814 р. і ультрароялісти. Посилення дворянсько-клерикальної реакції у 1820-х рр. Економічний і соціальний розвиток країни. Французький утопічний соціалізм: А.Д. Сен-Сімон, Ш. Фур'є. Формування ліберальної опозиції і республіканський рух. Липнева революція 1830 р. та її наслідки. Внутрішня і зовнішня політика Липневої монархії. Ліберальна і республіканська опозиції режиму. Особливості французького соціалізму: Луї Блан і Ж. Прудон. Правління Гізо. Політична криза в країні у 1846-1847 рр. Завоювання Алжиру.

Революція 1848-1849 рр. у Франції. Друга республіка. Лютнева революція 1848 р. Проголошення Республіки. Діяльність Тимчасового уряду. Національна майстерня. Скликання Установчих зборів. Червене повстання робітників в Парижі. Конституція Другої Республіки. Президентські вибори 1848 р. Період Законодавчих зборів. „Партія порядку і —Нова Гора. Загострення відносин між президентом і Законодавчими зборами. Державний переворот 2 грудня 1851 р. Падіння Другої республіки. Встановлення Другої імперії.

Німецькі держави у 1815-1847 рр. Збереження політичної роздробленості Німеччини після Віденського конгресу. Клерикально-абсолютистська реакція. Студентський рух 1817-1819 рр. Стан господарства. Прискорення економічного розвитку Німеччини у 30-40-х роках. Утворення Митного союзу. Промисловий переворот. Формування ліберально-буржуазної опозиції. Радикально-демократичне крило опозиційного руху. Розвиток соціалістичної думки. Марксизм. Утворення Союзу комуністів. Австрійська імперія у 1815-1847 рр. Аграрні відносини. Розвиток промисловості. Митна політика. Національні відносини і національне питання. Чеське і словацьке національне відродження. Національно-визвольний рух в Угорському королівстві. Австрія і Німецькі держави напередодні 1848 р.

Революція 1848-1849 рр. у Німеччині і Австрійській імперії. Початок революції у Південно-Західній і Західній Німеччині. Березнева революція в Пруссії та її політичні наслідки. Національно-об'єднавчий рух. Скликання і діяльність Франкфуртського парламенту. Можливі шляхи національного об'єднання Німеччини. Шлезвіг-Гольштейнське питання. Державний переворот у Пруссії 9 листопада 1848 р. Мантейфельська конституція і закон про викуп селянських повинностей. Боротьба за здійснення проекту імперської конституції. Повстання в Дрездені та Бадені. Причини поразки і значення революції в Німецьких державах. Березнева революція 1848 р. в Австрії і Угорщині. Повстання в Мілані і Венеції. Національно-визвольний рух у слов'янських областях Австрійської імперії. Квітнево-травневі події у Відні. Національний рух у Чехії. Слов'янський конгрес і червене повстання Празі. Національно-визвольний рух в Угорщині. Жовтневе повстання у Відні. Контрреволюція у Австрії і наступ австрійських військ в Угорщину. Проголошення незалежності Угорщини і революційна війна угорського народу. Поразка угорської революції. Причини поразки і наслідки революції 1848 р. в Австрійській імперії.

Італія у 1815-1847 рр. Революція 1848-1849 рр. Збереження політичної роздробленості Італії після наполеонівських війн. Соціально-економічний розвиток Італійських держав у 1815-1847 рр. Національно-визвольний рух. „Молода Італія. Початок революції 1848-1849 рр. Події на Сицилії. Перша Італо-австрійська війна. Республіканський

рух у Римі та Флоренції. Друга війна за незалежність. Поразка революції в Сицилії і Тоскань. Падіння Римської і Венеціанської республік. Причини поразки і результати італійської революції.

США у першій половині XIX ст. Особливості розвитку США у першій половині XIX ст. Територіальна експансія США на континенті. Винищення індіанців. Соціально-економічний розвиток Півночі і Заходу США. Фермерська колонізація. Розширення плантаційного рабовласницького господарства та Півдні. Міссурійський компроміс 1820 р. Напрямки і пріоритети зовнішньої політики США. „Доктрина Монро. Утворення демократичної партії. Президентство Е. Джексона. Загарбання Техасу і війна із Мексикою. Експансіоністська політика у Східній Азії. Повстання рабів. Аболіціоністський рух. Загострення питання про рабство та ліквідація Міссурійського компромісу. Утворення республіканської партії. Загострення відносин між Північчю і Півднем. Громадянська війна в Канзасі. Повстання Джона Брауна. США напередодні громадянської війни.

Промислова гегемонія Великої Британії. Утвердження ідеології і політики англійського лібералізму. Англія-майстерня світу. Промислова і торговельна гегемонія Великої Британії. Промисловість, сільське господарство і торгівля. Соціальні відносини в країні. Особливості політичного життя. Становище монархії. „Вікторіанська доба. Уряд і парламент. „Золота доба англійського парламентаризму. Віги, піліти і радикал-фритредери. Виникнення ліберальної коаліції. Утвердження ідеології і політики англійського лібералізму. Ліберали і консерватори. Друга парламентська реформа. Зовнішня політика Англії у 50-60-х рр. XIX ст. Участь у Кримській війні. Колоніальна експансія Великої Британії. Завершення формування колоніальної імперії. Ірландський національний рух.

Об'єднання Німеччини і Італії. Політична реакція в Німецьких державах після придушення революції. Економічне піднесення Німеччини у 50 – 60-х рр. XIX ст. Об'єднувчий рух в країні. Конституційний конфлікт у Пруссії і приход до влади Бісмарка. Війни Пруссії 1864 і 1866 рр. за об'єднання Німеччини. Утворення Північно німецького союзу. Ліквідація конституційного конфлікту. Історичне значення об'єднання країни. Соціальні відносини в Німеччині. Організаційне оформлення соціалістичного руху. Соціально-економічний і політичний розвиток Італії у 50-х рр. XIX ст. Дві течії в об'єднувчому русі. Кавур і Мадзіні. Франко-італо-австрійська війна 1859 р. і визволення Ломбардії. Похід „Тисячі Дж. Гарібальді. Революція на Півдні Італії. Утворення Італійського королівства. Приєднання Венеції і Папської області. Завершення об'єднання країни.

Друга імперія у Франції. Політичний режим Другої імперії. Соціально-економічний розвиток Франції у 50-60-х рр. XIX ст. Республіканська опозиція. Робітничий рух. Зовнішня політика Другої імперії. Наростання політичної кризи в країні у 1869-1870 рр.

Австрійська імперія у 50-60-х рр. XIX ст. Утворення Австро-Угорщини. Політична реакція в імперії у 50-х рр. XIX ст. соціально-економічний розвиток. Піднесення національно-визвольного руху в Угорщині і Чехії. Політична криза в Австрійській імперії у першій половині 60-х рр. і утворення Австро-Угорщини.

Громадянська війна в США. Реконструкція Півдня. Причини громадянської війни. Розкол федерації. Перший період війни (1861-1862). Європейські держави і громадянська війна в США. Внутрішня і зовнішня політика адміністрації А. Лінкольна. Закон про гомстеди ліквідація рабства. Другий період війни (1863-1865). Перемога Півночі та її наслідки. Прийняття 13, 14 і 15 поправок до Конституції. Реконструкція Півдня. Політичний компроміс 1877 р.

Іспанія у першій половині XIX ст. Встановлення громадянського суспільства у Голландії, Бельгії, Швейцарії та Скандинавських країнах. Революція 30-70-х рр. в Іспанії. Соціально-економічний і політичний розвиток країни. Нідерландське королівство у 1815 – 1830 рр. Бельгійська революція 1830 р. і утворення незалежної бельгійської держави. Бельгія і Голландія у 30 – 60-х рр. XIX ст. Швейцарська конфедерація у 1815 – 1870 рр. соціально-економічний і політичний розвиток Скандинавських країн у першій половині XIX ст. Норвегія в унії із Швецією.

Латинська Америка після війни за незалежність. Соціально-економічні і політичні підсумки війни за незалежність. Колоніальна і неокolonіальна політика європейських держав

і США на Латиноамериканському континенті. Мексиканська революція 1854 – 1860 рр. Чилі, Аргентина, Уругвай, Бразилія, Куба у першій половині XIX ст.

Міжнародні відносини у 50-60-х рр. XIX ст. Криза „Віденської системи 1815 р. Загострення „Східного питання на початку 50-х рр. і початок Кримської війни. Вступ у війну Англії і Франції. Облога Севастополя. Паризький мир 1856 р. і наслідки Кримської війни.

Робітничий і соціалістичний рух в країнах Європи. Особливості робітничого руху в країнах Західної і Центральної Європи. Основні напрямки розвитку соціалістичної думки і соціалістичного руху. Утопічний соціалізм. Погляди Ж. Прудона, Луї Блана, Ф. Лассаля. Еволюція марксизму. Організаційне оформлення соціалістичного руху в європейських країнах. Утворення і діяльність I Інтернаціоналу.

Культура кінця XVIII-першої половини XIX ст. Поширення наукових знань і наукового світогляду. Здобутки і досягнення точних, природничих і суспільствознавчих наук. Література і мистецтво. Драматургія, образотворче мистецтво, архітектура, музика.

Завершення формування індустріального суспільства у провідних західноєвропейських державах і США. Промислове піднесення і формування індустріальної структури економіки у провідних західних державах. Вплив науково-технічної революції на промисловий розвиток. Централізація виробництва і концентрація капіталу. Поява великих корпорацій і фінансово-промислових груп. Монополізація виробництва, торгівлі і фінансового обігу. Зростання обсягів зовнішнього інвестування, особливості експорту капіталу з розвинутих західних країн. Економічний та територіальний поділ світу. Теорія імперіалізму та її сучасне трактування. Зміни в соціальній і політичній системах. Зростання ролі держави у суспільному житті. Занепад ідеології і політики класичного лібералізму. Соціальні рухи. Розвиток соціалістичної ідеї та соціалістичного руху. Імперіалістична політика великих держав. Світова колоніальна система.

Франко-німецька війна і виникнення Третьої республіки у Франції. Громадянська війна 1871 р. Причини і початок франко-німецької війни. Седанська катастрофа. Революція 4 вересня 1870 р. і виникнення Третьої республіки. Політика „уряду національної оборони. Рух опору у Франції. Капітуляція Парижа і Версальський прелімінарний мир. Скликання Установчих зборів, формування уряду Тьера. Загострення політичної ситуації навесні 1871 р. Повстання 18 березня в Парижі і вибори Комуни. Політична система і соціально-економічне законодавство Комуни. Громадянська війна у Франції і поразка Комуни. Франкфуртський мир 1871 р. Політичні наслідки громадянської війни.

Третя республіка в останній третині XIX ст. Становлення Третьої республіки. Спроби реставрації монархії. Конституція 1875 р. Внутрішня політика республіканців. Політичні кризи 80-90-х рр. XIX ст.: буланжизм, панамська афера, справа Дрейфуса. Уряд „республіканської концентрації В. Руссо. Особливості соціально-економічного розвитку країни. Соціальні рухи. Зовнішня і колоніальна політика Франції.

Німецька імперія у 1871-1900 рр. Завершення об'єднання Німеччини. Імперська конституція 1871 р. Економічне піднесення Німеччини в останній третині XIX ст. Промисловість, сільське господарство, економічна експансія в Європі. Зміни в соціальній структурі. Внутрішня політика Бісмарка. Особливості німецької моделі бонапартизму. Новий курс і ера Штумма. Вільгельм II. Політика згуртовування. Ідейно-політична еволюція німецької соціал-демократії. Зовнішня і колоніальна політика Німеччини.

Велика Британія в останній третині XIX ст. Втрата Англією промислової монополії. Причини уповільнення темпів економічного зростання. Особливості політичного життя країни. Внутрішня політика У. Гладстона і Б. Дізраелі. Парламентська реформа 1804-1805 рр. Початок занепаду ідеології і політики англійського лібералізму. Ірландська проблема і розкол ліберальної партії. Англія наприкінці XIX ст. Особливості англійського соціалізму. Фабіанське товариство. Політика — блискучої ізоляції. Британська колоніальна імперія наприкінці XIX ст. Канада, Австралія, Нова Зеландія і Південна Африка. Англо-бурська війна.

Сполучені Штати Америки у 1877-1900 рр. Економічне піднесення США наприкінці XIX ст. Зростання впливу великих корпорацій і фінансово-промислових груп. Економічна експансія у Південній Америці. Політичне життя країни після компромісу 1877 р. Зростання

впливу політичних партій і партійних босів. Зближення політичних платформ республіканців і демократів. Становлення антимонопольного законодавства. Питання про митні тарифи і грошовий обіг в країні. Расова політика в США. Юридичне оформлення сегрегації у південних штатах. Зовнішня політика США. Іспано-американська війна 1898 р.

Італія в останній третині XIX ст. Італійське королівство після завершення об'єднання країни. Особливості соціально-економічного розвитку. Виникнення проблеми Півдня. Політична система країни. Внутрішня політика «правої». Парламентська революція 1876 р. і реформи «лівої». Авторитарний та імперський курс Ф. Кріспі. Політична криза кінця XIX ст. Організаційне оформлення соціалістичного руху. Зовнішня і колоніальна політика Італії.

Австро-Угорська монархія у 1867-1900 рр. Соціально-економічний розвиток Австро-Угорської імперії. Промислове зростання Чехії та Австрії. Консолідація системи дуалізму. Наростання національних протиріч в Австрії в останній третині XIX ст. Угорщина в системі дуалізму. Соціальне питання і національна проблема в Угорщині. Особливості соціалістичного руху у двоєдиній державі. Зовнішня політика імперії Габсбургів.

Іспанія і Португалія у 1875-1898 рр. Особливості соціально-економічного розвитку Іспанії і Португалії. Іспанія після періоду революції. Реставрація Бурбонів. „Пакт в Ель-Пардо. Анархісти, соціалісти і автономісти. Втрата Іспанією колоній. Суспільне піднесення 90-х рр. XIX ст. Португалія в останній чверті XIX ст.

Бельгія, Нідерланди, Швейцарія і Скандинавські країни у 1871-1900 рр. Економічний розвиток Бельгії і Нідерландів. Особливості політичного життя. Зовнішня політика. Швейцарія наприкінці XIX ст.: соціально-економічний і політичний розвиток. Країни Північної Європи наприкінці XIX ст. Данія. Швеція – Норвегія. Фінляндія у складі Російської імперії.

Міжнародні відносини у 1871-1898 рр. Міжнародні відносини в Європі після франко-німецької війни. Дипломатія Бісмарка. Союзи трьох імператорів. Утворення Троїстого союзу. Балканська криза 1876 р. та її наслідки. Загострення німецько-російських відносин і оформлення франко-російського політичного альянсу. Перехід Німеччини до „світової політики. Англо-німецьке колоніальне суперництво. Фашодський конфлікт. Колоніальні війни кінця XIX ст. Пацифістський рух.

Міжнародний робітничий і соціалістичний рух в останній третині XIX ст. Піднесення робітничого руху наприкінці XIX ст. Особливості соціалістичного руху провідних європейських країн і США. Ідейно-політична еволюція європейської соціал-демократії. Утворення II Інтернаціонала та його конгреси. Становлення і розвиток ревізіонізму.

Велика Британія у 1900-1914 рр. Місця Англії у світовій економіці. Колоніальний характер британського господарства. Політичне життя країни. Повернення лібералів до влади. Д. Ллойд-Джордж. Соціальні реформи 1906 – 1911 рр. Державний арбітраж у соціальних конфліктах. Акт про парламент 1911 р. Загострення ірландської проблеми напередодні світової війни. Британські тред-юніони. Утворення лейбористської партії. Зовнішня і колоніальна політика Великої Британії. Утворення Антанти.

Німецька імперія у 1900-1914 рр. Німеччина на початку XX ст. Політика згуртування. Канцлерство Б. фон Бюлова. Політика консервативно-ліберального блоку. Канцлерство Т. фон Бетман-Гольвега. Чорно-блакитний блок. Підготовка Німеччини до світової війни.

Франція на початку XX ст. Франція на початку XX ст. Радикали при владі. Уряди Комба, Сарр'єна, Клемансо. Відокремлення церкви від держави, соціальні реформи 1906 – 1910 р. Соціально-економічний розвиток країни. Зовнішня і колоніальна політика Франції. Соціалістичний і антивоєнний рух.

Сполучені Штати Америки на початку XX ст. „Прогресивна ера” в США. США на початку XX ст. Вплив великих корпорацій і фінансово-промислових груп на суспільно-політичне життя країни. „Чесний курс Т. Рузвельта. Антимонопольне законодавство 1903-1906 рр. Адміністрація У. Тафта. Прогресивський рух і розкол республіканської партії. Президентські вибори 1912 р. „Нові свободи В. Вільсона. Зовнішня політика США. Дипломатія „великого кийка і дипломатія долара.

Італія у 1900-1914 рр. “Ліберальна доба” Дж. Джолітті. Італія на початку ХХ ст. „Ліберальна ера Дж. Джолітті. Програма „прогресивного лібералізму і „здорової демократії у дії. Політика прискореної індустріалізації та її наслідки. Загострення проблеми Півдня. Зовнішня політика Італії на початку ХХ ст. Італо-турецька війна. Криза і крах „ліберальної ери.

Австро-Угорщина у 1900-1914 рр. Криза дуалістичної системи. Австро-Угорська імперія на початку ХХ ст. Соціально-економічний розвиток окремих регіонів імперії. Загострення національної проблеми. Посилення національно-визвольного руху слов'янських народів. Криза системи дуалізму. Спроби трансформувати імперію в триалістичну державу. Австро-Угорщина на шляху до світової війни і розпаду. Останні роки монархії Габсбургів.

Іспанія і Португалія у 1898-1914 рр. Соціально-економічне і політичне життя Піренейських держав на початку ХХ ст. Загострення політичної боротьби в Іспанії. Соціалістичні, анархістські і сепаратистський рух. „Трагічний тиждень у Барселоні та його наслідки. Війна Іспанії у Марокко. Революція 1910 р. в Португалії та її наслідки. Іспанія і Португалія напередодні світової війни.

Малі держави Європи на початку ХХ ст. Бельгія, Нідерланди, Швейцарія, Скандинавські держави на початку ХХ ст. Розторгнення шведсько-норвезької унії. Здобуття незалежності Ісландією.

Основні тенденції економічного і політичного розвитку країн Латинської Америки у другій половині ХІХ-на початку ХХ ст. Загальні риси соціально-економічного і політичного розвитку латиноамериканських країн. Політична боротьба в Аргентині. Повалення монархії і криза рабовласницької системи в Бразилії. Перу, Болівія, Чилі. Країни Центральної Америки. Куба: боротьба за незалежність і виникнення республіки. Економічна і політична експансія США в країнах Латинської Америки. Мексиканська революція. Конституція Мексики 1917 р.

Міжнародні відносини у 1898-1914 рр. Формування блоків і початок боротьби за переділ світу. Загострення англо-німецьких протиріч і колоніального суперництва та утворення Антанти. Спроби Німеччини розірвати франко-російський альянс. Приєднання Росії до Антанти. Марокканські кризи. Боснійська криза 1908 р. та її міжнародні наслідки. Італо-турецька війна. перша і друга балканські війни. Сараєвське вбивство і липнева криза 1914 р. Європа напередодні світової війни.

Міжнародний робітничий і соціалістичний рух з кінця 90-х років до Першої світової війни. Робітничий клас: зміни у складі, становищі і свідомості. Робітничий рух в країнах Європи і США. Профспілки та інші масові організації. Особливості розвитку соціалістичної у розвинутих західних державах. Діяльність і конгреси II Інтернаціонала. Бернштейніанство і ревізія марксизму. Питання тактики на Паризькому і Амстердамському конгресах II Інтернаціонала. Міжнародна соціал-демократія і проблеми війни, миру, боротьби проти мілітаризму.

Культура Західної Європи і США наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Повсякденне життя Західної Європи і Північної Америки. Філософська і наукова думка. Еволюція реалістичного напрямку у художній культурі Заходу. Авангардистські течії у художній літературі. Образотворче мистецтво. Архітектура. Музичне мистецтво.

Країни Центрально-Східної Європи в період нового часу світової історії. Петро I і утворення Російської імперії. Росія за спадкоємців Петра I. «Освічений абсолютизм» Катерини II. Російська імперія за часів Олександра I та Миколи I. Доба реформ Олександра II. Перемога реакції за Олександра III. Революційний рух та політичний тероризм в Росії. Російсько-японська війна. Перша російська революція та її наслідки. Річ Посполита у ХVІІ-ХVІІІ ст.: політична система і міжнародне становище. Поділи Речі Посполитої та ліквідація її як держави. Економічний, політичний і культурний розвиток польських земель у ХІХ – на початку ХХ ст. Слов'янські та придунайські народи в ярмі національного поневолення (др. пол. ХVІІ – ХVІІІ ст.). «Просвітницький абсолютизм» в Австрійській державі, реформи Марії-Терези та Йосипа II. Національне відродження слов'янських народів наприкінці ХVІІІ – перш. полов. ХІХ ст. Революції 1848-1849 рр. та її наслідки для поневолених народів Центральної Європи. Східна криза 1875-1878 рр. і подальша доля балканських слов'ян.

Австро-Угорщина в останній третині XIX – на початку XX ст. Румунське королівство наприкінці XIX – поч. XX ст. Балканські війни початку XX ст.

Особливості розвитку народів Сходу в період нового часу світової історії. Японія: особливості політичного та економічного розвитку в період сьогунату Токугава. Китай під владою Цінської династії. Криза та розпад імперії Великих Моголів. Початок перетворення Індії в англійську колонію. Османська імперія в XVII-XVIII ст. Іран в XVII-XVIII ст. Дурранійська держава в Афганістані. Перетворення Індонезії в голландську колонію. Корея напередодні вторгнення іноземних колонізаторів. Монголія у XVII-XVIII ст. Аравія у XVIII ст. Криза токугавського режиму в Японії в першій половині XIX ст. Реставрація Мейдзі. Китай в першій половині XIX ст. Індія: завершення англійського завоювання і перетворення у колонію. Занепад могутності Османської імперії у першій половині XIX ст. Іран під владою династії Каджарів. Афганістан у першій половині XIX ст. Єгипет у першій половині XIX – на початку XX ст. Північна Африка у першій половині XIX ст. Державні утворення і суспільний лад народів Тропічної і Південної Африки у XVIII – на початку XX ст. Японія після „реставрації Мейдзі”. Перетворення Китаю у напівколонію європейських країн. Еволюція колоніального управління Індією у другій половині XIX – на початку XX ст. та її вплив на формування індійської нації. Особливості трансформації традиційного суспільства в Османській імперії (XIX – початок XX ст.). Іран в другій половині XIX ст. – на початку XX ст. Особливості політичної залежності Афганістану наприкінці XIX – на початку XX ст. Держави Індокитаю у XIX – на початку XX ст. Індонезія під владою голландських колонізаторів у другій половині XIX – на початку XX ст. Соціально-політичний розвиток Аравійського півострову у XIX – на початку XX ст. Ірак, Сирія, Ліван і Палестина у другій половині XIX – на початку XX ст. Корея в другій половині XIX – на початку XX ст. Поділ Тропічної та Південної Африки в кінці XIX ст. Країни Магрибу наприкінці XIX – на початку XX ст. Релігійні системи країн Сходу та їх вплив на державотворчі процеси в східних суспільствах, суспільну структуру та здатність відповіді на «виклик європейської експансії».

Новітня історія

Перша світова війна її наслідки та створення Версальсько-Вашингтонської системи. Основні події на фронтах Першої світової війни (1914-1918 рр.). Розпад трьох світових імперій. Утворення національних держав у Центральній та Південно-Східній Європі. Міжнародно-політичні наслідки приходу до влади в Росії більшовиків і створення СРСР. Генуезька міжнародна конференція. Революційний підйом у післявоєнному світі та міжнародний робітничий рух. Паризька мирна конференція. Версальсько-Вашингтонська система і післявоєнний устрій Європи. Ліга Націй та її роль у формуванні нової системи міжнародних відносин.

США. Наслідки Першої світової війни для США. Основні напрямки політичної та класової боротьби в США у 1918-1924 рр. Ізоляціоністський рух і боротьба з питань зовнішньої політики в США у міжвоєнний період. Стабілізація капіталізму в США («просперіті»). Економічна криза і «велика депресія» у США 1929-1933 рр. «Новий курс» Ф. Рузвельта. Участь США у Другій світовій війні. Посилення міжнародних позицій та зовнішньополітичні доктрини США після Другої світової війни. Розвиток державно-монополістичного капіталізму в США. Внутрішня й зовнішня політика президента Д. Ейзенхауера. Ліберальні реформи Дж. Кеннеді та Л. Джонсона. Афроамериканський та інші демократичні рухи в США у 1950 - 1960-х роках. Р. Ніксон і зовнішня політика США. Загострення внутрішньополітичної боротьби в США в 70-ті роки. США під час президентства Р. Рейгана, «рейганоміка». Програма «зоряних воєн» та зовнішня політика Рейгана. Політичний курс і зовнішня політика президента Б.Клінтона. Політика США на Близькому Сході і Балканах. Еволюція двопартійної системи й президентської влади США в період новітньої історії. Досягнення США у науково-технічному прогресі. Основні тенденції розвитку американської культури: співіснування масової та елітарної культур. Сучасне політичне життя та зовнішня політика США.

Канада. Наслідки Першої світової для Канади. Піднесення робітничого та фермерського руху. Конституційна криза 1926 р. Канада під час світової економічної кризи 1929-1933 рр. Загострення національного питання в країні, режим Дюпелі у Квебеку. Політика ліберальної та консервативної партій Канади після Другої світової війни. Загострення франко-канадського національного питання у 1950 - 1970-ті роки: криза «конфедерації». Адміністрація П. Е. Трюдо. Конституційна; реформа 1982 р. Політичний курс прем'єра Б.Марлуні (1984-1993 рр.). Вибори 1993 р., прихід до влади ліберальної партії, внутрішня й зовнішня політика Канади. Проблема Квебеку. Сучасне політичне життя та зовнішня політика. Українці в Канаді.

Велика Британія. Економічне й політичне становище Великої Британії після Першої світової війни. Піднесення робітничого руху. Загальний страйк 1926 р. Лейбористська партія в соціально-політичній системі Великобританії в період між двома світовими війнами. Політика Першого і Другого лейбористських кабінетів. Початок кризи Британської імперії, колоніальна та зовнішня політика Великобританії напередодні Другої світової війни. Великобританія у Другій світовій війні. У. Черчилль. Боротьба течій в лейбористській партії і політика її урядів після війни. Ліквідація Британської колоніальної імперії в 1940-1960-ті рр. Великобританія і «Спільний ринок». Ольстерська проблема. Уряд М. Тетчер і «неоконсерватизм» та причини успіхів консерваторів. Політика «трьох китів» уряду Дж. Мейджора. Еволюція лейбористської партії та її перемога на виборах 1997 р. Зовнішня політика Великобританії у 1970-1990-ті роки. Сучасне політичне життя та зовнішня політика Великобританії.

Франція. Економічне й політичне становище Франції після Першої світової війни. Політика уряду Ж. Клемансо. Англо-французькі суперечності: окупація Рура. Створення «лівого блоку», його перемога на виборах та політика. Франція під час світової економічної кризи кінця 20-х – початку 30-х років. Страйковий рух та діяльність ФКП. Створення Народного фронту у Франції, його перемога на виборах 1936 р. та діяльність. Зовнішня політика Франції між двома світовими війнами. Франція у Другій світовій війні: капітуляція, рух Опору, визволення. Відродження Франції в період Тимчасового режиму (1944-1947 рр.). Шарль де Голль. Четверта Республіка. Загострення політичної боротьби. Колоніальна політика Франції (1947- 1958 рр.). Народження П'ятої Республіки: конституція, соціально-політична сутність «голлізму», внутрішня і зовнішня політика, розпад французької колоніальної імперії. Криза П'ятої Республіки, травневі події 1968 р., відставка де Голля. Президентство Ж. Помпіду і В.Ж. д'Естена. Правління соціалістів (1981-1995 рр.). Франсуа Міттеран. Внутрішня й зовнішня політика Жака Ширака. Парламентські вибори 1997 р. і перемога лівих сил. Сучасне політичне життя та зовнішня політика Франції.

Німеччина. Листопадова революція в Німеччині (1918-1919 рр.): характер, рушійні сили, фази розвитку, історіографія. Веймарська республіка: конституція, проблема «західної» та «східної» орієнтації, політична криза 1923 р., поразка лівих сил. Німеччина в роки світової економічної кризи 1929-1933 рр., репараційна проблема, поляризація політичних сил, діяльність

КПН, зростання фашистської небезпеки. Фашистська диктатура в Німеччині (1933-1939 рр.): причини встановлення, сутність і соціальна база німецького фашизму, внутрішня й зовнішня політика. А. Гітлер. Розв'язання Другої світової війни фашистською Німеччиною, створення нею воєнної коаліції. Її агресії та окупаційний режим в захоплених країнах, воєнні поразки та капітуляція.

Питання про майбутнє Німеччини на переговорах лідерів трьох великих держав в роки Другої світової війни. Політика окупаційної влади антигітлерівської коаліції в 1945-1949 рр. «Берлінська криза» 1948-1949 рр. Розкол Німеччини: причини та наслідки. Створення ФРН та НДР. ФРН в 1949-1990 рр. Боннська Конституція. Внутрішня політика канцлера К. Аденауера. Вступ ФРН в НАТО. Політичні партії та коаліції. «Німецьке економічне диво» (1949-1960 рр.): передумови, етапи, підсумки. Відставка Аденауера і утворення «великої коаліції». Уряд «малої коаліції»: внутрішня і зовнішня політика ФРН. «Нова східна політика» урядів блоку СДПН – СВДП В. Брандта (1969-1974 рр.) та Г. Шмідта (1974-1982 рр.). Прихід до влади християнсько-ліберальної коаліції: зовнішня політика уряду

Г.Коля та соціально-економічний розвиток ФРН у 1980-х роках. Німецьке питання в умовах «розрядки» в Європі. НДР у 1949-1990 рр. Основи політичної і соціально-економічної системи НДР. Участь країни в РЕВ, ОВД, прийняття НДР в ООН. Народне повстання у Східному Берліні (1953 р.). Берлінська криза 1961 р. Основні риси тоталітарного режиму Е. Хонеккера: внутрішня й зовнішня політика НДР у 1970-80-х роках. Революція 1989 р. та крах НДР. Німеччина після об'єднання. Об'єднання Німеччини: основні фактори, хід процесу, міжнародно-правове врегулювання німецького питання та наслідки об'єднання (1989-1990 рр.). Проблеми трансформування соціально-економічної та політичної структури нових (східних) федеральних земель (90-ті роки). Сучасне політичне життя та зовнішня політика ФРН. Місце та роль Німеччини у новій Європі.

Італія. Наслідки Першої світової для Італії. Зростання соціалістичного і робітничого руху, створення КПП. Зародження фашистського руху. Прихід до влади в Італії фашизму: передумови, причини і наслідки. Встановлення тоталітарної фашистської диктатури в Італії. Б. Мусоліні. Агресивна зовнішня політика фашистської Італії. Економічна криза 1929-1933 рр. в Італії. Мілітаризація економіки, політика «автаркії» та фашистська «корпоративна система». Агресивна зовнішня політика Італії напередодні Другої світової війни. Фашистська Італія – союзниця гітлерівської Німеччини у Другій світовій війні. Рух Опору в Італії. Політична боротьба й економічне становище країни після визволення від фашизму. Політика англо-американських окупаційних властей в Італії. Проголошення республіки: особливості італійської республіканської конституції. Діяльність однопартійного уряду де Гаспері (ХДП). Аграрні відносини в післявоєнній Італії. Італійське «економічне чудо» та його наслідки (50-60-ті роки). Італія та «Спільний ринок». Зростання політичної боротьби та нестабільності в Італії у 70-80-ті роки: урядові кризи. Суспільно-політична криза 1992-1994 рр. Проблеми сучасної Італії та її зовнішньополітичний курс.

Інші країни Західної Європи. Австрія, Швейцарія, Греція, Іспанія, Португалія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Фінляндія, Скандинавські країни (Швеція, Данія, Норвегія); основні етапи і події новітньої історії, політичний устрій, сучасне внутріполітичне і міжнародне становище.

СРСР. Лютнева революція та національно-визвольний рух в Росії у 1917 р. Жовтневий період у Петрограді, встановлення в Росії більшовицької диктатури та початок Громадянської війни. В. Ульянов (Ленін). Брестський мир. Громадянська війна в Росії. Радянсько-польська війна, Ризький мир. Встановлення радянської влади в Україні, Закавказзі, Середній Азії, Сибіру, Далекому Сході. НЕП, утворення СРСР та утвердження в ньому тоталітарного більшовицькому режиму. Сутність сталінщини, масові репресії. Соціально-економічні, політичні, та культурні перетворення в СРСР у 20-30-ті роки. Міжнародне становище та зовнішня політика СРСР в міжвоєнний період. Пакт Молотова – Рібентропа. СРСР у Другій світовій війні (1939-1945 рр.). СРСР після Другої світової війни: відбудова економіки, суспільно-політичне й культурне життя, посилення репресій, придушення національно-визвольної боротьби і руху опору в Західній Україні та Литві, зовнішня політика. Й. Сталін: культ особи. Хрущовська «відлига» (1953-1964 рр.), її соціально-політичне й культурне значення. Радянська зовнішня політика. СРСР у 1960-1980-і рр. Чорнобильська катастрофа та її наслідки. Зовнішня політика СРСР: «розрядка» і нове зростання міжнародної напруги. Горбачовська «перебудова», спроби реформування політичної й економічної системи соціалізму та «нове політичне мислення» в міжнародних відносинах. Загострення національної проблеми в СРСР, серпневий (1991 р.) путч та крах Радянської імперії. СНД та становлення незалежних держав на пострадянському просторі. Прибалтійські держави. Російська Федерація в боротьбі за збереження статусу великої держави. Зовнішня політика Росії, російсько-українські відносини.

Країни Центрально-Східної Європи. Польща. Чехія і Словаччина. Угорщина. Румунія. Болгарія. Південнослов'янські країни.

Китай. Економічне і політичне становище Китаю наприкінці Першої світової війни. Розвиток робітничого і селянського руху: створення КПК та єдиного національного фронту. Революція 1925-1927 рр. у Китаї: характер, особливості, підсумки. Переворот Чан Кайші, гомінданівський режим. Японська агресія у Маньчжурії і початок антияпонської боротьби.

Китай напередодні і у роки Другої світової війни. Громадянська війна 1946- 1949 рр., політика щодо неї СРСР та США. Проголошення Китайської Народної республіки. Культ особи Мао Цзедуна і соціально-економічні експерименти: «генеральна лінія», «великий стрибок», «народні комуни», «культурна революція». Китайсько-радянські відносини. Боротьба за владу після смерті Мао Цзедуна і Чжоу Еньлая. Конституція 1982 р. Курс реформ Ден Сяопіна. Зовнішня політика КНР, тайванська проблема, гонконгське питання. Тибетська проблема. Сучасне політичне життя Китаю.

Японія. Внутрішньополітичний розвиток Японії, агресивна зовнішня політика та фашизація режиму у міжвоєнний період. Японія – союзник фашистської Німеччини у Другій світовій війні. Поразка і капітуляція Японії. Окупаційна політика США в Японії, проведення демократизації та демілітаризації країни. Конституції 1947 р. Сан- Франциський договір. Складові японського «економічного дива» у 1950-60-ті рр. Внутрішня й зовнішня політика урядів ЛДП в 70-80-ті рр. Проблема «північних територій» Сучасне економічне становище та зовнішня політика Японії.

Індія. Національно-визвольний рух в Індії у 1918-1922 рр. М.Ганді. Підйом демократичного і національного руху у 1928-1935 рр. Індія в роки Другої світової війни. Здобуття Індією незалежності, поділ країни на дві держави – Індійський Союз і Пакистан. Конституція Індії 1950 р. Курс Дж.Неру: лівоцентризм у і внутрішній та неприєднання у зовнішній політиці. Політика Індійського національного конгресу в 1960-80-ті рр. І.Ганді. Індо-пакистанські конфлікти. Боротьба ІНК з опозицією і проти сепаратизму. Тамільська проблема. Сучасне становище Індії та її зовнішня політика.

Туреччина. Крах Османської імперії. Кемалійська революція: національно- визвольний рух у Туреччині в 1918-1923 рр. Турецька республіка за правління К.Ататюрка. Принципи кемалізму (тюркізму). Політика етатизму. Туреччина напередодні і в роки Другої світової війни. Особливості післявоєнного розвитку Туреччини: виникнення багатопартійної системи, земельна реформа. Загострення політичної боротьби, воєнні перевороти. Т.Озал. Ліберальні реформи 1980-х рр. Загострення між партійного суперництва в Туреччині у 1990-х рр. Курдська проблема, зростання ісламського фундаменталізму. Сучасна зовнішня політика Туреччини.

Інші країни Азії. Індокитай та Індонезія. Країни Середнього Сходу. Країни Близького Сходу. Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Гонконг, Малайзія, Таїланд: політичний устрій, особливості їх соціально-економічного розвитку в 1970-1990-ті рр.

Країни Північної Африки. Здобуття незалежності Тунісом та Марокко. Національно-визвольна боротьба алжирського народу. Проголошення незалежності Алжирського Республіки (1962 р.). Утворення Лівійської держави в 1951 р. Державний переворот 1 вересня 1969 р. Проголошення Лівійської Арабської Республіки. М.Каддафі.

Країни Тропічної та Південної Африки. Південно-Африканський Союз, Африканський національний конгрес в міжвоєнний період. «Пробудження» Африки після Другої світової війни. Надання незалежності країнам Тропічної Африки (1950-1960-ті рр.). П. Лумумба. Політична боротьба в Південно-Африканській Республіці у 1960-1980-х рр. Н.Мандела. Ліквідація системи апартеїду у ПАР. Неоколоніалізм та проблеми сучасного розвитку країн «третього світу».

3.4.Археологія

ОСНОВИ АРХЕОЛОГІЇ. Вступ. Місце і роль археології серед інших історичних наук. Становлення археології як науки. Найдавніші згадки про колекціонування стародавніх речей, написів, розкопки архітектурних залишків. Описання старожитностей Єгипту та Північного Причорномор'я Геродотом. Термін "археологія" Платона. "Три віки" Лукреція Кара. Зібрання старожитностей у римський час. Відношення до античної культури у середні віки.. Розкопки терм Каракали. Перші наукові праці з класичної археології. Зачатки археології в Англії та Франції.. Британський музей. Перші видання старожитностей. Розкопки в Геркуланумі та Помпеях. Відродження терміну "археологія". Розвиток археології в ХІХ - на початку ХХ ст. Відкриття старожитностей Єгипту. Зародження східної археології. Роботи Ж.Ф.Шампольйома,

дешифрування написів Розеттського каменю Дослідження пірамід і гробниць єгипетських фараонів. Колекція східних старожитностей у Берлінському музеї. Дослідження стародавніх міст Шумеру, Логашу, Вавилону, Ашшуру, Уру. Відкриття Ж де Морганом в Сузах каменю з законами Хаммурапі. Вивчення пам'яток Еллади. Продовження робіт у Помпеях. Розкопки пам'яток етрусків. Могильник у Вільче. Дослідження античної Греції. Олімпія. Пергам. Дельфи. Афіни. Відкриття Егейської цивілізації. Г.Шліман. Пошуки гомерівської Трої. Розкопки Гиссарликського пагорба. Помилки Шлімана і його визначні відкриття. Продовження робіт по вивченню егейського світу А.Евансом. Розкопки на Криті. Становлення сучасних методів розкопок. Відкриття пам'яток первісного суспільства, формування первісної археології. Роботи Ю.Томсона, Дж.Леббока по систематизації старожитностей первісного суспільства, розподіл їх за ознаками матеріалу та техніки. Розкопки у Франції пам'яток палеоліту. Періодизація Г.Мортільє. Вивчення пам'яток доби неоліту, міді-бронзи. Розробка хронології бронзового віку О.Монтеліусом. Початок дослідження раннього залізного віку. Розкопки могильників Гальштат у Верхній Австрії, Латен у Швейцарії. Вивчення лужицької культури на території Польщі та Чехо-Словаччини. Розкопки Біскупінського городища. Становлення середньовічної археології. Розвиток археології в ХХ ст. Становлення основних напрямів археології. Дальший розвиток первісної археології. Розробка періодизації палеоліту. Дослідження палеолітичних пам'яток у Чехо-Словаччині та Угорщині. Знахідки гомінід в Африці та Азії. Дослідження Л.Ліккі у Танзанії. Дослідження неолітичних пам'яток у Данії, Франції, Швейцарії. Вивчення пам'яток епохи міді-бронзи. Розробка О. Монтеліуса хронології пам'яток доби міді-бронзи та типологічного методу датування. Роботи Г.Чайлда з вивчення мідно-бронзової доби та найдавнішої цивілізації в Європі. Нові досягнення у вивченні раннього залізного віку. Дослідження античних пам'яток в Греції, Італії, Малій Азії, Африці, на Балканах. Вивчення Крито-Мікенської культури. Нові досягнення у розвитку східної археології. Пам'ятки хеттів. Роботи по вивченню хеттської писемності. Вивчення культури Хараппі-Махенджо-Даро в Індії. Археологія Китаю. Розвиток археології Центральної та Південної Америки. Розвиток теоретичних досліджень в європейській та американській археології. Роботи Л.Р.Бінфорда, Д.Кларка, Ж.-К.Гардена та ін. Археологія в Росії та в Україні в XVIII – на початку ХХ ст. у дореволюційний час. Інтерес до старожитностей у Київській Русі. Описання стародавніх споруд-городищ, курганів, валів у літописах. Колекціонування старожитностей. Державні та церковні зібрання. Палата озброєння московського Кремля. Кунсткамера. Указ Петра I про збирання і охорону старожитностей. Розкопки В.М.Татищева у Сибіру, його інструкція для проведення археологічних робіт. Розкопки скіфських курганів у Північному Причорномор'ї. . Обстеження залишків старогрецьких міст. Ермітаж. Музеї у Миколаєві, Керчі, Феодосії, Одесі. Одеське товариство історії та старожитностей. "Записки". Початок дослідження слов'янських та давньоруських старожитностей. Діяльність Археологічної комісії у Петербурзі по керівництву археологічними роботами, її видання: "Известия Археологической комиссии", "Материалы по археологии России", "Отчеты Археологической комиссии". Інші археологічні товариства. Розвиток первісної археології. Вивчення слов'янських та давньоруських старожитностей. Роботи Російського і московського археологічних товариств. Організація всеросійських археологічних з'їздів. Внесок М.Ф.Біляшевського у розвиток археології в Україні. Створення історичних музеїв у Москві та Києві. Археологічні дослідження Московського Київського та ін. університетів. Дослідження археологічних пам'яток в Україні В.В.Хвойкою. Зародження професійної археології. Археологічні дослідження в Україні за радянські часи. Централізація керівництва всієї справи археології у СРСР. Створення інституту археології (Інституту історії матеріальної культури) при Академії Наук СРСР та республіканських академіях. Археологічні установи в Україні. Комісія з складання археологічної карти України. Археологічна комісія. Всеукраїнський археологічний комітет (ВУАК). Розгортання археологічних досліджень на всій території Союзу. Перші підручники з археології. Методологічні засади археології: визнання археології як історичної науки розділу історії, заперечення її специфіки, самостійності. Дослідження пам'яток палеоліту, неоліту, трипільської культури на території України. Роботи П.П. Єфименка, О.М.Бадера, О.Я.Брюсова, О.О.Формозова, Т.С.Пассек, В.М.Даниленко, С.М.Бібікова, І.Г.Шовкопляса. Дослідження українських археологів по вивченню пам'яток скіфської культури. Розкопки городищ, поселень.

курганів. Найважливіші археологічні видання. "Известия ГАИМК", "Советская археология", "МИА", "Краткие сообщения Института археологии АН СССР", "Свод археологических источников". В Україні: "Археологія". "Археологічні пам'ятки". Підготовки "Зводу археологічних пам'яток". Археологічний музей при НАН України. Внесок українських вчених у вивчення проблем етногенезу та археології стародавніх слов'ян (В.П.Петров, М.Ю.Брайчевського, В.Д.Барана та інші). Археологія давнього Києва. Видання узагальнюючої праці "Археологія Української РСР". Міжнародні конгреси археологів-славистів. Розвиток теоретичної археології. Роботи Л.С.Клейна, І.С.Каменецького, В.І.Маршака з питань аналізу археологічних джерел. Праці В.Ф.Генінга з теоретичної археології. Теоретичні питання археології. Археологія як історична наука. Мета археологічних досліджень - історичний та соціальний розвиток конкретних суспільств. Завдання археології: пошуки археологічних пам'яток, їх розкопки, фіксація, описання (переклад на "мову археології"), формування археологічного джерела, упорядкування матеріалів, реконструкція способу життя. Об'єкт археологічного дослідження. Археологічні пам'ятки - об'єкти безпосереднього дослідження. Вплив соціально-економічних і природних умов на утворення та вид археологічної пам'ятки. Різні види археологічних пам'яток: поселення та окремі житла, поховання, святилища тощо. Специфічні риси викопної культури. Проблеми діагностики археологічних залишків і взаємозв'язку між ними. Артефакти - джерела археологічного пізнання. Археологізація предметного світу, утворення артефактів. Екофакт і його значення для вивчення стародавніх суспільств. Поняття "археологічний комплекс". Цілісність як обов'язкова якість археологічного комплексу. Культурний шар. Планіграфія та стратиграфія. Типи археологічних об'єктів. Збереженість археологічних пам'яток. Методологія та методика археологічних досліджень. Методологічні аспекти. Виділення об'єкта археології та пізнання його закономірностей - основа наукових досліджень в археології. Предмет археології, мета та задачі археологічних досліджень. Емпіричний рівень досліджень: фіксація та описання артефактів. Необхідність отримання даних про стан і властивості матеріальних залишків, передача цієї інформації на прийнятій у науці мові. Систематизація матеріалів: класифікація та типологія артефактів. Накопичення статистичних даних. Формування понять та термінів для визначення основних категорій та груп предметів. Розробка методів емпіричних досліджень: археологічні розвідки та розкопки (польова археологія). Концепція "чистої археології": дослідження артефактів - кінцева мета археології (Г.П.Григор'єв, Л.С.Клейн). Концепція історичної археології. Виявлення закономірностей "опредмечення" (В.Ф.Генінг). Взаємозв'язки між матеріальною культурою та суспільною системою. Спосіб виробництва матеріальних благ - визначальний елемент соціальної культури. Реконструкція способу стародавніх суспільств. Інтерпретація археологічних комплексів. Різниця між історичними та археологічними джерелами. Методика археологічних досліджень. Польова археологія. Основні методи. Археологічні розвідки. Два види розвідок. Загальні прийоми пошуків. Закономірності зв'язків, розташування і ознаки різних пам'яток. Огляд місцевості. Пошуки культурного шару. Опитування населення. Збори підйомного матеріалу та його фіксація. Зйомки плану пам'яток та місцевості. Описання пам'яток. Авіафоторозвідка. Геофізичні методи. Особливості розвідок окремих видів пам'яток. Невідкладні охоронні заходи. Хронологізація археологічних пам'яток. Поняття про абсолютну та відносну хронологію. Стратиграфічний метод. Значення типологічного методу для датування пам'яток. Дендрохронологічний метод. Радіовуглецеве датування. Археоманетизм. Геологічне та палеонтологічне визначення віку. Значення природних методів для датування пам'яток. Зв'язок археології з іншими науками. Геологія. Антропологія. Етнографія. Фізична географія (ландшафтознавство) та ін. Розкопки стародавніх поховань. Могильники та кургани. Різні типи ґрунтових могильників. "Поля поховань". Розкопки широкою площею. Пошуки поховальних ям. "Культурний шар". Культурні ями. Розчистка кістяка. Підбої. Земляні склепи. Поховання трупопалень. Урнові. Ямні. Розкопки курганів. Обміри. Вивчення зовнішнього вигляду насипу. Розкопки насипу. Впускні поховання. Стратиграфія насипу, залишки вогнищ, підсіпок тощо. Різні типи поховальних споруд і поховання під курганами. Механізація робіт при розкопках курганів. Розкопки стародавніх поселень. Загальні вимоги при розкопках поселень. Наступність операцій: попереднє вивчення стратиграфії. Шурфи та траншеї. Контурна траншея. Розкоп. Пошуки плям будівельних залишків. Землянки і напівземлянки.

Глинобитні житла. Зруби. Господарчі ями. Господарчі задишки. Стратиграфічні шари. Особливості розкопок поселень різних епох. Охоронні заходи. Правила обліку знахідок, фіксація споруд. Польова документація. Заміри, масштаби креслення. Плани. Умовні знаки. Опис профілю. Опис знахідок. Первісна консервація. Моноліти. Опис споруд. Архітектурні обміри. Фотографування. Щоденники. Звіт. Топографія. Види карт при археологічних роботах. Масштаби карт. Види археологічних карт. Використання компаса, бусолі, теодоліта. Користування нівеліром під час розкопок курганів. Зйомка плану пам'ятки. Вивчення археологічних матеріалів в камеральній лабораторії. Структура артефакту. Наукова дефініція елементів артефакту, матеріал, його склад, розміри, технологія, морфологія старожитностей. Ознака як основа для порівняльного аналізу. Складання списків ознак. Класифікація. Види класифікацій (А.А.Арциховський, П.П.Ефименко, О.В.Городцов, Б.І.Маршак). Типологія. Типологічний метод в археології, його значення для упорядкування різномірних об'єктів. Типологія емпірична і теоретична. Статистичні методи в археології. Системний підхід. Елементи системи та її основні структури. Співвідношення фундаментальних понять в археології: археологічна культура - археологічна пам'ятка - артефакт, матеріалознавство в археології (камінь, кістка, метали, скло тощо). Технологія стародавніх виробів. Гончарство. Технологія виробництва скляних виробів. Металургія. Епохи та археологічні культури. Археологічна періодизація. Поняття епохи в археології і історії. Технологічний принцип виділення епох в археології. Її відповідність етапам соціально-економічного розвитку (формаціям)

АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ

Кам'яний вік на території України. Пам'ятки кам'яного віку на території України. Періодизація. Абсолютний та відносний вік. Сучасні методи датування. Знання праці їх еволюція. "Кам'яна індустрія". Дослідження кам'яного віку в Україні. (В.В.Хвойко, П.П.Єфименко, І.Г.Шовкопляс, В.М.Даниленко, С.М.Бібіков, В.М.Гладилін та ін.). Палеоліт. Визначення. Залюднення території України: знахідки давніх гомінід. Сучасні концепції антропогенезу у світлі цих знахідок. Соціологічні та антропологічні критерії відміни людини від високорозвинених мавп. Роль природних умов у становленні людини. Рушійні сили процесу антропогенезу, становлення виробництва та суспільства. Становлення фізичного типу людини - *Homo habilis*, *Homo erectus*, *Homo sapiens*. Архантропи. Палеоантропи. Неантропи. Проблема неандертальців. Розвиток палеолітичної культури на території України. Питання про час і шляхи заселення людиною південно-східної Європи. Ранній палеоліт. Ашельська доба. Мустьєрська доба. Палеографічні умови. Динаміка розвитку матеріальної культури у ранньому палеоліті. Домобудівництво. Поховання. Зародження мистецтва, світоглядних уявлень. Локальні варіанти мустьєрської культури в Україні. Етапи в розвитку техніки обробки каменю. Типикам'яних знарядь праці. Природне оточення, господарство і побут ранньопалеолітичної людини. Родова організація. Ашельські та мустьєрські стоянки України (Королеве, Кіік-Коба, Молодове і ін.). Пізній (верхній) палеоліт. Геологічний вік, палеографічні умови. Нові прийоми обробки каменю. Основні групи, категорії та гили виробів з каменю. Розповсюдження пам'яток пізнього палеоліту на території України. Пізньопалеолітичні культурні області. Проблема утворення рас. Пізньопалеолітичні пам'ятки в Україні: Кирилівська стоянка, Межирічі, Доброничівка, стоянки пізнього палеоліту на Дністрі, Волині, у Північно-західному Причорномор'ї. Проблема "археологічної культури" у відношенні до пізньопалеолітичних пам'яток. Культурні зони, культури та локальні варіанти пізнього палеоліту в Україні, їх зміст. Господарство і побут верхньопалеолітичної людини. Виділення господарсько-культурних зон за даними археології. Мезоліт. Постльодовиковий період (перехід від плейстоцену до голоцену). Утворення сучасної фізико-географічної зональності. Розселення людини у мезолітичну епоху. Загальна характеристика епохи мезоліту. Дослідження мезолітичних пам'яток в Україні. Періодизація мезоліту. Перехідний характер виробничих сил, господарства, пристосування людини до нових природних умов. Культурні провінції та археологічні культури в Україні. Типи поселень, господарство. Кременева індустрія мезолітичних стоянок (Фат'ма-Коба, ШанКоба та ін.). мезолітичні стоянки степової

та лісостепової зон. (мирне, Надпоріжжя, Згурівка). Мезолітичні поховання та могильники. Криза мисливського господарства. Передумови переходу до землеробства та скотарства. Зміна типу поселень. Нові види господарської діяльності (сезонні жнива, приручення собаки, одомашнення свині, нові види полювання). Лук та стріли, мікроліти. Розвиток матеріальної культури. Археологічні культури мезоліту в Україні. Суспільний розвиток: поява племен. Неоліт. Природа та тваринний світ в неолітичну епоху. Визначення неоліту як нової історичної епохи, її загальна характеристика. Перехід від привласнюючих до відтворюючих видів господарства. Поняття "неолітична революція", її історичне значення. Мотичне землеробство. Скотарство. Промисли. Поява гончарства, інші види домашнього виробництва (ткацтво, обробка дерева та ін.). Початок гірничої справи. Нова техніка обробки каменю: шліфування, свердління, розпилювання. Знаряддя праці. Техніка виготовлення керамічного посуду, основні його види. Неолітичні пам'ятки на території України. Неолітичні культури. Буго-Дністровська, Сурсько-Дністровська - культури раннього етапу. Середній та пізній етапи неоліту; Дніпро - Донецька, ямково-гребінцевої кераміки культури. Неоліт Криму. Світогляд, релігія, мистецтво людини кам'яного віку. Розвиток мови, позитивних знань первісної людини. Місячний календар. Рахунок, виміри простору. Найдавніші релігійні уявлення. Інтерпретація палеолітичних поховань. Палеолітичне мистецтво. Проблема походження мистецтва. Перші знахідки пам'яток палеолітичного мистецтва. Мистецтво малих форм. Кістяна пластика: антропоморфні та зооморфні статуетки, гравірування, геометричний орнамент. Музичні інструменти. Зв'язок між пам'ятками мистецтва та культурами. Мезолітичне мистецтво. Неолітичні могильники.

Виникнення нових форм світогляду. Уява про умирання та відродження природи, виникнення культури природи. Позитивні знання неолітичної людини. Неолітичне мистецтво. Кам'яна Могила. Етнічні спільності кам'яного віку. Проблема початку етногенетичного процесу. Індоевропейська спільність на території України та її культура. Енеоліт України. Трипільська культура. Загальна характеристика епохи раннього металу. Значення відкриття металів та металургії міді та бронзи в історії людства. Визначення рубежів епохи ранніх металів. Найдавніші знахідки міді та мідних виробів в Україні. Техніка металообробки (холодна ковка, ливарна справа). Історія дослідження (В.В.Хвойко, М.Ф.Біляшевський, Т. С. Пасек, Є.Ю.Кричевський, С.М.Бібіков, В.М.Даниленко і ін.). Періодизація та хронологія. Територія розповсюдження. Деякі загальні риси розвитку матеріальної культури енеолітичної доби. Переважна роль кам'яних знарядь праці. Розповсюдження мегалітичних споруд. Винайдення колеса та колісних засобів пересування. Розписна кераміка. Антропоморфна пластика. Тенденції в економічному та соціальному розвитку людства. Розповсюдження відтворюючого господарства. Виникнення специфічних систем землеробства і скотарства. Розвиток регулярного обміну, зародження ремесла. "Міська революція". Археологічні залишки міст та їх ознаки. Виникнення найдавніших цивілізацій. Хронологічні межі енеоліту та бронзи в різних регіонах, основні принципи радіовуглецевого датування енеолітичних пам'яток. Нерівномірність історичного розвитку в епоху ранніх металів. Характеристика раннього середнього та пізнього періодів Трипілля. Локальні варіанти. Поселення, планування, житла. Великі трипільські поселення (Майданецьке) їх інтерпретація (за М.М.Шмаглієм). Комплекс землеробських знарядь праці трипільської культури (кам'яні та кістяні мотики, сокири, серпи, зернотерки тощо). Вироби з металу. Карбунський скарб. Кераміка. Техніка її виготовлення, форми, орнаментация. Семантика орнаменту (Б.О.Рибаков). Знаки на глиняному посуді. Глиняні статуетки. Господарство. Землеробство. Склад зернових культур. Роль скотарства. Домашні виробництва (ткацтво, обробка каменю, кістки, металу). Гончарне ремесло. Горни для обпаду посуду. Суспільний лад. Ідеологічні уявлення і релігія. Зв'язки з цивілізаціями Близького Сходу та Середземномор'я. Проблема походження та етнічної належності трипільської культури. Пам'ятки типу Гумельниця. Територія та хронологія пам'яток. Поселення та типи жител. Господарство. Кам'яні та мідні вироби. Кераміка. Культура лійчастого посуду. Локальні варіанти. Укріплені поселення. Різні типи жител. Грунтові та курганні могильники. Кам'яні та мідні вироби. Кераміка. Господарство. Етнічна належність. Культура кулястих амфор. Етапи розвитку, локальні варіанти. Поховальні пам'ятки. Інвентар поховань. Подільський варіант. Етнічне походження. Полгарська та

баденська культури. Періодизація подгарської культури. Характеристика поселень, могильників, матеріальної культури. Знаряддя праці з каменю і металів. Зв'язки з культурами Центральної Європи. Середньостогівська культура. Історія вивчення. Періодизація та локальні варіанти. Пам'ятки. Матеріальна культура. Господарство. Ямна культурно-історична обдасть. Два етапи розвитку культури. Локальні варіанти. Поселення, система укріплень. Житлові й господарчі споруди. Економіка ямних племен. Скотарство, конярство. Характер землеробства. Поховальні пам'ятки. Керамічний комплекс. Проблеми походження та етнічної належності. КеміОбинська культура. Поселення. могильники. Локальні варіанти. Матеріальна культура. Найдавніші орні знаряддя праці. Антропоморфні стели. Відображення скотарського побуту в археологічних пам'ятках. Культурно-історичні процеси у кінці IV-III тис. до н.е. Просування трипільських племен на схід, до Дніпра. Особливості східного регіону. Зв'язки трипільців з спорідненими землеробськими племенами. Початок руху на захід скотарів Причорноморських степів, міжплеменні контакти (зв'язки стародавнього населення України з Карпатським басейном, Балканами, Кавказом). Роль стародавнього населення України в історії Південно-східної Європи. Енеоліт України та індоєвропейська проблема. Бронзовий вік України. Історія досліджень Бронзовий вік як історична епоха. Прогресивні риси у виробництві та господарстві, розвиток продуктивних сил суспільства.

Перехід населення степової зони до напівкочового та кочового скотарства. Поглиблення соціального та майнового розшарування. Розвиток етнічних спільностей. Культура лісостепової зони України. Культура шнурової кераміки. Територіально-хронологічне визначення. Пам'ятки, матеріальна культура. Племена середньостогівської культури. Три хронологічних етапи, локальні варіанти, матеріальна культура. Проблема походження та етнічної належності. Тшинецька культура. Територія. Хронологія. Пам'ятки. Поселення Пустинка. Курганні та ґрунтові могильники. Скотарство. Підсічне землеробство. Сучасні концепції про етнічну належність тшинецької культури. Інші культури середнього етапу бронзи (комарівська, культура Отмань). Пам'ятки пізньої бронзи. Білогрудівська культура, її територіально-хронологічне визначення. Особливості матеріального комплексу. Історико-етнічна приналежність. Культура Ноа. Культура степової зони України. Катакомбна культурно-історична область. Кургани, їх поширення. Поселення. Характеристика регіональних культур (дніпро-донецької, азовської, інгульської тощо). Проблема походження та етнічної належності носіїв цих культур. Культура багатовадикової кераміки Зрубна історикокультурна область. Пам'ятки. Матеріальна культура. Періодизація. Характер господарства, специфіка степових та лісостепових районів Металургія Скарби бронзових виробів. Поява залізних виробів. Пересування носіїв зрубної культури на захід Пам'ятки сабатиновської культури. Мар'янівська та бондарихінська культури. Пам'ятки либідівського типу. Гіпотеза І.І.Артеменко та С.С.Березанської щодо походження та етнічної належності цих пам'яток. Своєрідність етнічних процесів за доби бронзи. Виникнення політичних союзів та етнічних спільностей. Міграції. Війни. Культурні контакти. Роль центрів металургії та засобів пересування. Генетична наступність між археологічними культурами Лісостепової зони України. Основи теорії етногенезу праслов'ян. Сучасний стан вивчення проблеми. Співставлення даних археології та лінгвістики Культури Лівобережжя (сосницька група) та проблема змішаного населення балто-слов'янської групи Контакти з фракійськомовним населенням (чорноліська культура). Лісостепові культури Лівобережжя у світлі, лінгвістичних даних. Фінно-угорський масив. Північно-Причорноморська і райська група населення. Контакти праслов'ян. Сучасний стан індоіранської проблеми Ранній залізничний вік. Історія дослідження раннього залізного віку в Україні. Роботи А.О.Спіцина, В.І.Гошкевича, І.В.Фабріціус, Б.М.Гракова, О.І.Тереножкіна, А.І.Мелюкової, Л.І.Крушельницької. Загальна характеристика раннього залізного віку. Хронологія та періодизація. Історія оволодіння виробництвом заліза. Технологія. Сиродутні горни. Ковальська справа. Древні центри видобутку заліза. Роль заліза у прогресивному розвитку виробничих сил, господарства, Розвиток землеробства. Поглиблення суспільного поділу праці. Номадизм. Широкий розвиток обміну між племенами. Посилення майнової та соціальної нерівності. Війни. Основні риси етногенетичних процесів (етнічна асиміляція та інтеграція). Консолідація племен, поява народностей під власними іменами. Розклад первіснородових

відносин. "Варварські" ранньокласові суспільства, їх взаємовідношення з цивілізаціями античного світу та Близького Сходу. Передскіфський період. Кіммерійці. Писемні джерела про кіммерійців. Пам'ятки, матеріальна культура, озброєння, знаряддя праці, кераміка. Суспільний лад. Питання про етнічну та мовну належність кіммерійців. Населення лісостепової зони України в IX - на початку VII ст. до н.е. Етнічна неоднорідність лісостепових племен. Історико-етнографічні області України за археологічними даними: Середнє Подніпров'є, Правобережжя та Лівобережжя, українське Полісся, Прикарпаття, Закарпаття. Загальна етнокультурна характеристика регіону. Чорноліська культура. Територія та хронологія. Пам'ятки. Влаштування поселень та жител. Городища. Господарська діяльність. Типи знарядь праці. Кераміка. Поховальний обряд Питання походження та генетичних зв'язків з культурами попереднього часу. Етнічна належність носіїв чорноліської культури Скіфський період. Скіфи та скіфська культура. Античні писемні джерела про скіфів.

Географія Скіфії за Геродотом. Короткий нарис історії скіфів. Племінний склад Скіфії. Скіфська археологічна культура. Загальні риси, "скіфська тріада" (зброя, поховальний обряд, "тваринний стиль"). Кургани скіфської знаті Поховальний обряд, за матеріалами Чертомлика, Куль-Оби, Солохи, Мелітопольського кургану. Гайманової могили, Толстої могили та ін. Великі скіфські городища. Камінське городище (роботи Б. М. Гракова). Господарство та побут скіфів. Землеробство. Скотарство. Обмін та торгівля. Взаємовідносини з грецькими містами Північного Причорномор'я. Проблеми історіографії. Соціальна структура скіфського суспільства. Питання про скіфську державу Походження та етнічний склад Скіфії. Праслов'яни та скіфи. Лісостепові племена Локальні групи пам'яток скіфської культури лісостепової зони України. Заселення Лівобережжя Дніпра. Городища. Кургани. Господарська діяльність, побут та звичаї лісостепових племен Взаємовідносини з степовими скіфами. Суспільний лад та етнічна належність. Проблема "царства склотів" (Б. О. Рибаків). Зародження державності на території України. Пізній етап скіфської історії та культури. Письмові джерела про експансію сармат і в і поразку скіфів. Пізньоскіфська культура Нижнього Дніпра та Криму. Неаполь Скіфський. Економіка, соціально-політичний устрій скіфського царства в Криму Племена Полісся у скіфській час та їх культури. Підгірцівська (милоградська). Юхнівська. Пам'ятки. Господарство. Питання про етнічну належність неврів Геродота. Таври - стародавнє населення гірського Криму. Писемні джерела про таврів. Матеріальна культура таврів (поселення, поховальні пам'ятки, мегаліти та кам'яні скрині Господарство. Куштановицька культура Закарпаття. Територія. Пам'ятки. Могильники. Господарство. Сармати. Античні автори про сармат. Етнічний та племінний склад сармат. Сарматські міграції, матеріальна культура. Сармати та античний світ. Поховання сарматської знаті та рядового населення на території України. Археологія античних міст Північного Причорномор'я. Античний світ Північного Причорномор'я у системі ранньокласових суспільств. Історія дослідження античних пам'яток Північного Причорномор'я. Грецька колонізація, її характер та причини. Найважливіші грецькі держави Північного Причорномор'я. Історія античних держав за писемними джерелами. Соціальний лад. Археологічне вивчення Ольвії, Тіри, Херсонесу, міст Боспору. Економіка. Розвиток сільського господарства. Сільськогосподарська округа античних міст (хора). Організація переробки сільськогосподарської продукції. Ремесло. Археологічні залишки ювелірного, залізобробного і інших виробництв. Знаряддя праці. Містобудування за даними археології. Планування міст. Захисні споруди. Стіни. Башти Ольвії та Херсонесу. Типи цивільних та храмових будівель (реконструкції С.Д. Крижицького). Акрополь. Агора, Теменос і інші міські райони. Громадські споруди: храми, театри, гімназії. Благоустрій міст: площі, вулиці, водопостачання. Архітектура міст. Культура міст Північного Причорномор'я. Писемність (написи, графіті), література, театр, спорт, мистецтво. Скульптура, коропластика, стели, рельєфи. Фрески житлових будинків та поховальних споруд. Декоративний живопис Боспору. Релігія. Культурі богів та богинь. Теменос Ольвії. Культурні споруди. Некрополі. Поховальні обряди. Хори античних міст-держав. Пам'ятки хори Ольвії, Херсонесу, міст Боспору.

Римський період у Північному Причорномор'ї. Проникнення римлян у Північне Причорномор'я. Причини і характер. Гарнізони. Укріплення міст. Тіра. Вхідження міста у склад римської провінції Нижньої Мезії. Політичний устрій. Економіка. Соціальний та

етнічний склад населення. Ольвія. Відродження міста після гетського розгрому. Загроза з боку скіфів. Ольвія та Рим. Соціально-економічний розвиток. Піднесення Ольвії. Римська окупація. Статус Ольвії як держави. Херсонес. Характеристика держави у першому віці н.е. Римська окупація. Державний устрій. Економіка. Соціальний та етнічний склад населення. Боспорське царство. Пантикапей та малі міста. Залежність від Риму. Політичні та торговельні зв'язки. Соціальний та етнічний склад населення. Формування провінційно-римської культури Склоробні майстерні, вироби з скла, червонолакова кераміка, сіролискований посуд, римські монети, зброя тощо). Римські шари

Тіри та Ольвії. "Варваризація" міст Північного Причорномор'я. Проникнення у міську культуру елементів культури сармат, пізніх скіфів та ін. Соціально-економічна криза у містах Північного Причорномор'я в III - перша половина V ст. н.е. "Варварські" (готські) війни з Римом в III ст. на Дунаї. Воєнно-політична ситуація у Північному Причорномор'ї. Виведення римських гарнізонів. Навала варварів, готський розгром Тіри. Готи у Криму. Варварська навала на Боспор. Варваризація Боспору. Криза античного способу виробництва та його особливості у Північному Причорномор'ї. Зародження феодальних відносин. Гунська навала. Розгром Тіри та Ольвії. Гуни на Боспорі та у Херсонесі. Зміни у комплексі матеріальної культури IV - перша половина V ст. Мистецтво періоду занепаду. Зародження християнства. Соціальні (та релігійні) конфлікти. Проблема культурної спадщини античності на Боспорі та Херсонесі. Вплив античної культури на місцеве населення Південно-Східної Європи та слов'ян. Археологія давніх слов'ян. Слов'янська археологія як напрям археологічної науки. Джерельна база. Історія дослідження давньослов'янських археологічних пам'яток. Місце археології у дослідженні проблем етногенезу та ранньої історії слов'ян. Тісні зв'язки археології, лінгвістики, етнографії, антропології та історії. Питання історіографії. Віслоодерська, карпато-дунайська та середньодніпровська концепції походження слов'ян. Первісна територія слов'ян (за даними лінгвістики). Ареал слов'янських гідронімів, мовні контакти. Розпад загальнослов'янської мови на східнослов'янську, західнослов'янську та південнослов'янську мови і проблема розселення слов'ян. Походження слов'ян. Основні закономірності історичного розвитку слов'ян. Географічні умови і загальноісторичні особливості їх розвитку. Періодизація давньої історії слов'ян. Проблема етногенезу слов'ян. Загальні уявлення про етногенез. Використання різних джерел для дослідження цієї проблеми. Лінгвістичні джерела. Три періоди у розвитку слов'янської мови. Визначення первісної території та мовних сусідів слов'ян (балтослов'янські та слов'яно-іранські мовні контакти). Історичні (писемні) джерела. Дані про слов'ян (венети, анти та склавени) у творах Йордана та Прокопія Кесарійського (VI ст.). Співставлення даних про венетів ранніх джерел (Тацит, Пліній Старший, Птоломей I-II ст.н.е.) з венетами Йордана та спорами Прокопія. Питання про спорів, ставан та суобен. Ретроспективні свідчення Йордана про антів IV ст. Дані літопису про розселення східних слов'ян. Літописні слов'яни і слов'яни візантійських джерел. Антропологічні дані про особливості фізичного розвитку східних слов'ян. Протослов'янський період. Етнокультурний процес у середині II тисячоліття - кінець I тисячоліття до н.е. Тшинецька, лужицька, білогрудівська, чорноліська, скіфська (лісостепова), мілоградсько-підгірцівська культури. Поморська та підклошевих поховань культури. Гіпотези щодо їх участі у слов'янському етногенезі. Праслов'янський період. Етнокультурний розвиток населення України у II ст. до н.е. - перша чверть I тисячоліття н.е. Поморсько-підклошева культура. Пшеворська та зарубинецька культури. Слов'янські археологічні культури ранньоримського часу: пізньозарубинецька та волинсько-подільська. Ранньослов'янський період. Південно-Східна Європа в III-V ст. за. писемними джерелами. Певтингерові таблиці. Амміан Марцелін та Йордан про племінні союзи, багатоплемінні та поліетнічні об'єднання. Алани. Готи. Гуни. Анти. Археологічні культури III-V ст. Черняхівська культура - нова етноісторична спільність багатоетнічного населення Південно-Східної Європи. Питання хронології. Локальні варіанти. Співвідношення черняхівської культури та регіональних культур місцевого населення попередньої епохи. Технологічна природа Черняхівської культури, їх надетнічний провінційно-римський характер. Київська культура. Київський комплекс на черняхівських поселеннях. Інтерпретація киево-черняхівських зв'язків. Черняхівсько-сарматські, черняхівськопізньоскіфські контакти. Вельбарська культура у Південно-Східній Європі. Черняхівськовельбарські контакти і

проблема готів. Сучасний стан проблеми: "черняхівська культура і слов'яни". Слов'янський компонент в пшеворській культурі та культурі карпатських курганів. Східні слов'яни другої половини I тисячоліття н.е. Велике розселення слов'ян.

Писемні джерела про територію, побут, суспільний лад та сусідів слов'ян в VI-VII ст. Слов'янсько-візантійські війни, участь у них антів. Ранні слов'янські етноніми. Племінні союзи. Зародження ранньосередньовічних слов'янських культур у середині I тисячоліття н.е. Археологічні культури слов'ян у Південно-Східній Європі. Празька, пенківська та колочинська культури. Культурна єдність слов'ян цього періоду. Основні напрями слов'янського розселення. Слов'яни на Дунаї та Балканах. Слов'яни Центральної Європи. Слов'яни на узбережжі Балтики. Розселення слов'ян у лісній зоні Східної Європи. Східні слов'яни VIII-IX ст. та їх культури. Візантійські та арабські автори про слов'ян. "Баварський географ". Бертинські анали про слов'ян та русів. Етногеографія східних слов'ян за "Повістю минулих літ". Питання про етнополітичний зміст літописних східнослов'янських угруповань. їх археологічні еквіваленти. Східнослов'янські культури в Україні: волинцевська, роменська, борщевська, культура Луки-Райковецької. Соціально-економічний розвиток слов'ян у I тисячолітті н.е. Землеробство у лісостеповій зоні: орне і підсічне. Системи екстенсивного та інтенсивного землекористування. Сільськогосподарські знаряддя праці. культурні злаки. Тваринництво. Склад стада. Мисливство, рибальство, промисли. Розвиток ремесла. Чорна металургія та металообробка. Ювелірне ремесло (вироби з бронзи, срібла, золота). Гончарство, інші види виробництва. Зародження товарного виробництва. Обмін та торгівля. Економічні зв'язки з Римом, Хозарією. Візантією. Еволюція слов'янської общини у I тисячолітті н.е. Формування основних рис сусідської (праселянської) общини. Велика патріархальна сім'я. Патронімія. Виділення індивідуальної сім'ї. Археологічні матеріали - територіальні групи пам'яток, що характеризують общину чи її частину. Генеза феодалізму. Городища-замки. Протоміста. Майнове та соціальне розшарування. Князівські поховання. Скарби. Політичні об'єднання східнослов'янських племен напередодні утворення Київської Русі. Археологічні пам'ятки Правобережжя. Поляни. Уличі. Пам'ятки слов'ян у західних районах України і на Прикарпатті. Волиняни (бужани, дуліби), хорвати, тиверці. Деревляни. Пам'ятки Лівобережжя. Сіверяни. Локальні особливості матеріальної культури північних племінних угруповань в'ятичів, радимичів, новгородських словен та ін. Сусіди східних слов'ян. Тюркські племена на півдні України. Алано-болгари. Хозари. Салтово-маяцька культура. Культура слов'ян. Слов'янська (східнослов'янське) поселення. Слов'янський дім. Одяг. Прикладне мистецтво. Світогляд і вірування східних слов'ян. Особливості східнослов'янського язичництва. Пантеон богів. Міфологія. Пам'ятки: святилища, жертovníки, ідоли, культові предмети. Календарні свята і звичаї. Культ вогню. Культ предків, жертвоприношення. Поховальні обряди. Зміна обряду кремації трупопокладенням у кінці I тисячоліття н. е. Київська Русь. Історія та археологія. Історія дослідження давньоруських пам'яток. Розкопки давньоруських курганів та городищ в Україні. Роботи Д.Я.Самоковасова, В.В.Хвойко, М.Ф.Біляшевського, Д.І.Яворницького та ін. Питання історіографії Київської Русі. Основні праці і концепції XIX - початку XX ст. (проблеми походження Київської Русі, "норманська теорія", її критика, проблеми періодизації). Археологічні дослідження давньоруських пам'яток у середині - другої половини XX ст. Розкопки давньоруських міст. Значення археологічного дослідження давньоруських міст, сільських поселень тощо для розширення і доповнення джерелознавчої бази історії Київської Русі. Утворення давньоруської держави. Археологічне вивчення літописних "градів" - адміністративних і політичних центрів східних слов'ян. Державне об'єднання "Руська земля". Територія. Археологічні пам'ятки. В'ятицьке племінне князіння. Поляни і Русь. Русь і нормани. Варяги на службі у руських князів, їх етнокультурна асиміляція. Русь і Візантія. Історичні джерела про службу слов'янських князів у візантійських імператорів. Походи руських дружин (VIII - на початку IX ст). Перші відомості про хрещення Русі. Об'єднання Південної і Північної Русі. Завершення процесу утворення східнослов'янської ранньофеодальної держави. Русь у період раннього феодалізму (X - початок XII ст). Основні тенденції розвитку, укріплення феодальних порядків. Багатоукладність економіки. Археологічні дані про феодалізацію земель. Русь за часів Володимира I. Реформи управління. Релігійні реформи. Характеристика

пізнього язичництва. Введення християнства. Синкретизм давньоруської релігії. Археологічні пам'ятки X ст. Укріплення державних кордонів при Володимирі I і Ярославі Мудрому. Змієві вали Русь за Ярослава Мудрого. Політичний та економічний розвиток. Зовнішні зв'язки. Дипломатія. Церква і держава. Протиріччя серед представників правлячого дому після смерті Ярослава. Спроби запобігти розпаду держави у 20-30 рр. XII ст. Володимир Мономах. Мстислав Великий. Перемоги над половцями. Південно-руські землі і князівства. Київська земля. Чернігівське князівство. Переяслівське князівство. Галицьке та Волинське князівство. Археологічні пам'ятники. Соціально-економічний розвиток Київської Русі. Становлення феодального способу виробництва і станово-класової структури суспільства. Форми експлуатації селян. Три форми ренти. Сільське господарство. Провідна роль землеробства. Знаряддя обробки землі: рало, соха, плуг. Знаряддя для збору врожаю серпи, коси. Зберігання зерна, жорнова. Форми землеробства: дво- і триплля, перелог, підсіка. Сільськогосподарські культури. Роль скотарства, його характер. Охота та рибальство. Інші види промыселів. Торгівля. Характерні риси розвитку внутрішньої та зовнішньої торгівлі Київської Русі. Торги, ярмарки. Товари і ареал їх поширення. Найважливіші торговельні шляхи. Торговля з Візантією, країнами Сходу та Західної Європи. Монетно-грошові системи. Знахідки арабських, візантійських, західноєвропейських монет. Скарби. Золотники та срібляники X-XI ст. Київські та Новгородські гривни. Военна справа. Організація війська. Дружина. Воїн. Піхота. Кіннота. Флот. Давньоруська зброя, його види, історія розвитку. Фортифікаційні споруди. Дерев'яноземляні вали, основні види їх конструкцій. Брами, башти, в'їзди. Ремесло. Історичні коріння давньоруського ремесла. Археологічні джерела для вивчення ремесла: ремісничі майстерні міст і сільських поселень. металургія і ковальство. Технологія ковальської справи. Знаряддя праці. Зброя, ремісничий інвентар. Асортимент виробів з заліза. Ювелірна справа. Прийоми, техніка обробки кольорових металів: ковка, карбування, скань, чернь, зернь, перегородчасті емалі. Гончарне ремесло, Техніка виготовлення глиняного посуду. Горни, їх конструкція. Види керамічних виробів. Клейма гончарів. Склоробне ремесло. Інші види ремесел. Давньоруське місто. Літописні давньоруські міста. Географія давньоруських міст. Проблеми походження. "Гради" Літопису та феодальні міста. Шляхи утворення міст на Русі: торговельно-ремісничий, общинно-феодальний, державний: Феодальний характер давньоруського міста. Соціальна типологія міст. Планування та соціально-топографічна структура. Посад. Кінці. Дитинець. Вулиці. Благоустрій. Історія археологічних досліджень давньоруських міст. Древній та середньовічний Київ: Пам'ятки Старокиївського городища і інших історичних місць Києва дофеодального періоду. Літописна легенда про заснування Києва і дані археології. "Городище Кия". Пам'ятки "міста Володимира", "місто Ярослава". Київ XII - 40-х рр. XIII ст. Пам'ятки Подолу. Монументальна архітектура, дерев'яне зодчество Києва. Археологічне вивчення Чернігова. Типографія і планування в X-XIII ст. Чернігівське городище. Видатні архітектурні пам'ятки Чернігова. Давньоруські кургани Чернігова. Чорна могила. Кургани Чернігівської землі. Археологічні пам'ятки стародавнього Переяслава. Дослідження у Звенигороді, Володимирі, Галичі, Львові. Міста Північної Русі: Новгород, Володимир, Стара Рязань, Псков, Москва, їх археологічне дослідження. Городища-фортеці у Подніпров'ї. Давньоруська архітектура. Житлові споруди, основні види, планування. Археологічні дані про рядове давньоруське житло. Кам'яне зодчество. Будівнича техніка. Цивільні споруди. Князівські палаци за матеріалами Києва та інших міст. Храми та інші види культової архітектури. Видатні пам'ятки. Десятинна церква. Софія Київська. Храми Чернігова, Переяслава. Галича. Скульптура. Різьба по каменю. Прикладне мистецтво, монументальний живопис. Фрески. мозаїка. Релігійні та світські сюжети. Писемність. Докирилівська писемність. Питання про час і походження письма у східних слов'ян. Найважливіші пам'ятки раннього письменства. Алфавіт. Берестяні грамоти, їх знахідки у Новгороді, Звенигороді та інших містах. Графіті на стінах соборів. Давньоруські літописи і світська література. Релігія та поховальний обряд. Основні риси язичництва, як релігії та світогляду. Язичницькі пам'ятки; капища у Києві, Перині, на Збручі. Збруцький ідол, питання про його датування. Язичницький поховальний обряд. Могильник у Шестовиці. Київський некрополь. Кургани у Китаєві (Київ). Значення поховального обряду для визначення етнічного складу населення. Варязькі елементи у

поховальному обряді давньоруських могильників. Введення християнства та зміна поховального обряду. Побут та звичаї Київської Русі. Одяг, селян, міщан. Свята. Внутрішнє убранство дома. Посуд. Меблі. Пам'ятки кочовиків. Кургани печенігів, половців. Кам'яна скульптура. Система оборони південних кордонів Київської Русі - Змієві вали.

Для пільгових категорій осіб, яким надано право складати вступні випробування (особи, що потребують особливих умов складання випробувань) в УДУ імені Михайла Драгоманова за рішенням Приймальної комісії створюються особливі умови для проходження вступних випробувань.

4. СТРУКТУРА БІЛЕТУ ФАХОВОГО ІСПИТУ

**Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Історичний факультет**

Ступінь: магістр

Галузь знань: 03 Гуманітарні науки

Спеціальність: 032 Історія та археологія

Освітня програма: Історія та археологія

На базі ОКР: бакалавр

***Вступне фахове
випробування***

Екзаменаційний білет № ___

1. Проблема трипільської ранньоземлеробської цивілізації. Трипільські культурогенетичні корені українців. Історіографія питання.

2. Зміна політичної карти Європи після Першої світової війни: поява нових суверенних держав.

3. Археологія як історична наука. Предмет та завдання археології.

Затверджено на засіданні Приймальної комісії УДУ імені Михайла Драгоманова протокол №___ від ___» _____ 2024 р.

Голова фахової комісії _____ / _____

Підпис

Прізвище, ім'я, по-батькові

5. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Типова навчальна програма з історії України
2. Типова навчальна програма з всесвітньої історії
3. Типова навчальна програма з археології
4. Потильчак О.В. Історичне джерелознавство. Навчальна програма нормативного курсу. Освітній ступінь: бакалавр. Галузь знань: 01 Освіта/педагогіка. Спеціальність: 014 Середня освіта (історія). Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 17 с.